Het Besluitvormingsproces en het Toetsingskader Besluitvorming Mensenrechten en Klimaat

Ten bate van integrale besluitvorming door overheden en bedrijven

Versie jan 2025 updates mrt ‘26, 1 aug ‘26

Doelgroep:

Politieke fracties van de gemeente Rotterdam
bedrijven in de Regio Rotterdam-Rijnmond

Opgesteld door:
Extinction Rebellion Rotterdam
Representation & Collab

Het document “Het Besluitvormingsproces en het Toetsingskader Besluitvorming Mensenrechten en Klimaat”, met een focus op klimaat en mensenrechten, vormt een twee-eenheid met document “Het begrippenkader Klimaat, Opwarming Aarde”, ingestoken op klimaat. De stukken vullen elkaar aan en zijn beschikbaar via dezelfde link https://extinctionrebellion.nl/herover-de-haven/begrippenkader-klimaat/

Contact: Rene Visser: rotterdam@extinctionrebellion.nl

Inhoudsopgave

Leeswijzer 16
Aanbevelingen aan gemeente Rotterdam 17
Samenvatting 17
Aanleiding 20
Waarde, wat vooraf gaat aan het toetsingskader 21
Duurzame ontwikkeling 22
Duurzame ontwikkelingsdoelen 22
Wellbeing en de Donut economie 22
Regeneratieve economie 23
Het toetsingskader en mensenrechten 23
De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens 23
Amnesty International 23
Bevordering van de rechten van de mens 24
Toezicht 24
Rechten van inheemse volken 25
Recht op een schoon milieu en een duurzaam leefklimaat is een elementair mensenrecht. 25
Gezondheidszorg is een mensenrecht 26
2 aankomend artsen aan het woord 27
Wereldgezondheidsorganisatie (WHO): klimaatverandering is 'catastrofale bedreiging voor volksgezondheid' 28
Onderzoek naar vroeggeboorten Erasmus universiteit 28
Het bedrijfsleven en mensenrechten 28
De houding van de Nederlandse politiek ten aanzien van schending van mensenrechten in het buitenland 29
Het toetsingskader en toekomstige generaties 30
Wales: 30
Finland 30

Nederland....30
De 2e Kamer: de generatiemotie....31
Generatietoets Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard....31
Het toetsingskader en wetenschap....31
Is besluitvorming wetenschappelijk houdbaar?....32
Het toetsingskader en Planetaire grenzen....32
Planetaire grenzen....32
Klimaat....33
De Biosfeer / biodiversiteit....34
Landgebruik....35
Zoet water....35
Biochemische vervuiling....36
Oceaan verzuring....37
De ECB podcast....37
Het toetsingskader en klimaat....38
De klimaattoets....38
Klimaat en het koolstofbudget....38
Klimaatwetenschapper Jan-Ernst Kuiper en het koolstofbudget....38
De Carbon Clock (Koolstof klok)....39
Koolstofbudget Nederland....39
Net Zero en het koolstofbudget....39
De gevolgen van overschrijding van de planetaire grenzen, waaronder opwarming van de aarde en verlies van biodiversiteit....40
Het Stockholm Resilience Centre....40
Ginie Servant-Miklos....43
The World Life Funds Living Planet report 2022....43
Mark Lynus....44
Het verschil tussen 1,5 graad en 2 graden opwarming....44
Kantelpunten visueel....45
Het KNMI....46
26 juni 2026 KNMI meteoroloog Helga van Leur....46
Uit het Nieuws april, juni en juli 2026....47
Hittegolven en bosbranden....47
India....47
Wat doet de Eurocommissaris....50
Het toetsingskader en biodiversiteit....50

IPBES....50
Dashboard Biodiversiteit....51
Rechten voor de natuur....51
Rivieren als Rechtspersoon....51
Regulation on Deforestation-free products....52
Controle door de NVWA De NVWA (Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit) gaat over toezicht en handhaving van deze wet. Wij zullen inspecties uitvoeren op importerende, producerende en exporterende bedrijven. Lees meer over onze controles....52
Ecocide....52
Hoe verhoudt het gebruik van pesticiden zich tot ecocide?....53
Uitsterving van soorten....55
Versterking biodiversiteit / herstel ecosystemen....55
De akte van redemptie....56
Gefaseerd maaien....56
Biodiversiteit terug in onze sloten....56
De waterboxx....56
Just Dig It....56
De Waddenacademie: reflectie met beleidsaanbevelingen....56
Mobilisation for Environment....57
Het toetsingskader en de voetafdruk....57
Voetafdruk Nederland....57
De voetafdruk en CO2....57
Het toetsingskader en de wet....58
Inleiding....58
De Grondwet....59
Steeds meer politieke voorstellen in strijd zijn met de grondwet....59
Toetsing aan de Grondwet: de discriminatietoets....60
Een vergissing....60
De Klimaatwet....61
Een klimaatoverzicht....61
Zijn de Nederlandse klimaatdoelen in lijn met de 1.5°C van Parijs?....61
De Raad van State een toetst de klimaatwet....62
De klimaathelpdesk....63
Verplicht klimaatplan....64
De Europese zorgplichtwet....64
De Omgevingswet....65

Aanvullende eisen..... 65
Algemene zorgplicht..... 65
Specifieke zorgplichten..... 65
Wetgeving en naleving..... 66
Het toetsingskader en eerlijkheid..... 66
Het toetsingskader en rechtvaardigheid..... 66
Het toetsingskader en Rechtszaken..... 67
De verenigde Naties..... 67
Verenigde Naties stemmen in: tegengaan klimaatverandering is juridische plicht..... 67
Het Internationaal Strafhof (ICC)..... 67
Arrestatiebevel Netanyahu en Gallant..... 68
Het Internationaal Gerechtshof ook wel Internationaal Hof van Justitie of ICJ genoemd..... 68
Hoe bindend zijn de uitspraken van het Internationaal Gerechtshof?..... 69
Geschillen tussen staten Nederland mengt zich in de genocideaanklacht die Zuid-Afrika bij het Internationaal Gerechtshof (ICJ) in Den Haag heeft ingediend tegen Israël vanwege de oorlog in Gaza..... 70
De Internationale rechtsorde op het spel..... 70
Twee juridische vragen. Welke verplichtingen hebben VN-lidstaten volgens het internationaal recht om andere lidstaten en toekomstige generaties te beschermen tegen klimaatverandering? En de tweede vraag: wat zijn de juridische gevolgen als lidstaten veel broeikasgassen blijven uitstoten en niet genoeg actie ondernemen om dit te verminderen? 70
Genocide..... 71
Het Europees Hof voor Rechten van de Mens..... 73
KlimaSeniorinnen, klimaatactie is een juridische plicht..... 73
De reactie van de Zwitserse regering en het parlement..... 74
Gevaar voor de rechtsstaat, ondermijning van de democratie..... 75
Tussentijds verslag..... 75
Klimaseniorinnen en het koolstofbudget..... 75
Rechten van de mens en scope 3 EHRM verplicht lidstaten om voorafgaand aan beslissing over goedkeuring de klimaatimpact van fossiele projecten te onderzoeken..... 75
De Verenigde staten 3 juli 2025 Het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens 76
De Verenigde Staten Importheffingen..... 77
Frankrijk Ecocide / biodiversiteit / pesticiden..... 78
Rechtszaken tegen de Nederlandse staat..... 79
De verhouding politiek en rechtstaat. Een interview met 2 rechters van de rechtbank Den Haag..... 79

Het Akkoord van Parijs..... 80
Status opwarming van de aarde..... 80
..... 81
Urgenda versus de staat Klimaat. De Nederlandse Staat heeft een zorgplicht en handelt onrechtmatig jegens Urgenda door niet voldoende te doen..... 81
Greenpeace versus de staat Bonaire, bindende tussendoelen..... 81
MOB en de stikstofzaak Nederlandse stikstofbeleid in strijd was met de Europese natuurbeschermingswetten..... 82
De staat versus Nexperia CEO op non actief / blokkering overname DiGiD..... 82
De staat versus de overname van DIGID door een Amerikaans bedrijf..... 83
Internationaal bijzondere bevoegdheden. De VN Hoge Vertegenwoordiger..... 83
22 jan 2025 Greenpeace wint zaak tegen de Staat. Rechter dwingt kabinet meer haast te maken met stikstofaanpak. Zie ook MOB..... 83
Stichting Doggerland en ARK Rewilding Nederland versus de staat..... 85
EU Commissie sluit nieuwe delen van Doggersbank voor sleepnetvisserij..... 85
Stichting De Doggersbank versus de staat. De Europese Habitatrichtlijn en oceaanbescherming..... 85
Rechtszaken tegen bedrijven..... 86
Milieudefensie versus Shell..... 86
De staat versus Eterniet..... 87
Tata Steel..... 87
I Stichting Frisse Wind. Strafrechtelijk..... 87
II MOB milieuvergunning..... 88
ING de financiële sector..... 88
Chemours PFAS..... 89
Vergunningen..... 89
Strafrechtelijk onderzoek..... 89
Chemelot..... 90
KLM en Schiphol..... 91
MOB en Schiphol, en vliegveld Rotterdam – Den Haag en Eindhoven..... 91
Energie..... 91
MOB en houtstook in centrales sluiting centrales..... 91
Een andere insteek: Aangifte bij het Openbaar Ministerie..... 93
De dwangsom..... 93
De burger, massaclaims..... 94
Kan het anders, beter..... 94

Energie In Spanje halveert de energieprijzen voor elektriciteit door de koppeling van zon en wind met olie los te laten..... 94
Verbod Ethiopië verkoop nieuwe benzine- en dieselauto's..... 94
Noorwegen..... 95
Plantaardige brandstof verslaat elektrische auto in Brazilië..... 95
Groot Brittannië heeft op 1 oktober 2024 de laatste kolencentrale gesloten..... 96
Rotterdam..... 96
Bestuur algemeen..... 96
Bestuur en de oude deugden..... 96
David van Reybroeck, Tegen Verkiezingen..... 96
Bestuurders en de ambtseed..... 96
Onschendbaarheid ambtenaren..... 97
De Algemene Beginselen van Behoorlijk Bestuur..... 97
NautaDutihl: Amsterdam is juridisch verplicht is om burgers te beschermen tegen klimaatverandering. Doet de hoofdstad dat niet, dan bestaat een reële kans dat die daarmee het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens schendt..... 98
De vervuiler betaalt..... 98
Onderzoek naar milieu / klimaatschade..... 99
De vervuiler verzaakt..... 99
Van 111 oliebedrijven is doorberekend hoeveel klimaatschade ze hebben veroorzaakt 100
Corporate Sustainability Reporting Directive..... 100
Financiering klimaatbeleid gemeenten en provincies..... 101
Wat kunnen gemeentelijke overheden alle doen? Welke instrumenten heeft de gemeente Rotterdam om vervuiling inclusief uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan?..... 101
DCMR..... 101
Het Havenbedrijf Rotterdam..... 101
Advocates for the future..... 102
Havenvisie en ondernemingsstrategie..... 102
Visie Waar moet een visie aan voldoen..... 103
Wat zegt de gemeente zelf..... 103
Rechterlijke uitspraken en de zorgplicht..... 105
Wat kunnen gemeenten nog meer doen? De handleiding Regulering Bestrijdingsmiddelen. 106
Hoe het ook kan..... 106
Hoe zou een toetsingskader besluitvorming kunnen worden ingericht, vormgegeven?..... 106
Een fictieve voorbeeld / motie toetsingskader..... 107

Bijlage: essentiële informatie voor versterking van de democratie en bestuurlijke besluitvorming. Over het burgerberaad, water- bodem- en luchtvervuiling (de best beschikbare technieken dienen te worden ingezet om vervuiling te voorkomen, de uitstoot van zeer vervuilende stoffen die naar 0 dienen te worden teruggebracht.), stikstof, de aannames en de werkelijkheid in de financiering van de samenleving.....108
Inleiding.....108
Algemeen belang, privaat belang, burgerbelang, evenwicht.....109
Het Burgerberaad.....109
Het permanente burgerberaad in Oost België.....110
Op weg naar een nieuw toetsingskader.....112
Naar integraal beleid.....112
Schoon en emissie-loos bouwen.....112
Vervuiling van water- lucht en bodem.....112
Kruisbesmetting.....113
Watervervuiling.....113
Rekenkamer kritisch op toezicht vervuilende lozingen.....114
Waterinlaat grote rivieren.....114
Regelgeving.....114
Kaderrichtlijn water (KRW).....114
Onderzoeksplatform Investico Europese Kaderrichtlijn Water.....115
MOB en lozingen op de Waddenzee. Het verslechteringsverbod en de verbetereis.....116
Verantwoordelijk voor waterkwaliteit.....116
Metingen waterkwaliteit.....117
Vergunningen.....117
Industrie.....117
Drinkwater bedreigd.....117
De Groene Amsterdammer, piekbelasters in de watercrisis.....117
De Europese koepelorganisatie van drinkwaterbedrijven.....118
Vergunning Chemelot.....118
Luchtvervuiling.....119
Regelgeving.....119
Europese richtlijn voor luchtkwaliteit.....119
Metingen.....119
Het RIVM meet op 375 stoffen.....120
Omgevingsdiensten en vergunningen.....120
Het schone lucht akkoord.....120

Bodemvervuiling incl. grondwater 121
EU Kaderrichtlijn bodem 121
Het Planbureau voor de Leefomgeving 122
Metingen 123
Gezondheidsrisico 123
Wie is verantwoordelijk 123
Bevoegd gezag en vergunningen 123
Gebruik Glyfosaat 124
Nieuw onderzoek glyfosaat Kleine hoeveelheden van de stof kunnen al kanker veroorzaken 124
Sjoemelsoja 125
De hoogste bestuursrechter van het land, de Raad van State, heeft vandaag bepaald dat voor het gebruik van pesticiden een natuurvergunning nodig is 125
Europa Zero Pollution Action Plan 125
Burgers vragen zich af 125
Conclusie water- lucht- en bodemvervuiling 126
Echte keuzes: uitfasering bedrijven 126
Stikstof 126
Wat zijn de effecten voor de natuur? 127
Wat is de impact op onze gezondheid? 127
Nederland 128
Hoe werkt het geldstelsel? MMT (Modern Monetary Theory) legt het uit en plaatst aannames gebruikt in politiek en economie naast de werkelijkheid 128
Art 127 van het Verdrag Betreffende de Werking van de Europese Unie 129
Artikel 3 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, Maastricht 7 feb 1992 129
Conclusie 129
The Modern Monetaty Theory (MMT), Stephanie Kelton, Stony Brook University New York. Presidential Lecture Series 129
VPRO Tegenlicht MMT 130
Ted talk Stephanie Kelton 130
Verdienmodellen en marktwerking 130
Verdienmodellen 130
Marktwerking 131
Henri Polak lezing, John Ruggie Markten werken alleen optimaal als ze zijn ingebed in regels, gewoonten en instellingen 132
Aandeelhouders 132
Een tweede munt (complementaire munt) 133

Degrowth.....133
Economische groei als onderdeel van het ontwerp van het huidige geldstelsel.....134
Pyramidespel.....134
Geld voor oorlogsvoering.....135
200 miljard dollar om de oorlog in Iran te financieren.....135
800 miljard voor de Europese defensie.....135
Eurobonds.....136
Afhankelijk van de voorwaarden krijgt geldschepping in de vorm van een lening meer of minder het karakter van geldschepping in de vorm van beleid.....136
Het Montesquieu-instituut is kritisch: welke regels hebben we?.....136
We kunnen hier rustig betogen dat de financiële woordvoerders doorgaans slechts halve waarheden verkopen. Dat er bezuinigd moet worden is elke dag in het nieuws, het is het argument om aan te geven dat uitgaven voor bv armoedebestrijding, ontwikkelingshulp etc. niet gedaan kunnen worden. Voor defensie / Corona etc bestaan er ineens diepe zakken. *Opmerking XR: Zie MMT Er is altijd geld genoeg om elke rekening te betalen in de geldsoort die je zelf aanmaakt.* 8 mei 2026 Polen tekent als eerste EU-land in op defensielening van 43,7 miljard euro: "Kantelpunt in onze geschiedenis".....137
Zo financieren investeerders als Allianz Israëls oorlogen (en genocide).....138
Hoe verdienen overheidsinvesteringen zich terug?.....139
System Change.....139
System Change heeft vele gezichten.....139
Landbouw en van fossiel naar plantaardig.....140
Volgens de VN dreigt 90% van de beschikbare landbouwgrond gedegradeerd te zijn in 2050. Hoe boslandbouw en regeneratieve landbouw wereldwijd een oplossing kunnen zijn voor bodemdegradatie, biodiversiteitsverlies en klimaatverandering.....140
Biodynamische landbouw.....140
De top-33 van Rijk en Robuust Voedsel.....141
Urgenda.nl/landinzicht Van fossiel naar plantaardig.....141
Biobased bouwen.....141
Plastic gemaakt van planten.....142
Stoppen met gewasbescherming.....142
Genetische modificatie.....142
Gebrek aan diversiteit in gewassen en dieren.....144
Gemodificeerde organismen niet in te dammen.....144
Eigendomsrechten zaad.....144
Allergieën.....145
Tot slot.....145
Britse inlichtingendiensten: klimaatverandering raakt nationale veiligheid.....145

George Monbiot, Regenesis over voedsel..... 146
Cultuurvlees, microbieel voedsel..... 148
Eiwit..... 149
Redefine meat Printen van vleesproducten op plantaardige basis o.a. van kikkererwten, soja, niet uit gekapt Amazonewoud. Niet van echt vlees te onderscheiden. Dus ook de vleesliefhebbers worden hier op hun wenken bediend en kunnen makkelijk overstappen. Inmiddels behalve in de restaurants ook verkrijgbaar bij de supermarkt (op bestelling)....150
Toekomstperspectief 2050..... 150
Perspectief Bhutan..... 150
Links aanvullend..... 151

Leeswijzer

Je kunt van de inhoud naar de tekst door met de cursor op het stukje inhoud te gaan staan dat je wilt lezen, klik rechts in de pdf versie, in sommige computers control klik.

Lees de de aanbevelingen, de samenvatting, de aanleiding en lees 1 toetsingskader. Bijvoorbeeld het toetsingskader en de grondwet. Je krijgt dan een goede indruk hoe het document is opgebouwd en wat de bedoeling is. Daarna kun je het document gebruiken voor bijvoorbeeld onderwerpen en toetsingskaders die je interesse hebben of die spelen in bestuur en de ambtelijke ondersteuning.

In het eerste deel van dit document brengen we “waarde” in waar van uit we uitzoemen naar de aanvulling van het huidige **toetsingskader**. Onder meer naar het toetsingskader en de wet- toekomstige generaties-duurzame ontwikkeling- wetenschap- gezondheid-biodiversiteit en planetaire grenzen.

Hierna passeren een aantal **rechtszaken** tegen de verschillende overheden en en bedrijven de revue. Verloren rechtszaken laten zien dat overheden en bedrijven zich niet altijd aan de wet houden en tonen de noodzaak van uitbreiding van het toetsingskader aan. Het begint bij rechtszaken tegen de staat.

Gevolgd door Rotterdam. Gemeenten staan niet op zichzelf. Wet-en regelgeving, het toetsingskader en rechtszaken raken ook beleid en besluitvormingsprocessen van alle gemeenten. We drukken dat bestuurders en ambtenaren op het hart.

Dan: hoe zou een breder toetsingskader er uit kunnen zien?

In het laatste deel, in de bijlage brengen we een aantal onderwerpen in, die aansluiten bij de toetsingskaders. Het gaat over het burgerberaad, financiering van de samenleving (kun je goed besturen als je niet begrijpt hoe het geldstelsel werkt? Gelukkig is het niet echt ingewikkeld), bezuinigen en binnen de begroting werken? Wat zeggen andere denkers daar over en kloppen de aannames die economen en de politiek doen wel? Stemmen zij overeen met de werkelijkheid? We geven een toekomstperspectief mee en hebben het over de voetafdruk. Doen verslag van het boek Regenesis van George Monbiot over de voedselvoorziening. Gaan in op water-bodem- en luchtvervuiling. Op stikstof.

Te samen ontstaat meer inzicht in de samenhang tussen de verschillende beleidsvelden. Zo wordt een handreiking gedaan naar politiek, industrie en burgers. Geven we een handvat mee. Hoe de financieel-economische gedreven samenleving om te vormen naar een waarde

gedreven inclusieve, transparante economie en samenleving met integrale besluitvormingsproces en een breed gedeeld toetsingskader.

De stukken “begrippenkader klimaat opwarming aarde” en een “toetsingskader besluitvorming” vullen elkaar aan. Beide stukken krijgen elk jaar een update en worden gedeeld met de fracties om de onderwerpen op de agenda te houden.

Aanbevelingen aan gemeente Rotterdam

Aanbeveling 1: wij bevelen aan het besluitvormingsproces in lijn te brengen met wetgeving, internationale afspraken en uitspraken van rechters door het bestaande juridische en financiële toetsingskader uit te breiden met de toetsingskaders hier besproken.
Wetten en regelgeving komen tot uiting in rijks, provinciaal en gemeentelijk beleid, besluitvorming en uitvoering. Een goed toetsingskader versterkt de democratie, houdt beter rekening met wat er leeft in de samenleving, voorkomt polarisatie en dubbel werk. Draagt bij aan de werkelijke oplossing van de voorliggende problematiek.

Aanbeveling 2: los het voorliggende probleem echt op.
Wat heb je aan een politiek compromis dat het probleem niet oplost? Het betekent ook veel werk voor niets, dubbel werk, want je krijgt het nog een keer op je bord.
Een radicaal voorbeeld vinden we in Ethiopië[1] Terwijl Europa blijft discussiëren over 2035, hybrides en uitzonderingen, heeft één land de knoop al doorgehakt. Niet Noorwegen. Niet China. Niet Duitsland. Maar Ethiopië is het officieel het eerste land ter wereld dat sinds 1 januari 2024 een verbod heeft ingevoerd voor de import en verkoop van nieuwe benzine- en dieselauto’s.

Aanbeveling 3: maak in het besluitvormingsproces en bij de afweging in besluitvorming gebruik van de kennis van wetenschappers en burgers. Er ligt een enorm kennisnetwerk om de hoek bij bijvoorbeeld de TU Delft, de Erasmusuniversiteit en bij de burger.

Aanbeveling 4 : stel een externe toetsingscommissie in die toezicht houdt op het besluitvormingsproces en halfjaarlijks een publiek rapport uitbrengt aan het gemeentebestuur van Rotterdam. Wie zouden daar zitting in kunnen nemen? Een ambtenaar van de gemeente Rotterdam, een deskundige, bijvoorbeeld een hoogleraar, op het vlak van besluitvormingsprocessen en een kritische burger verbonden aan een NGO die in Rotterdam actief is? Laat commissieleden rouleren om machtsconcentratie te voorkomen. Bijvoorbeeld: elk half jaar treed het lid af dat het langst zitting heeft. De maximale zittingsduur is 2 jaar, korter indien het lid het wenst.

Samenvatting

Dit document roept op tot een eerlijke, inclusieve, integrale dialoog, open beleid en een besluitvormingsproces met plaats voor overheden, bedrijfsleven, NGO’s en burgers.

Dat het anders moet, werd duidelijk na het uitkomen van het rapport “Grenzen aan de Groei” van de Club van Rome in 1972. Sindsdien wordt anders gekeken naar economie, welvaart, uitputting en vervuiling van de aarde. Er zijn vooral na de tweede wereldoorlog belangrijke internationale verdragen gesloten zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Akkoord van Parijs en de (nationale) Green Deal.

[1] https://www.autonext.co/nl/nieuws/eerste-ice-verbod-ter-wereld-ethiopie-bant-brandstofauto-s-volledig

Je zou verandering terug moeten kunnen zien in het besluitvormingsproces. We laten in dit document zien hoe het huidige toetsingskader er uit ziet en waarom en hoe verbetering er in verwerkt kunnen worden. We halen verschillende uitspraken van rechters aan in rechtszaken tegen overheden en bedrijven, waarin ook grenzen worden aangegeven voor de beleidsvrijheid van overheden. We laten we zien wat gemeenten als Rotterdam nog meer kunnen doen om bijvoorbeeld vervuiling van water- bodem- en lucht, uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan. Hoe het geldstelsel werkt. Voedsel komt aan bod.

De belangrijkste constatering: de wereld is inmiddels 1,5 graad opgewarmd. Het wereldkoolstofbudget voor 1,5 graad is op. De gevolgen van verdere opwarming zijn niet te overzien. Alleen directe radicale maatregelen, een snelle omschakeling van een fossiel- naar een plantaardig, circulair, met hernieuwbare energie gedreven industrie en samenleving, kunnen het tij keren. Burgers protesteren. Misschien nog meer van belang: een meerderheid van de politici, die daar voor verantwoordelijk zijn, kijken nog steeds de andere kant op. Wat gaan politiek en bedrijven en burgers doen in 2026-2030?

Hoe kan het zijn, dat het zo ver is kunnen komen, dat de wereld al 1,5 graad is opgewarmd? Dat mensenrechten worden genegeerd, biodiversiteit achteruit holt.

We benoemen een aantal punten te beginnen met het toetsingskader in het besluitvormingsproces. Daarnaast noemen we nog een paar andere mechanismes die noodzakelijke besluitvorming in de weg staan.

Het toetsingskader in het besluitvormingsproces.
Het proces loopt van probleemstelling, advies, beleidsvoorbereiding, besluitvorming, uitvoering, evaluatie naar weer aanpassen van regelgeving. Niet alleen het bestuur, maar ook alle beleidsambtenaren, adviseurs, uitvoeringsorganisaties zoals DCMR en het Havenbedrijf Rotterdam spelen een eigen rol. Zij dienen allemaal het algemeen belang.
Het huidige gebruikelijke toetsingskader in de besluitvormingsketen voor overheden, beperkt zich in grote lijn tot een financiële en een marginale juridische toetsing. Past het in de begroting en is het juridisch haalbaar?
Een brede toetsing, is het besluit in lijn met de grondwet, met mensenrechten, een duurzame leefbare wereld voor komende generaties, wetgeving breed, internationale verdragen, uitspraken van de rechter, die wetgeving in uitspraken interpreteert en verduidelijkt, ontbreekt. Anders gezegd: als men een besluit neemt dat bijvoorbeeld het klimaat raakt en niet aan de Klimaatwet of de eigen klimaatdoelstellingen toetst, kan er nooit een goed besluit in lijn met de Klimaatwet en doelen uit rollen.

De bestuurscultuur.
Gezien de vele rechtszaken die worden verloren door de overheid en het bedrijfsleven, kunnen we concluderen dat overheden zich niet altijd aan de wet houden, voorts zien we dat ook soms uitspraken van rechters worden genegeerd. De bestuurscultuur en integriteit van bestuur is hier in het geding.

Compromissen spelen een rol.
Besluitvorming dient ook tot oplossing van het voorliggende probleem te leiden. Een compromis past dan niet altijd. We zien dat terug in de besluitvorming rond vele crises in o.a de landbouw, stikstof, netcongestie, klimaat, vervuiling etc.

Versplintering.
Verantwoordelijkheid is verdeeld over verschillende instituties. Iedereen wijst naar elkaar en uiteindelijk is “niemand” verantwoordelijk en wordt niet ingegrepen. We zien dat bijvoorbeeld terug in door de rechter verboden wapentransporten die nog steeds plaatsvinden in Nederland. Wegkijken wordt zo geïnstitutionaliseerd.

Financiële prikkels spelen mee.
Zolang er geld verdiend kan worden aan fossiel, blijven fossiele brandstoffen geproduceerd worden, broeikasgassen uitgestoten en warmt de aarde verder op.

De werking van het geldstelsel
De stelling is: zonder enige kennis van het geldstelsel is goed bestuur nagenoeg niet mogelijk. Bij de meeste bestuurders ontbreekt die kennis.

Het systeem door mensen is gebouwd en kan elk moment door mensen worden aangepast. Elke dag kunnen we besluiten het anders te gaan doen. Het is inmiddels 54 jaar geleden dat de Club van Rome haar rapport uitbracht.

Een voorbeeld die de problematiek in het besluitvormingsproces verduidelijkt en een aantal goede voorbeelden, die laten zien dat echte verandering heel goed mogelijk is.

2 De Nieuwe Denktank. Het NOS radio 1 journaal van 7 juli 2026[2] geeft direct na het nieuws van 6.00 uur een interessant inkijkje in het besluitvormingsproces in het onderwijs. Een interview met mr. dr. Quinten Pluymaekers over het onderzoek naar verspilde onderwijsmiljarden, een analyse van de onderwijsraad als case study over een falend onderwijssysteem.
Het onderwijsniveau blijft dalen en meestal is er dan iets mis in de manier waarop beleid tot stand komt. Een voorbeeld. Onlangs zijn de kerndoelen vernieuwd (wat basisschoolleerlingen moeten weten aan het eind van de basisschool). In de politiek bestond een duidelijk beeld: we moeten focussen op lezen, schrijven en rekenen. Vervolgens wordt de opdracht gegeven om de kerndoelen opnieuw vast te stellen. In de beleidsschil leveren verschillende instituties een bijdrage. Je zie dan, dat al heel snel de oorspronkelijke opdracht verdwijnt en dat iedereen daar zijn eigen voorkeuren in gaat meenemen. Die instituties nemen geen verantwoordelijkheid, die ligt bij een commissie. Het SLO ontwikkelt samen met het onderwijsveld de doelen en schrijft alvast een startnotitie. Daarin wordt al gestuurd en in elke tree van de ontwikkeling wordt verder gestuurd. uiteindelijk zitten nu met kerndoelen die niet focussen op lezen, schrijven en rekenen en vager zijn geworden.
Volgens Pluymaekers moet er in elk geval helder worden wie de doelen ontwikkelt daar ook verantwoordelijk voor is. Vervolgens dat iedereen in de beleidsschil weer gaat doen waar voor ze zijn opgericht. Nu zijn ze vooral bezig met zichzelf en hun eigen voorkeuren. Blijft het zoals het nu is, kun je die instituties beter afschaffen. Denk aan de Onderwijsraad, de onderwijsregio's, het nationaal regie orgaan onderwijs onderzoek, en de schil is nog veel breder.
(Opmerking XR: Politiek, besturen en adviseren is mensenwerk. Dus mochten instituties niet goed werken, kan het verstandig zijn niet het kind met het badwater weg te gooien. Instituties zijn niet voor niets opgericht. Maar waar nodig mensen op de plek te zetten waar zij goed tot hun recht komen en het besluitvormingsproces aan te passen. Waarborgen in te bouwen voor goede besluitvorming, bijvoorbeeld door een toetsingskader te hanteren.).

Goede voorbeelden?
- We hebben 3500 bio-dynamische boeren in Nederland, die toekomstbestendig werken en een goed verdienmodel hebben.
- De docu Eat More Trees laat zien dat Agroforestry en samenwerken met de natuur loont zonder pesticiden en kunstmest.
- In Oostenrijk is 40% van het voedsel wat in de supermarkt wordt verkocht biologisch (doelstelling Lidl Nederland van 4 naar 8% in 2026)
- In Frankrijk verkopen ze E85 aan de pomp 85% plantaardige benzine aan de pomp.

[2] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/nos-radio-1-journaal/019b320c-aed0-7058-8c1c-c03268d96ebb/2026-07-07-nos-radio-1-journaal

- In Noorwegen is 90-95% van de verkochte auto's elektrisch.
- Ethiopië was het allereerste land ter wereld dat auto's met een verbrandingsmotor in de ban deed en dat in 2024.
- Alle nieuwe schepen van de fjorden ferrydiensten en de haven van Oslo varen elektrisch.
- In China varen in de Yangtze regio containerschepen met 700 containers op de rivieren.
- MMT (Modern Monetary Theory) laat zien dat geld ook kan werken voor mens en planeet.
In Nederland is, in een paar jaar tijd, meer dan de helft van de energie die nodig is, afkomstig van wind, zon en waterkracht. Is de prijs van energie 125 dagen per jaar enige of langere tijd negatief.

Aanleiding

Uit gesprekken medio 2022 met de verschillende politieke fracties binnen de gemeente Rotterdam bleek behoefte aan een "begrippenkader klimaat opwarming aarde" en een "toetsingskader besluitvorming". In de praktijk wordt in het besluitvormingsproces zeer beperkt getoetst, slechts aan financiële en juridische haalbaarheid en minder zichtbaar: alle besluitvorming vindt plaats binnen de begroting, en: marktwerking is leidend.

De vele rechtszaken tegen overheden laten zien dat de overheid zich lang niet altijd aan de wet houdt. Zie ook onder "rechtszaken tegen de staat" het interview van Jelmer Mommers van de Correspondent met 2 rechters. Zij leggen uit dat overheden zich *gedragen zich alsof het naleven van wetten en verdragen alléén de verantwoordelijkheid is van de rechterlijke macht.* En laten zien hoe dat in zijn werk gaat.

Zo ziet de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme[3] dat besluitvorming niet getoetst wordt aan de grondwet. Zie onder "discriminatietoets".

Zo geeft het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in de zaak van de KlimaSeniorinnen de grenzen van de beleidsvrijheid van regeringen waar het gaat om mensenrechten en klimaatbeleid aan. De Zwitserse regering verwijst het EHRM naar de prullebak. De uitspraak geldt ook voor Nederland. Nederland kijkt de andere kant op.

In de overgang van een financieel-economisch fossiel gestuurde samenleving naar een waardegestuurde fossiel-vrije samenleving zijn alle eisen van Extinction Rebellion van belang:
0 klimaatrechtvaardigheid voor iedereen
1 wees eerlijk, vertel de hele waarheid.
2 Doe wat nodig is op een rechtvaardige manier
3 Laat burgers meebeslissen

In de hele besluitvormingsketen, van probleemstelling naar advies, van besluitvorming tot uitvoering en evaluatie, zien we halve waarheden / sturing van informatie, gebrek aan eerlijkheid, rechtvaardigheid, wordt niet gedaan wat nodig is met als gevolg dat problemen niet worden opgelost, maar blijft men hangen in de politieke tegenstellingen. Er is lang niet altijd sprake van onwil, maar het is wel systemisch in de zin dat het beleid en het besluitvormingsproces niet in lijn zijn met wetgeving, mensenrechten, herstel van biodiversiteit, wetenschap etc. Er wordt eenvoudigweg niet aan getoetst.

Er wordt wel gesproken met alle NGO's maar we zien er weinig van terug in het besluitvormingsproces.
Grootouders voor het klimaat zou bijvoorbeeld kunnen inbrengen dat in het besluitvormingsproces een toetsing aan een duurzame leefbare wereld voor huidige en

[3] https://decorrespondent.nl/16592/klimaat-stikstof-en-pfas-politici-kunnen-pijnlijke-keuzes-voor-zich-uit-schuiven-maar-rechters-hebben-die-luxe-niet/81f0a939-a9eb-061d-2934-4cc53acbb472?pk_campaign=daily&mc_cid=b7e40181c1&mc_eid=0da8e35c8b

komende generaties meegenomen zou dienen te worden.
Milieudefensie zou kunnen inbrengen dat getoetst zou dienen te worden aan schone lucht, bodem en water. Met tussendoelen naar het stoppen met vervuilen.
Oxfam Novib zou een dialoog over het geldstelsel kunnen inbrengen en een rechtvaardigheidstoets.
Extinction Rebellion is vooral begonnen als een klimaatbeweging, maar inmiddels is er veel aandacht voor bredere maatschappelijke problematiek. Een toetsing aan klimaatwetten, internationale verdragen en uitspraken van rechters liggen voor de hand. Een klimaattoets, Een voetafdruktoets, een CO2 toets en een mensenrechtentoets komen dan naar voren.
Wetenschappers zouden een wetenschapstoets kunnen inbrengen, als tegenkracht tegen halve waarheden, retoriek en het weglaten van belangrijke informatie.

Gezamenlijk komen we tot de slotsom dat het huidige toetsingskader niet voldoet.
Het gaat niet over politieke besluitvorming alleen, maar over het hele besluitvormingsproces. Politici maar ook adviseurs, ambtenaren, toezichthouders etc. spelen een belangrijke rol.
Uiteindelijk kunnen we met een breder toetsingskader naar een inclusieve en integrale besluitvorming werken.

GroenLinks/PvdA Rotterdam geeft een aanzet voor uitbreiding van het toetsingskader.

Uit het **verkiezingsprogramma Groenlinks /PvdA Rotterdam** 2026-2030
Mensenrechtentoets bij inkoop: Rotterdams geld mag niet bij mensenrechten-schenders terechtkomen. Rotterdam gaat daarom alleen kopen en subsidiëren bij organisaties die mensenrechten respecteren, door dit te (laten) toetsen waar mo-gelijk. We volgen hierbij de richtlijnen van de VN en OESO.

Waarde, wat vooraf gaat aan het toetsingskader.

In elk besluitvormingsproces lijkt het voor de hand te liggen dat waarde aan bod komt. Dat is niet automatisch zo. Dat gebeurt alleen als het ook opgenomen is in het besluitvormingsproces. En dat is in zijn algemeenheid niet zo.
Welke waarden vinden we belangrijk als we kijken naar een probleem dat voor ons ligt en waar we een besluit over willen nemen? Welke waarden worden breed gedeeld? Welke waarden worden met welk besluit bediend?
Als je kijkt naar besluitvorming en de afweging / de balans tussen de financieel – economische- en andere waarden, zien we dat de de financieel – economische waarden domineren. Sturing op geld en een aantal economische modellen.
Arjo Klamer vraagt zich af “waarom een huis wel, maar een thuis nauwelijks of geen onderdeel van de economie is”?, Voelen we ons daar onder de rook van de schoorsteen van de fabriek ook thuis? Welke sociale en culturele consequenties heeft besluitvorming?

Arjo Klamer, is hoogleraar economie van de kunst en cultuur aan de Erasmus Universiteit. Hij schreef het boek “Doing the right thing” A value based economy.
Kees Klomp interviewt Arjo Klamer http://www.klamer.nl/arjo-talks-2/

Er is een hele stroom van economen en denkers die buiten de informatievoorziening van het politieke besluitvormingsproces blijven. Bijvoorbeeld Joseph E. Stiglitz met “Winst voor Iedereen”, Kate Raworth met haar “Donuteconomie” gebaseerd op de planetaire grenzen. Bernard Lietaer (hij laat zien dat het geldsysteem door mensen is bedacht. Dat het voor mens en planeet kan werken. Dat het aangepast kan worden aan de eisen van onze tijd! Maar dat staat niet op de politieke agenda). met onder meer “Het Geld van de Toekomst”. Kees klomp met de betekeniseconomie, en:
Dat er bezuinigt moet worden is een vaak gebruikt argument om iets niet te doen. Een brede kijk op geld en geldschepping is dan nodig om transities vorm te geven. Stephanie Kelton met

“De Mythe van de Staatsschuld” vult het eenrichtingsdenken van economen en andere financiële experts aan. De kern van haar boodschap is “ Er is altijd genoeg geld om elke rekening te betalen in de geldsoort die we zelf aanmaken”. We komen er hier op terug onder het kopje “De rol van Geld”. Daar moet ik altijd aan denken als er bezuinigd moet worden op zorg, onderwijs, schooltuintjes, de sportvereniging, het clubhuis, de bibliotheek, op juist die zaken die er echt toe doen, die van waarde zijn.

Het toetsingskader en rechten voor toekomstige generaties

De VN[4] werkt aan een declaratie waarin toekomstige generaties rechten krijgen. Zodat er in beleid rekening mee gehouden moet worden.

Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen, aldus de definitie in het rapport “Our Common Future” van de VN-commissie Brundtland uit 1987. Bij duurzame ontwikkeling is dus sprake van een ideaal evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen. Alle ontwikkelingen die op technologisch, economisch, ecologisch, politiek of sociaal vlak bijdragen aan een gezonde aarde met welvarende bewoners en goed functionerende ecosystemen zijn duurzaam. De resultaten van deze commissie zijn leidend gebleken voor het formuleren van duurzame ontwikkelingsdoelen door de Verenigde Naties, de donut economie van Kate Raworth, het voorstel voor het formuleren van aanbevelingen voor een burgerberaad klimaat in België en voor Wil Steffen, die verder ingaat op planetaire grenzen, sociale en ecologische grenzen (2009).

Duurzame ontwikkelingsdoelen[5]

De VN formuleerde in 2015 de duurzame ontwikkelingsdoelen. Zeventien doelen om van de wereld een betere plek te maken in 2030. De doelen zijn een mondiaal kompas en moedigen aan om armoede, gezondheid, onderwijs, gendergelijkheid, schone energie, klimaatactie en versterking van biodiversiteit in samenhang te zien.
Ook Rotterdam[6] heeft zich verbonden aan de SDG’s.

Wellbeing en de Donut economie

De Wellbeing[7] economie sluit aan bij de natuur, de mens en de planeet. Bij brede welvaart. Er is veel kritiek op het gebruik van het BBP (Bruto Binnenlands Product, de marktwaarde van alle diensten en producten die we met elkaar produceren) als graadmeter voor welvaart en succes. Het BBP wordt onder andere gebruikt bij het doorrekenen van verkiezingsprogramma’s. Het BBP laat bijvoorbeeld niet zien hoe geld is verdeeld in de samenleving. Laat niet zien waar ongelijkheid zit. Niet alleen het BBP neemt toe, maar ook de armoede. Een alternatief is de Monitor Brede Welvaart. Het BBP richt zich op de materiële welvaart, hoeveel we produceren, consumeren, hoeveel geld we daar mee verdienen. Brede

[4] https://www.ohchr.org/en/events/events/2023/universal-declaration-human-rights-75-looking-future-generations
[5] https://www.sdgnederland.nl/
[6] https://www.rotterdam.nl/doelen-voor-rotterdamse-doeners
[7] https://weall.org/

Welvaart gaat over een goede kwaliteit van leven. Gezondheid, een prettige leefomgeving, het toekomstperspectief voor onze kinderen.
Kate Raworth heeft in haar boek Donut Economy[8] een routekaart voor overheden en bedrijfsleven meegegeven: in 7 stappen naar een economie voor de 21e eeuw. Raworth brengt de economie in lijn met sociaal en ecologisch welzijn. Met een focus ligt op het vervullen van menselijke behoeften binnen de grenzen van de planeet. Niet oneindige groei. Zij laat zien dat natuur en economie samen kunnen gaan. Diverse gemeente hebben zich inmiddels aangesloten. Zie o.a. de donut economie. Amsterdam[9] Barcelona[10] etc.

Zie tevens planetaire grenzen.

Regeneratieve economie[11]

Een regeneratieve economie werkt met de logica van de natuur: kringlopen, samenwerking, aanpassing en herstel. Het doel is niet om groei in absolute termen te stoppen, maar om economische waarde te creëren op manieren die het leven ondersteunen – ecologisch, sociaal en spiritueel.
In tegenstelling tot een post-groei- of degrowth-economie, waarbij groei vaak expliciet wordt afgeremd, laat een regeneratieve economie wel degelijk ruimte voor groei – maar dan groei van waarde, niet van uitputting. Je kunt bijvoorbeeld groeien in kennis, gezondheid, biodiversiteit, verbondenheid, welzijn en veerkracht – zolang die groei binnen de planetaire en sociale grenzen blijft.

Het toetsingskader en mensenrechten

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens[12] mag wel apart genoemd worden.
Art 1 Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen.

Internationale verdragen zoals de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens bevatten breed gedragen waarden en normen. Hoewel vaak ideaalbeelden, geven ze ijkpunten voor leiders om zich aan te houden. Ze formuleren ethische standaarden voor overheden en bedrijven. Dit benadrukt de morele basis van internationale samenwerking.

Amnesty International

21 april 2026 Jaarrapport Amnesty International 2025[13]
Radio NPO 1 fragment 21 april 2026[14]

---

[8] https://www.kateraworth.com/doughnut/
[9] https://de99vanamsterdam.nl/de-amsterdamse-donuteconomie/
[10] https://doughnuteconomics.org/news/33
[11] https://happonomy.org/blog/regeneratieve-economie-waarom-nodig
[12] https://www.amnesty-international.be/uvrm-volledig
[13] https://www.amnesty.nl/actueel/jaarrapport-work-in-progress
[14] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/nos-radio-1-journaal/019daf2c-fbd5-733f-bc36-3e1facdcfd51/2026-04-21-machtige-staten-en-bedrijven-ondermijnen-bewust-het-internationaal-recht

Urgente oproep aan staten: sta op tegen gevaarlijke nieuwe wereldorde.
Machtige staten, bedrijven en anti-mensenrechtenbewegingen ondermijnen bewust de internationale samenwerking, het internationaal recht en mensenrechten.
“Wereldleiders zijn veel te onderdanig bij aanvallen op het internationaal recht en internationale samenwerking,” zegt Agnès Callamard, secretaris-generaal van Amnesty Internationaal. “Hun stilzwijgen en passiviteit zijn onvergeeflijk en laten zien dat men moreel bankroet is. Hiermee worden decennia strijd voor mensenrechten weggevaagd. Als je agressors ontziet, gooi je olie op het vuur – met gevaar voor ons allemaal. Dit verwoest de toekomst van komende generaties.”
Callamard vervolgt: “Sommigen lijken het systeem dat de afgelopen 80 jaar is opgebouwd, af te doen als niets meer dan een illusie. Hiermee gaat men voorbij aan de zwaarbevochten verworvenheden zoals universele rechten, talrijke internationale verdragen en nationale wetten ter bescherming tegen rassendiscriminatie en geweld tegen vrouwen. Of het verankeren van de rechten van werknemers en vakbonden, en de erkenning van de rechten van inheemse volkeren. Hiermee vergeet men hoe armoede is aangepakt, welke reproductieve rechten zijn versterkt en hoe gerechtigheid is bereikt toen landen zich hielden aan het VN-Handvest en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.”

Bevordering van de rechten van de mens.

Grondwet art 90[15]
De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde.
Toelichting
De regering heeft tot taak de ontwikkeling van de internationale rechtsorde te bevorderen. Hierbij valt te denken aan
- de vreedzame beslechting van internationale geschillen
- het waarborgen van mensenrechten
- goede verhoudingen met andere staten
- goede internationale wetgeving en de naleving daarvan
- duurzame internationale vrede en veiligheid.

Formele toelichting
Artikel 90 bevat de algemene bepaling dat de regering de ontwikkeling van de internationale rechtsorde bevordert. Hieronder valt bij voorbeeld ook de bevordering van de rechten van de mens.
Uit de uitleg: Nederland doet dit niet alleen door ons leger te sturen naar gebieden waar oorlog is of dreigt. Nederland doet dit ook door ontwikkelingshulp te geven en de mensenrechten te beschermen.

Toezicht

Verenigde Naties[16]
In de **Mensenrechtenraad** (in het Engels: Human Rights Council) bespreken landen hoe ze mensenrechten wereldwijd kunnen beschermen. Denk aan de vrijheid van meningsuiting, het recht op onderwijs en bescherming tegen geweld en discriminatie. De **Mensenrechtenraad** van de Verenigde Naties (Engels: United Nations Human Rights Council, afgekort UNHRC) is een orgaan van de Verenigde Naties dat zich richt op de naleving van de verdragen voor de mensenrechten. De **Mensenrechtenraad** telt 47 landen, bij toerbeurt gekozen, waarvan 13 uit Afrika, 13 uit Azië, 6 uit Oost-Europa, 8 uit Latijns-Amerika en 7 uit 'West-Europa en overige'.

[15] https://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/inleiding-hoofdstuk-5-wetgeving-en-bestuur/artikel-90-bevordering-internationale-rechtsorde/
[16] https://www.rijksoverheid.nl/actueel/weblogs/bzers-wereldwijd/2026/wat-is-de-mensenrechtenraad

Nederland
College voor de rechten van de mens[17].
Het College voor de Rechten van de Mens is het mensenrechteninstituut van Nederland. Als onafhankelijke toezichthouder belichten, beschermen en bevorderen wij de mensenrechten in Nederland, inclusief Caribisch Nederland.

Rechten van inheemse volken

Due diligence. Een Somo rapport[18]
Pluspetrol heeft nagelaten de rechten van inheemse volkeren en het milieu in Peru te respecteren.
Het Nationaal Contactpunt (NCP) Nederland voor de OESO-richtlijnen heeft vastgesteld dat oliemaatschappij Pluspetrol de OESO-normen op het gebied van mensenrechten en milieu heeft geschonden.
De bevindingen van het Nederlands NCP hebben concrete gevolgen voor de toekomstige activiteiten van Pluspetrol. **Volgens het Nederlandse overheidsbeleid moet het bedrijf nu worden uitgesloten van handelsbevordering, handelsmissies en overheidsaanbestedingen.**
We eisen nu herstelmaatregelen voor de getroffen inheemse gemeenschappen. Pluspetrol moet zijn schade onmiddellijk en zonder verdere vertraging herstellen, met de vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde toestemming van de betrokken inheemse volkeren.
De klacht benadrukt ook hoe belangrijk het is dat bedrijven zich op verantwoorde wijze terugtrekken uit bepaalde activiteiten of zakenrelaties. Volgens de OESO-richtlijnen moeten bedrijven bij elke beslissing om zich terug te trekken een **due diligence** (gepaste zorgvuldigheid) -onderzoek uitvoeren, waarbij zij ervoor moeten zorgen dat alle gevolgen van hun activiteiten of van de beslissing om zich terug te trekken worden hersteld. In dit geval blijft Pluspetrol verantwoordelijk voor het opruimen van de milieuvervuiling en het compenseren van de getroffenen.

Recht op een schoon milieu en een duurzaam leefklimaat is een elementair mensenrecht.

NPO radio 1, 16aug23[19] Astrid Kersenboom over de rechtszaak in Montana VS. De rechter stelt een ondergrens in klimaatbeleid vast. De zorg voor het nemen van afdoende klimaatmaatregelen wordt steeds meer gezien als een mensenrecht.

Recht op een schoon milieu en een duurzaam leefklimaat is een elementair mensenrecht.
28 juli 2022 In resolutie A/76/300 erkent de Verenigde Naties een schoon, gezond en duurzaam milieu als een op zich zelf staand mensenrecht. Afdwingbaar bij de rechter.

September 2022 Het mensenrechtencomité van de Verenigde Naties oordeelt dat de Australische overheid te weinig heeft gedaan om zeespiegelstijging te voorkomen. Ook in deze zaak wordt het recht op een duurzaam leefklimaat als een apart mensenrecht erkent.

---

[17] https://www.mensenrechten.nl/
[18] https://www.somo.nl/nl/pluspetrol-heeft-nagelaten-de-rechten-van-inheemse-volkeren-en-het-milieu-in-peru-te-respecteren/?utm_source=mailchimp&utm_medium=email
[19] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/null/d6e0ce35-b379-4121-bff6-46169ec89908/2023-08-15-primeur-rechter-in-montana-geeft-jongeren-gelijk-in-klimaatzaak

De Verenigde Naties geeft aan dat mensen beschermd moeten worden tegen milieu en klimaatschade. Toekomstige generaties worden ook hier nog weer apart benoemd. Mensenrecht op milieu benadrukt duurzaamheid als basisrecht, er is geen sprake van politieke keuze of beleidsvoorkeur. Het geeft moreel gezag aan milieubescherming als voorwaarde voor menselijk welzijn. Dit maakt het moeilijker om ecologische zorgen weg te wuiven met technocratische argumenten. Verankering in rechten versterkt duurzaamheid.
Met het erkende recht op een gezond milieu hebben overheden de plicht mensen te beschermen tegen milieuschade. Ze moeten redelijke maatregelen nemen tegen lucht- en watervervuiling. Niet alleen voor nu, maar ook voor toekomstige generaties. Dit recht versterkt morele argumenten voor duurzaamheid.

Ambtenaren protesteren

Protesterende rijksambtenaren tegen het Gaza standpunt van de regering[20]. Ruim honderd ambtenaren hebben voor het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag een stil protest gehouden tegen de Nederlandse positie in de oorlog tussen Israël en Hamas. Zij vinden het zorgwekkend dat Nederland niet oproept tot een permanent staakt-het-vuren in Gaza. Dat is de enige manier om 'deze dodelijke en destructieve cyclus van geweld te stoppen', zei Angélique Eijpe, woordvoerder van de demonstrerende ambtenaren.

De Groene Amsterdammer[21] 4 feb 2026
Ruim honderd ambtenaren hebben voor het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag een stil protest gehouden tegen de Nederlandse positie in de oorlog tussen Israël en Hamas. Zij vinden het zorgwekkend dat Nederland niet oproept tot een permanent staakt-het-vuren in Gaza. Dat is de enige manier om 'deze dodelijke en destructieve cyclus van geweld te stoppen', zei Angélique Eijpe, woordvoerder van de demonstrerende ambtenaren.

Het toetsingskader en gezondheid

Gezondheidszorg is een mensenrecht

2025 Gezondheidszorg is een mensenrecht. [22]
Dit is in 1948 vastgelegd toen de Verenigde Naties als reactie op de Holocaust de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aannamen. In 1976 trad het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten in werking, inclusief het recht op gezondheidszorg en in 2002 werd dit in een resolutie door de mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties verder uitgewerkt: iedereen heeft recht op de hoogst haalbare gezondheid op basis van een gezondheidszorg die beschikbaar, toegankelijk, aanvaardbaar en van goede kwaliteit is. Elk grondrecht, dus ook het recht op gezondheid, impliceert een overheidsverplichting: respecteren, beschermen en verwezenlijken. In Nederland lijkt dit goed geregeld, maar het recht op preventie, dat voortvloeit uit deze rechten, en het recht op toegankelijkheid van zorg worden onvoldoende nageleefd.
Doordat de verschillen in gezondheid en de tekortkomingen in de gezondheidszorg sinds de resolutie uit 2002 benoemd worden als schendingen van mensenrechten, hebben wij een

[20] https://www.binnenlandsbestuur.nl/carriere/gemeente-en-provinciefonds/rijksambtenaren-protesteren-tegen-standpunt-gaza
[21] https://www.headliner.nl/item/hoe-ambtenaren-zich-beleefd-en-in-kleermakerszit-tegen-ons-amorele-israel-beleid-verzetten-groene-10761
[22] https://www.medischcontact.nl/actueel/laatste-nieuws/artikel/toegang-tot-zorg-is-een-mensenrecht

wapen in handen om op te komen voor onze patiënten.
De overheid behoort vervolgens de juiste condities voor gezond gedrag te scheppen.
Een ander punt van zorg is de tabaks-, alcohol-, levensmiddelen- (onder andere door toegevoegde suikers, hoog zoutgehalte) en geneesmiddelenindustrie die een enorme negatieve invloed op de volksgezondheid heeft en veel macht. Dat blijkt ook weer uit de vele compromissen die minister Blokhuis moet sluiten om het Nationaal Preventieakkoord voor elkaar te krijgen.
De website geeft een aantal voorbeelden.

Toevoeging: Een preventieve maatregel zou kunnen zijn, een verbod op reclame die de gezondheid negatief beïnvloedt. Voorts hoeft de minister helemaal geen compromissen te sluiten en kan aangeven binnen welke grenzen geproduceerd dient te worden. Door dat niet te doen faciliteert de minister een economie die het recht op gezondheidszorg en andere mensenrechten schaadt. Daarmee houdt de minister zich o.a. ook niet aan de grondwet en internationale verdragen. De meerderheid in de 2e kamer volgt de minister hierin.
Ook ambtenaren en advies- en uitvoeringsorganisaties dienen binnen de wet te opereren. Ook die volgen de minister.

2 aankomend artsen aan het woord

We kunnen constateren dat de politiek in wetgeving vervuiling normatief vastlegt en faciliteert, maar dit slechts voor een zeer beperkt aantal stoffen. De problemen worden niet opgelost maar vooruitgeschoven naar onze kinderen, kleinkinderen en latere generaties. Gezondheidsschade, wetenschap, mensenrechten en milieuschade staan niet centraal; de economie en korte termijn hebben prioriteit.

We verwijzen naar het inspreken van 2 aankomend artsen d.d. 11 okt 2023 voor de gemeenteraadscommissie MHEK waar klimaat onder valt.
De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO[23]) heeft klimaatverstoring de ultieme gezondheidsbedreiging van de eeuw genoemd.

De échte boosdoener is de vervuiling afkomstig van de Rotterdamse haven en industrie. Wij vragen aandacht voor de maatschappelijke kosten (1,3 oplopend tot wel 3,9 miljard aan schade door luchtvervuiling), en nog belangrijker de kosten die niet uit te drukken zijn in euro's en cijfers: de verregaande effecten op de levens, gezondheid en het welzijn van Rotterdammers. De verbranding van fossiele brandstoffen en de vervuiling schaadt onze gezondheid direct en indirect.

Indirect draagt het, via de uitstoot van het broeikasgas CO2, bij aan de grootste gezondheidscrisis van onze tijd: klimaatverandering.

Direct draagt onze industrie en haven bij aan luchtvervuiling, via de uitstoot van onder andere fijnstof, zwaveloxiden, ozon en stikstofoxiden. Hierdoor worden onder andere onze longen, hart en bloedvaten aangetast. Ook heeft luchtkwaliteit effect op de zwangerschap en gezondheid van pasgeboren kinderen: luchtvervuiling leidt tot een laag geboortegewicht en vroeggeboorte. Kinderen tussen de 7 en 13 jaar die industriële luchtvervuiling inademen, hebben een aanzienlijk slechtere longfunctie. Astma bij kinderen wordt bij één op de 5 gevallen veroorzaakt door luchtvervuiling. In heel Nederland leidt luchtvervuiling tot 12.000 vroegtijdige doden per jaar. Rotterdam is de meest luchtvervuilde stad van het land. De uitstoot van schadelijke stoffen overschrijdt in aanzienlijke mate de WHO-normen. Simpelweg ademen en leven in Rotterdam is een gezondheidsrisico.

[23] World Health Organization

Daarnaast stoot de petrochemische industrie in de haven van Rotterdam nog veel meer onbekende, maar niet minder gevaarlijke stoffen uit. Stoffen die in zeer kleine concentraties al kankerverwekkend kunnen zijn. Bijna één vijfde van alle in Nederland uitgestoten 1,1-difluorethaan (een stof die hartaandoeningen kan veroorzaken) en waterstofcyanide (een giftige stof ook wel bekend als blauwzuur) komt bijvoorbeeld uit de petrochemische industrie in Rotterdam.

Wereldgezondheidsorganisatie (WHO): klimaatverandering is 'catastrofale bedreiging voor volksgezondheid'[24]

(
NOS 17 mei 2026 Klimaatverandering moet in Europa worden behandeld als internationale noodsituatie voor de volksgezondheid. De commissie beschrijft klimaatverandering als "een catastrofale bedreiging voor de volksgezondheid, veiligheid en sociale stabiliteit" die vraagt om deze hoogste noodstatus die de WHO kent.
Verder moeten klimaatbestendigheid en duurzaamheid worden opgenomen in de opleiding van zorgprofessionals, adviseert de commissie, ook om de CO2-uitstoot van de zorg (in Nederland zo'n 7 procent van de totale uitstoot) te verminderen.
Daarnaast adviseert de commissie klimaatverandering ook op de agenda te zetten bij organen die zich bezighouden met veiligheid. Daarbij zou het als veiligheidsdreiging moeten worden gezien. Alle ministeries die te maken hebben met kwesties die aan het klimaat raken, zouden daarbij betrokken moeten worden, schrijft de commissie.
Zo beschrijft de commissie studies over vroegtijdige sterfte door klimaatverandering. "Dat zit bijvoorbeeld in vroeggeboortes, hartinfarcten en het risico op vormen van kanker, bijvoorbeeld longkanker door de hele fijne deeltjes die vrijkomen bij bosbranden en bij ons neerdalen", zegt Kuipers. "Het raakt niet alleen kwetsbare groepen. Ook gezonde mensen worden hiermee geconfronteerd."
Verder wijst hij erop dat extreme weerseffecten invloed hebben op migratie. "En dus ook de verspreiding van infectieziekten en antimicrobiële resistentie. Daar merken we allemaal wat van."
Het rapport haalt onder meer een studie aan die concludeerde dat er in 2024 zo'n 63.000 overlijdens zijn vastgesteld als gevolg van hitte in Europa. Een ander eerder onderzoek zag een verband tussen klimaatverandering en een groot deel van de hittedoden in de zomer van 2025. Ook wijst het rapport op onderzoeken naar de impact op voedselzekerheid in Europa, en het risico op verspreiding van infectieziekten door muggen.

Onderzoek naar vroeggeboorten Erasmus universiteit[25]

)
NOS journaal[26]. Scroll naar 3 uur 7 minuten 35 seconden. Een interview met Jasper Been, kinderarts – neonatoloog, Erasmus MC Rotterdam. Amsterdam Zuid Oost en Utrecht Overvecht zijn wijken waar 2 x zo veel baby's sterven dan in de rest van het land. Stress, schimmels, hittestress, luchtvervuiling leiden er toe dat er veel meer vroeggeboorten plaatsvinden. Preventie is breder dan gezondheid, het is ook iets van wonen, van bestaanszekerheid, en preventie begint al vroeg in het leven. Effecten kunnen levenslang zijn, minder kans op de arbeidsmarkt, minder goed mee kunnen op school, gedragsproblemen. Er

[24] https://nos.nl/artikel/2614735-experts-klimaatverandering-is-catastrofale-bedreiging-voor-volksgezondheid
[25] https://erasmusmcfoundation.nl/fondsen/vroeggeboorten/
[26] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/nos-radio-1-journaal/019b320b-e6f0-71ef-9454-d12c574d1ba0/2026-06-04-nos-radio-1-journaal

dient dus op meerdere vlakken te worden samengewerkt om de situatie te kunnen verbeteren.

Het bedrijfsleven en mensenrechten

De Corporate Sustainability Due Diligence Directive [27](CSDDD)
24 april 2024 door het Europese Parlement goedgekeurd.
Onder andere:
De voorgestelde richtlijn eist dat ondernemingen negatieve gevolgen voor de mensenrechten en het milieu die verband houden met hun activiteiten identificeren en beëindigen. Voorbeelden zijn dwangarbeid en kinderarbeid, slechte arbeidsomstandigheden, ontoereikend afvalbeheer, vervuiling en de uitstoot van broeikasgassen. Hetzelfde moeten zij doen bij hun dochterondernemingen en bedrijven in de waardeketen. En ze moeten potentiële gevolgen voorkomen, beperken en publiekelijk verantwoording afleggen over hun '*due diligence'* inspanningen.
Zie ook het College voor de Rechten van de Mens[28] De zogenaamde 'antiwegkijkwet'. De wet verplicht grote bedrijven om mensenrechtenschendingen te voorkomen en aan te pakken.

15 okt 25 Martijn Ridderbos, Bestuurslid ACM ACM is de onafhankelijke toezichthouder[29] in Nederland. In maart 25 presenteerde de Europese Commissie het Omnibusvoorstel. Daarin wordt de invoering van de CSDDD uitgesteld, de scope beperkt en de verplichtingen teruggebracht tot directe leveranciers. De Raad steunt dit grotendeels en wil nog verder uitstel en beperking.
23 april 25 MVO[30] Het omnibusvoorstel zwakt de verplichting om een klimaattransitieplan te implementeren op een verontrustende manier af. Bedrijven moeten wel een klimaatplan opstellen, maar worden niet verplicht dit uit te voeren. Deze wijziging geeft een zorgwekkend signaal af aan het bedrijfsleven dat klimaatverandering niet langer een prioriteit is waarvoor dringende actie nodig is. Dat terwijl bedrijven juist nu klimaattransitieplannen moeten uitvoeren om de klimaatdoelen van het Akkoord van Parijs te halen. De nieuwe formulering leidt bovendien tot juridische onduidelijkheid over in hoeverre een klimaatplan moet worden geïmplementeerd en wanneer er voldoende acties uitgevoerd en gepland zijn.

De houding van de Nederlandse politiek ten aanzien van schending van mensenrechten in het buitenland.

NPO radio 1 Nieuwsweekend 18 jul 26
https://www.nporadio1.nl/fragmenten/nieuwsweekend/019f7402-e961-7091-a642-853d0bdbf2f6/2026-07-18-palestijnse-kinderarts-al-maanden-in-israelische-cel-zonder-aanklacht
In de inleiding wordt aangegeven dat Nederland kritisch is behalve waar het "bondgenoten" zoals Israël betreft. Er wordt ingegaan op het gevangen houden van de kinderarts Hussam Abu Safiya.

---

[27] https://www.esgsupport.nl/2023/09/27/europese-parlement-keurt-voorstel-voor-csddd-goed/
[28] https://www.mensenrechten.nl/actueel/weblogs/toegelicht/2024/nieuwe-eu-wetgeving-verplicht-grote-bedrijven-mensenrechtenschendingen-tegen-te-gaan
[29] https://www.duurzaam-ondernemen.nl/martijn-ridderbos-acm-ketenverantwoordelijkheid-en-goed-werkende-markten/
[30] file:///home/rene/Downloads/Position%20paper%20MVO%20Platform%20t.b.v.%20rondetafelgesprek%20Omnibusvoorstel%20en%20de%20implementatie%20van%20de%20CSDDD%20d.d.%2023%20april%202025.pdf

Alette Smeulers, hoogleraar internationale misdrijven, Rijksuniversiteit Groningen. Hussam Abu Safiya is kinderarts en was directeur van het Kamal Adwan Ziekenhuis in Gaza. Sinds 18 maanden zit hij vast in een Israëlische gevangenis. Na 5 minuten 25 seconden, wordt het gesprek breder getrokken en komt de houding van de Nederlandse regering ter sprake. Nederland en ook andere staten sluiten de ogen. Dat is pijnlijk en zegt ook iets over onze normen en waarden. Over het Internationaal Strafhof zegt ze, dat het hof belangrijk is omdat er een normatief kader wordt neergezet, **en dat het alleen van de politieke wil afhangt of er ook naar wordt gehandeld. Daar ontbreekt het aan.** We hebben het dan over een kamermeerderheid!

Opmerking XR: Na de Rode Lijn-demonstraties tegen de passieve houding van de regering ten aanzien van al het geweld in de oorlog in Gaza, de inval van Hamas in Israël in 2023 en van de vele oorlogsmisdaden die daarna door Israël gepleegd worden, protesteerden 250.000 mensen. De regering en de meerderheid in de Nederlandse politiek keek de andere kant op.

Het geeft te denken. Hoe zou de meerderheid in de politiek denken over haar eigen burgers?

Het toetsingskader en toekomstige generaties

Wales:

De wet “Welzijn voor toekomstige generaties[31]” The Well-being of Future Generations Act gives us the ambition, permission and legal obligation to improve our social, cultural, environmental and economic well-being.

The future generations report[32]
The Well-being of Future Generations Act [33]requires public bodies in Wales to think about the long-term impact of their decisions, to work better with people, communities and each other, and to prevent persistent problems such as poverty, health inequalities and climate change.

The Act is unique to Wales attracting interest from countries across the world as it offers a huge opportunity to make a long-lasting, positive change to current and future generations. Op basis van de wet is de Commissie Voor De Toekomst[34] ingesteld.

Finland

De Finse Commissie voor de toekomst[35] is een vaste commissie van het parlement. De commissie reageert op de toekomstverkenning die elke regering in Finland moet uitbrengen. De Finse Commissie voor de toekomst werd in 1993 opgericht als commissie van het Finse parlement. Van de 200 parlementsleden zijn er 17 lid van deze commissie. De commissie kan resoluties uitbrengen die de regering verplichten, maar ook aanbevelingen doen aan andere commissies.

---

[31] https://www.futuregenerations.wales/about-us/future-generations-act/
[32] https://www.futuregenerations2020.wales/english
[33] https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/12/19/onderhandelaars-bereiken-historisch-akkoord-op-vn-biodiversit/
[34] https://www.futuregenerations.wales/
[35] https://www.rathenau.nl/nl/onze-buitenlandse-partners-6-de-finse-commissie-voor-de-toekomst

Nederland

De grondwet en ontwikkelingen, de generatietoets.
Artikel 21 van de Nederlandse grondwet luidt: ‘De zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu’. De Jonge Klimaatbeweging pleit voor herziening van de grondwet in die zin dat het recht op een schoon milieu en het recht van nu levende burgers en die van de volgende generaties om in een schone leefomgeving te wonen, moet worden verankerd in de grondwet. De door de Jonge Klimaatbeweging gewenste generatietoets kan dan zijn rechtsbasis vinden in de grondwet.

De 2e Kamer: de generatiemotie

Aanleiding is het rapport van het jongerenplatform van de SER “29aug19 “Hoge verwachtingen: Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019. Tweede Kamer 2019 de generatiemotie.
“verzoekt de regering om een generatietoets te ontwikkelen die de generatie-effecten van grote beleidswijzigingen en politieke en sociale akkoorden inzichtelijk maakt, en te onderzoeken welke rol de planbureaus en de Raad van State hierin kunnen vervullen; Verzoekt de regering tevens om in gesprek te gaan met sociale partners over de invoering van een generatietoets bij bijvoorbeeld SER-adviezen.

(Opmerking XR: de generatietoets is geleid naar een jongerenadviesraad, als onderdeel van de SER, die bij bepaalde onderwerpen wordt betrokken. Het betreft niet onderwerpen zoals klimaat, biodiversiteit, SDG doelen, economie, energietransitie… zaken die cruciaal zijn voor de toekomst van jongeren. Dit lijkt een gemiste kans. Er is echter nog voldoende ruimte om de betrokkenheid van jongeren verder te vergroten.)

Generatietoets Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard

Door toepassing in de fase van totstandkoming van beleid, besluiten of keuzes
criteria,
- wanneer beleid, een besluit of een plan:
- Een generatie-element bevat;
- Voor lange tijd geldig is;
- Raakt aan verschillende maatschappelijke thema's (of welzijnsfactoren);
Niet geschikt voor:
- Stukken met een administratief of procedureel karakter zoals vaststelling van de bestuurlijke kalender.
- Stukken die informatief zijn of verantwoording zonder beleidswijziging: mededelingen, rapportages, jaarrekeningen.
- Stukken die een beperkte of geen impact hebben op toekomstige generaties of omgeving; interne benchmarking, projecten die reeds in uitvoering zijn of zijn afgerond.
- Besluiten met korte(re) werkingsduur of beperkte reikwijdte (bijv. wijzigingen in delegatiebesluiten zonder structurele gevolgen).
- Onderwerpen die reeds in uitvoering zijn of onder verantwoordelijkheid van derden vallen; investeringen in projecten die worden uitgevoerd door andere overheden (waaronder gemeenten).
- Besluiten/beleidsuitwerkingen met een reeds vastgesteld (wettelijk) kader en daarmee minimale keuzeruimte (bijv. De kostentoedeling watersysteemheffing en wegenheffing).

Het toetsingskader en wetenschap.

De wetenschap onderzoekt onder meer klimaatverandering en vervuiling, de bijbehorende risico's voor de gezondheid en geeft aan wanneer de wereld klimaatneutraal zou moeten zijn. Toch wordt wetenschap in wetgeving en besluitvorming lang niet altijd meegenomen of wordt er een vertekend beeld gepresenteerd (beeldvorming).

Is besluitvorming wetenschappelijk houdbaar?

Sinds begin 2018 is het kabinet verplicht beleids- en wetsvoorstellen helder te onderbouwen (artikel 3.1 Comptabiliteitswet). Begin 2020 is door de Tweede Kamer de behoefte uitgesproken aan een wetenschappelijke beoordeling van die onderbouwing: zijn de keuzes die het kabinet heeft gemaakt wetenschappelijk houdbaar? Zijn er bewezen effectieve(re) beleidsalternatieven in andere landen? Is de evaluatiestrategie doorwrocht? De wetenschapstoets wordt in gezamenlijkheid uitgevoerd door twee wetenschappers van verschillende universiteiten en met verschillende onderzoekdisciplines, die geen bemoeienis hadden met de totstandkoming van het te beoordelen beleidsvoorstel. Voor de wetenschapstoets is in de eerste pilotfase een standaardformulier ontwikkeld dat op 8 september 2020 is aangeboden aan de Tweede Kamervoorzitter. Na afronding van de tweede pilotfase, waarin het formulier werd getest, is het instrument geëvalueerd en in november 2021 aan het instrumentarium van de Tweede Kamer toegevoegd: Standaardformulier Modelformulier (met voorbeeldvragen). Wetenschappers presenteerden hun bevindingen aan de betreffende Kamercommissie, meestal in de vorm van een technische briefing.

Kritiek op adviesraden voor de regering en op onafhankelijke wetenschap:
het Planbureau voor de Leefomgeving, adviesbureau voor onder andere de regering, geeft op blz. 8 aan: “De wetenschappelijke kwaliteit van het PBL staat buiten kijf, maar het PBL analyseert wat de regering vraagt. Sommige zaken blijven daardoor buiten beeld. Het is daarom zaak de governance en de rol van de overheid aan te passen.” Anders gezegd, het PBL beweegt zich niet altijd vrij. Bij een opdracht vanuit de regering blijft zij binnen de kaders van de opdracht. De regering stuurt zo op beperking van onderzoek tot die zaken die de regering welgevallig zijn. “Lastige” uitkomsten worden zo voorkomen.

Wetenschap is niet altijd integraal. Met andere woorden vindt niet altijd plaats binnen een brede context. Onderzoek kan zeer specifiek zijn. Wie opdracht geeft, wie betaald, maakt uit. Zie je in de uitkomsten terug dat onderzoek plaats heeft gevonden waar bedrijven een grote vinger in de pap hebben? Kortom: wetenschap is niet zaligmakend. Wetenschap negeren kan ook niet. Betrek wat de wetenschap zegt altijd in besluitvorming is het devies. Het zijn 2 verschillende vakgebieden.

Het toetsingskader en Planetaire grenzen

Planetaire grenzen[36]

De haven met zijn industrie. Havens dragen zowel bij, als worden blootgesteld aan milieu-instabiliteit. Dat maakt havens tot krachtige hefbomen voor regeneratie. Door havenbeslissingen af te stemmen met het Planetary Boundaries Framework, kan Rotterdam systemisch risico verminderen en tegelijkertijd een duurzame, gezamenlijk opgebouwde welvaart ontsluiten en vasthouden.

[36] https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries

In 2009 introduceerde de Zweedse wetenschapper Johan Rockström en zijn team 9 planetaire grenzen, die een safe operating space voor de mens afbakenen. Binnen de grenzen vormt de impact van de mens op zijn omgeving geen bedreiging voor de leefbaarheid van de planeet. Op 6 terreinen overspeelt de mensheid haar hand. Dit is het geval bij
1 chemische vervuiling, vooral door metalen en plastics,
2 stikstof, vooral door kunstmest, een teveel beschadigt de natuur en de bodem, 3 landgebruik voor landbouw en veeteelt, zij zijn de belangrijkste reden voor ontbossing,
4 de grens voor zoet water in de bodem, het is al op veel plaatsen te droog, bv in het Amazonewoud
5 klimaatverandering door mondiale opwarming, en
6 verlies van biodiversiteit, de afgelopen 50 jaar is 70% van de totale hoeveelheid van alle wilde zoogdieren, vogels, vissen en reptielen van de aardbodem verdwenen.
7 verzuring van de oceanen. Een zure oceaan lost kalk, skeletten, bot op en vormt een bedreiging voor het zeeleven. Warme oceanen zorgen voor weersverandering, o.a. droge en natte perioden.
De grenzen staan niet los van elkaar, zo versterkt verlies van biodiversiteit de opwarming van de aarde en vice versa.

2009

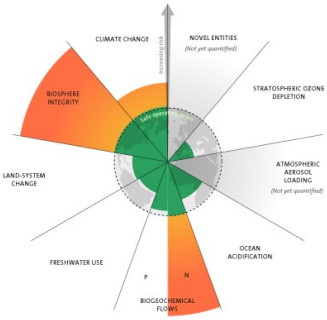

3 boundaries crossed

2015

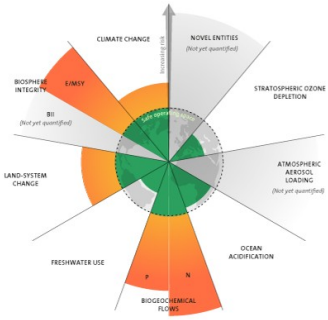

4 boundaries crossed

2023

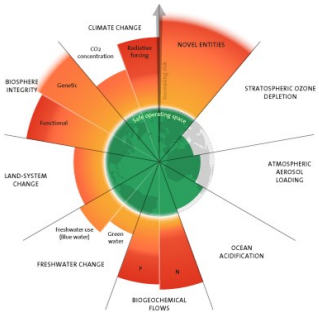

6 boundaries crossed

2025

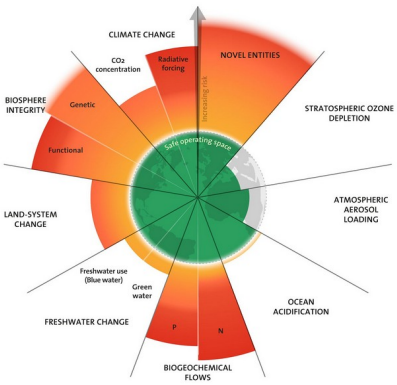

7 boundaries crossed

De 9 grenzen

Klimaat

Klimaatverandering wordt veroorzaakt door menselijke activiteiten die de energiebalans van de aarde verstoren, voornamelijk door de uitstoot van broeikasgassen.
Klimaatverandering verstoort het klimaatsysteem van de aarde op een manier die de fundamenten van het menselijk welzijn bedreigt. Door het verbranden van fossiele brandstoffen, het kappen van bossen en het veranderen van het landschap stoot de mensheid grote hoeveelheden broeikasgassen uit die extra warmte in de atmosfeer vasthouden. Hierdoor wordt de planeet over haar natuurlijke grenzen heen gedreven. Als gevolg daarvan stijgen de mondiale temperaturen, smelten ijskappen en worden weerpatronen extremer. De zeespiegel stijgt en ecosystemen staan onder druk.
Deze veranderingen vergroten het risico dat gevaarlijke omslagpunten worden overschreden – onomkeerbare verschuivingen in de systemen van de aarde die langdurige schade kunnen veroorzaken. Gemeenschappen over de hele wereld hebben nu al te maken met meer hittegolven, droogtes, overstromingen en stormen. Zonder dringende maatregelen dreigt de aanhoudende verstoring van het klimaat onomkeerbare veranderingen in de systemen van de aarde teweeg te brengen, waardoor ecosystemen, de menselijke gezondheid en de maatschappelijke stabiliteit voor toekomstige generaties worden ondermijnd.
Metingen
In het ‘Planetary Boundaries Framework’ wordt klimaatverandering gemeten aan de hand van de CO_2-concentratie in de atmosfeer en de extra hoeveelheid zonnewarmte die door menselijke activiteiten wordt vastgehouden. Beide hebben hun veilige drempelwaarden overschreden.
Gevolgen
Naarmate er meer warmte in het aardse systeem wordt vastgehouden, stijgen de temperaturen in de atmosfeer, de oceanen en op het land. Dit leidt tot extremere weersomstandigheden, waaronder hittegolven, overstromingen, droogtes en hevige regenval. De door de mens veroorzaakte klimaatverandering overtreft inmiddels ruimschoots de natuurlijke variabiliteit.
Omdat klimaatverandering een sterke invloed heeft op alle andere planetaire grenzen, brengt het overschrijden van deze drempel het gehele aardse systeem in gevaar.

De Biosfeer / biodiversiteit

De integriteit van de biosfeer verwijst naar het vermogen van ecosystemen over de hele planeet om leven te ondersteunen en de algehele gezondheid en stabiliteit van het aardse systeem in stand te houden. Dit hangt af van de gezondheid, diversiteit en interacties van de organismen waaruit deze ecosystemen bestaan. Menselijke activiteiten oefenen steeds meer druk uit op de integriteit van de biosfeer: door veranderingen in landgebruik (zoals de uitbreiding van landbouw, veeteelt, steden en industrie), overexploitatie van natuurlijke hulpbronnen (zoals overbevissing), de verspreiding van invasieve soorten en diverse vormen van vervuiling.
Deze druk wordt nog versterkt door verstoringen in andere planetaire grenzen, waaronder klimaatverandering en veranderingen in nutriëntencycli. Vandaag de dag wordt de planetaire grens voor de integriteit van de biosfeer sterk overschreden. Wanneer de integriteit van de biosfeer in het gedrang komt, wordt de veerkracht van het aardse systeem verzwakt, waardoor de essentiële voorwaarden die het leven op onze planeet ondersteunen, worden bedreigd.
Metingen
de snelheid waarmee soorten uitsterven (genetische diversiteit) en de hoeveelheid energie die mensen uit de natuur onttrekken door middel van oogsten, jagen en vissen (functionele integriteit).

De planetaire grens voor verandering in de integriteit van de biosfeer wordt gemeten aan de hand van twee variabelen: de snelheid waarmee soorten uitsterven (genetische diversiteit) en de hoeveelheid energie die de mens uit de natuur haalt door middel van oogsten, jagen en vissen (functionele integriteit).
Beiden hebben hun veilige niveaus overschreden. Wereldwijd sterven soorten uit met een alarmerende snelheid van meer dan 100 uitstervingen per miljoen soortjaren, en de mens gebruikt 30% van de beschikbare energie uit de natuur.
Gevolgen
De gevolgen van het verlies aan integriteit en functioneren van de biosfeer kunnen moeilijk worden overschat. De biosfeer helpt op vele niveaus de algehele toestand van de aarde te reguleren, aangezien zij nauw verweven is met de biogeochemische cycli en de energiebalans van onze planeet. Het verlies van essentiële diensten die door ecosystemen worden geleverd, kan onze samenlevingen bovendien beroven van onvervangbare bronnen van voedsel en veevoer, energie, grondstoffen en geneesmiddelen, terwijl het het gehele aardsysteem destabiliseert. Voorbeelden hiervan zijn het verlies van bestuivers, die nodig zijn voor meer dan 75% van de voedselgewassoorten, en het verlies van het vermogen tot CO_2-opname en -opslag, wat de klimaatverandering aanzienlijk zou kunnen versnellen.
Het verlies van soorten, ecosystemen en ecologische functies ondersteunt en reguleert de algehele toestand van de aarde.

Landgebruik

De verandering van bossen, graslanden en andere natuurgebieden als gevolg van landgebruik en andere menselijke activiteiten.
Bossen spelen een cruciale rol bij het stabiliseren van het klimaat op aarde, het ondersteunen van de biodiversiteit en het waarborgen van het welzijn van de mens. Het verlies aan bos en andere veranderingen in het landgebruik gaan echter in alarmerend tempo door, aangedreven door complexe en regiospecifieke factoren.
Landbouw – met name veeweidegang en de uitbreiding van akkerland – is de belangrijkste directe oorzaak, maar ook factoren zoals illegale houtkap, de uitbreiding van infrastructuur, zwak bestuur en klimaatverandering spelen een grote rol. In het Amazonegebied begint ontbossing bijvoorbeeld vaak met illegale houtkap, waarna het land wordt omgevormd tot weideland.
De gevolgen van verlies van bos zijn ingrijpend. Het verstoort de biodiversiteit, verhoogt de CO_2-uitstoot, verandert neerslagpatronen en verzwakt bodem- en watersystemen. Het beïnvloedt ook de menselijke gezondheid, bijvoorbeeld door het risico op malaria in ontboste gebieden te vergroten. Klimaatverandering en waterstress versterken de schade nog verder door hittegolven, branden en uitbraken van schorskevers. Als de bodemdegradatie doorgaat, zal dit onze kansen om het klimaat te stabiliseren, de watervoorziening veilig te stellen en de biodiversiteit te beschermen, verzwakken. Om binnen veilige grenzen te blijven, moeten we dringend gezonde ecosystemen beschermen en herstellen – zodat het land veerkrachtig blijft en de aarde leefbaar blijft voor toekomstige generaties.
Metingen
De planetaire grens voor veranderingen in het landsysteem richt zich op het evenwicht tussen natuurlijke ecosystemen en land dat is omgevormd voor menselijk gebruik, met name bossen. Bossen zijn van vitaal belang voor de opslag van koolstof, de regulering van water en het klimaat, en het in stand houden van de biodiversiteit. Deze grens wordt voornamelijk gemeten aan de hand van het aandeel van de oorspronkelijke bosbedekking dat in verschillende biomen nog overblijft. Door grootschalige ontbossing en aantasting zijn veel regio’s de veilige grenzen gepasseerd, met name in de tropen, waar bossen op de grootste schaal zijn omgevormd voor landbouw, begrazing en grondstofwinning. Hoewel sommige gebieden tekenen van herstel vertonen door herbebossing en hergroei, blijft de algemene wereldwijde trend er een van voortdurend verlies en versnippering.

Zoet water

(fresh water change)
De verandering in de zoetwaterdynamiek die het klimaat reguleert, ecosystemen in stand houdt en de fundamentele voorwaarden ondersteunt die nodig zijn om mensen en samenlevingen te laten bloeien.
Menselijk handelen verandert de manier waarop zoetwaterstromen en -voorraden over het land en in de atmosfeer worden verdeeld. Met name de uitstoot van broeikasgassen, irrigatie en ander watergebruik, waterinfrastructuur en de uitbreiding van landbouwgrond hebben de mondiale watercyclus veranderd.
Dit heeft verstrekkende gevolgen voor de zoetwatervoorraden; het aantal droogtes en stormen is toegenomen, terwijl de grondwatervoorraden uitgeput raken en de afvoer van rivieren naar de oceaan op grote schaal verstoord is. De planetaire grens voor veranderingen in zoetwater meet in hoeverre de afvoer van rivieren en de bodemvochtigheid zijn afgeweken van een quasi-stabiele toestand die grotendeels onaangetast is door menselijk handelen.
Afwijkend droge of natte rivierafvoer en bodemvochtigheid doen zich nu voor op ongeveer het dubbele van het landoppervlak dat onder pre-industriële omstandigheden het geval was, als gevolg van de uitgebreide menselijke invloed op de zoetwatercyclus. Dit overschrijdt de veilige grens voor menselijke ingrepen in de watercyclus en plaatst de ‘Zoetwaterverandering’-grens in de zone met toenemend risico. Toenemende afwijkingen in het zoetwater ondermijnen de integriteit van terrestrische en aquatische ecosystemen en beïnvloeden de koolstofbalans op het land. Ze brengen ook de beschikbaarheid van water voor menselijk gebruik ingrijpend teweeg.
Metingen
De planetaire grens voor veranderingen in zoetwater richt zich op twee belangrijke onderdelen van de mondiale watercyclus: blauw water en groen water. Blauw water is het water dat we kunnen zien en gebruiken — in rivieren, meren en ondergrondse waterlagen. Groen water is het vocht dat in de bodem is opgeslagen, waarvan planten afhankelijk zijn om te groeien en dat via verdamping bijdraagt aan neerslag.
Beide soorten water staan momenteel onder grote druk. Rivieren drogen op of treden op de verkeerde momenten buiten hun oevers, klimaatverandering en ontbossing veranderen de neerslagpatronen, en bodems drogen uit en verliezen hun vermogen om water vast te houden. Deze verstoringen maken het voor mens en natuur moeilijker om toegang te krijgen tot het water dat ze nodig hebben, en vergroten het risico op droogtes, overstromingen en wijdverspreide schade aan ecosystemen.
Gevolgen
Water is essentieel voor het leven en verbindt de atmosfeer, het land en de biosfeer via een delicate wereldwijde kringloop. Wanneer dit evenwicht wordt verstoord — door overmatig gebruik, veranderende neerslagpatronen of het verlies van bossen en vegetatie die helpen de waterstroming te reguleren — hebben de gevolgen een domino-effect op het hele aardse systeem. Omstandigheden die te droog of te nat zijn, vormen een bedreiging voor de biodiversiteit, veranderen lokale en regionale klimaten en brengen de voedsel- en waterzekerheid voor miljoenen mensen in gevaar.

Biochemische vervuiling

(bio-chemical flows)
De verstoring van nutriëntenkringlopen die de bodemvruchtbaarheid en de gezondheid van waterecosystemen reguleren, als gevolg van overmatig gebruik van meststoffen en vervuiling.
In de 20e eeuw maakte de uitvinding van industriële stikstofbinding het mogelijk om moleculaire stikstof uit de atmosfeer om te zetten in reactieve vormen, zoals die worden gebruikt in anorganische meststoffen. In combinatie met de winning van fosfaatgesteente leidde dit tot een drastische toename van het gebruik van meststoffen op landbouwgrond. Omdat slechts een deel van de meststoffen daadwerkelijk door gewassen wordt opgenomen, blijven grote hoeveelheden van beide nutriënten in het milieu achter.

Stikstof komt vrij in de lucht en wordt opgeslagen in grondwater en oppervlaktewater. Fosfor hoopt zich op in de bodem en komt via bodemerosie en afvloeiing terecht in oppervlaktewater. Overtollige nutriënten kunnen negatieve effecten hebben op de biodiversiteit en de veerkracht van ecosystemen op het land, in zoet water en in de oceaan, die zijn aangepast aan specifieke nutriëntenniveaus. Momenteel verstoren de verliezen van beide nutriënten aan het milieu de ecosystemen in een mate die het veilige niveau te boven gaat.

Metingen

De planetaire grenswaarde voor biogeochemische stromen volgt de wereldwijde kringlopen van stikstof en fosfor — twee essentiële voedingsstoffen voor het leven. De stikstofgrenswaarde meet hoeveel reactieve stikstof die de mens jaarlijks in het milieu brengt, voornamelijk via meststoffen en de verbranding van fossiele brandstoffen. De fosforgrens heeft zowel een mondiale als een regionale dimensie; de regionale dimensie richt zich op de hoeveelheid fosfor die vanuit het land naar zoetwatersystemen stroomt, terwijl de mondiale dimensie betrekking heeft op het transport van fosfor naar de oceaan. Beide grenzen zijn aanzienlijk overschreden.

Oceaan verzuring

Door de toenemende opname van kooldioxide worden de oceanen zuurder, wat een bedreiging vormt voor mariene ecosystemen.

De oceaan neemt een aanzienlijk deel van de door menselijke activiteiten uitgestoten CO_2 op. Deze opname door de oceaan vertraagt de klimaatverandering, maar zorgt er ook voor dat het zeewater zuurder wordt – een proces dat bekendstaat als oceaanverzuring. De oceaanverzuring heeft inmiddels het niveau overschreden dat als veilig wordt beschouwd voor het zeeleven. Een belangrijke indicator voor oceaanverzuring is de verzadigingsgraad van aragoniet. Aragoniet is een vorm van calciumcarbonaat die veel mariene organismen – zoals koralen en schelpdieren – gebruiken om hun schelpen en skeletten op te bouwen.

Naarmate er meer CO_2 in de oceaan terechtkomt, vormt zich koolzuur, wat de pH-waarde verlaagt maar ook de beschikbaarheid van carbonaat vermindert. Hierdoor wordt het voor deze organismen moeilijker om te groeien en te overleven. Mariene ecosystemen ondervinden nu al de gevolgen hiervan. Koudwaterkoralen, tropische koraalriffen en het mariene leven in het Noordpoolgebied lopen een bijzonder risico naarmate de verzuring zich verder uitbreidt en intensifieert.

Metingen

De planetaire grens voor oceaanverzuring wordt bepaald door de aragonietverzadigingsgraad van het oppervlaktewater van de oceaan — een maatstaf voor hoe gemakkelijk marine organismen schelpen en skeletten kunnen opbouwen uit calciumcarbonaat. De grenswaarde voor oceaanverzuring is formeel beoordeeld als overschreden in 2025, waardoor dit de zevende planetaire grens is die buiten de veilige werkruimte valt en waarmee wordt bevestigd dat de CO_2-uitstoot door de mens de chemische samenstelling van de oceanen boven veilige niveaus heeft gedreven.

De ECB podcast

ECB (Europese Centrale Bank) podcast[37] 14 okt 25 Paul Gordon discusses this and more with Johan Rockström (planetaire grenzen) and Irene Heemskerk (ECB).

Bijna alles in 1 podcast. Over de planetaire grenzen en de overschrijding van inmiddels 7 van de 9 grenzen. Over Het koolstofbudget, er is geen keuze voor de samenleving, act now, afbouw van fossiel, stoppen met het subsidieren van fossiele bedrijven; het afbouwscenario uitstoot broeikasgassen, de noodzaak voor een plantaardige voedselvoorziening, de noodzaak voor herstel van de biodiversiteit, de kansen op het stilvallen van de warme golfstroom. Hij

[37] https://www.youtube.com/watch?v=637jWVcUEQo

beaamt wat geologen aangeven, dat de temperaturen op aarde veel hoger zijn geweest dan de 1,5 graad, waar het in het Akkoord van Parijs over gaat en geeft aan, dat het klimaat in ons geologisch tijdperk, het holoceen sinds dat de mens rondloopt op aarde slechts kleine temperatuurschommelingen, plus en min een halve graad heeft gekend, en dat we ons, als mensheid, op onbekend terrein begeven met opwarming versterkende kantelpunten in zicht. Hij brengt ook een boodschap van hoop. We kunnen nog steeds terug naar 1,5 graad opwarming.
Met De ECB, Irene Heemskerk, die inziet dat de kosten en de financiele risico's van doorgaan met de huidige economie groter zijn dan een transitie naar duurzaam.

De planetaire grenzen zijn ook de basis voor de economie zoals beschreven door Kate Raworth in de "Donut Economie". Gemeente Amsterdam is donutgemeente[38]. Volgt Rotterdam?

Zie ook wellbeing en de donut economie

Het toetsingskader en klimaat

Klimaat is een onderdeel van planetaire grenzen

De klimaattoets

23 okt 2023, 2 uur, 5 min. Astrid Kersenboom interviewt klimaatwetenschapper Bart van der Hurk. Wetenschappers doen een oproep aan het kabinet voor meer samenhangend klimaatbeleid tussen de verschillende ministeries. Betere afstemming tussen beleid en bedrijfsleven, zodat klimaatbeleid echt kan werken.

2 uur 9 minuten: dhr. Van der Hurk doet een oproep om **alle besluitvorming te voorzien van een toets die de mate aangeeft waarin het genomen besluit bijdraagt aan het klimaatonderwerp, een toets die de klimaatconsequenties laat zien.**

Opmerkingen Extinction Rebellion
Willen we beleid in overeenstemming brengen met de wetenschap, dienen we wetenschap ook te betrekken bij beleid. Hoe? Door besluitvorming te toetsen aan wetenschap. Bijvoorbeeld aan het koolstofbudget voor Rotterdam of Nederland.
Van belang is dat we erkennen dat wetgeving niet altijd aansluit bij wetenschap. Als we vervolgens de wet aanhouden, ontstaat een onwenselijke situatie waarbij wetgeving, beleid en besluitvorming wetenschap uitsluit.

Hetzelfde zien we bij het nemen van 1,5 of 2 graden opwarming als leidraad. De wetgeving laat het los. Het Akkoord van Parijs gaat er van uit dat overheden er alles aan dienen te doen om opwarming verder dan 1,5 graad te voorkomen. Dat is vervolgens de leidraad voor bestuur. Ook de rechter geeft dat aan.
Overheden doen vervolgens aan "cherrypicking". Kijken naar de wet, en hebben het verder niet over 1,5 of 2 graden opwarming. Klimaatwetenschappers worden niet uitgenodigd in technische sessies klimaat die de besturen dienen te informeren.

[38] https://amsterdam.groenlinks.nl/nieuws/amsterdam-gaat-voor-een-groene-en-sociale-donuteconomie

Klimaat en het koolstofbudget

Uit het begrippenkader.
Het koolstofbudget laat zien hoeveel CO2 we nog kunnen uitstoten voordat de aarde 1,5 of 2 graden opwarmt.

Klimaatwetenschapper Jan-Ernst Kuiper en het koolstofbudget[39]

Kuiper laat het zien in een tabel. Zowel de Carbon Clock als Ernst-Jan Kuiper gaan uit van het laatst in 2021 door het IPCC opgewaardeerde koolstofbudget.

Opwarming sinds 1850-1900 in Celsius	Geschatte overgebleven koolstofbudget vanaf 1 januari 2020 in Gigaton CO2				
	Kans om onder het temperatuurdoel te blijven				
	17%	33%	50%	67%	83%
1.5	900	650	500	400	300
1.6	1200	850	650	550	400
1.7	1450	1050	850	700	550
1.8	1750	1250	1000	850	650
1.9	2000	1450	1200	1000	800
2.0	2300	1700	1350	1150	900

De tabel leest als volgt: Er is een kans van 67% om onder de 1,5 graad opwarming te blijven als het koolstofbudget van 400gton (vanaf 2020) niet wordt overschreden. 50% kans om onder de 1,5 graad opwarming te blijven als het koolstofbudget van 500gton (vanaf 2020) niet wordt overschreden.

De Carbon Clock (Koolstof klok)[40]

De klok laat de hoogte van het koolstofbudget voor 1,5 en 2 graden opwarming zien en geeft de tijd aan waarbinnen naar verwachting het koolstofbudget is opgebruikt.
Op mei 2023 staat het budget voor 1,5 graad opwarming op 262 gton(gigaton). Op 26 juni 2026 staat het koolstofbudget voor 1,5 graad opwarming op 129 gton. Er rest 3 jaar voor het budget op is. Uitgaande van een gelijkblijvende wereldwijde huidige uitstoot van 42,2 gton per jaar. Er is dan een kans van 67% om onder de 1,5 opwarming te blijven. Alle daarna uitgestoten broeikasgassen dienen te worden afgevangen of op een later moment te worden verwijderd.

Koolstofbudget Nederland

Delen we 262gton door 8. miljard aardbewoners = is het budget 34 ton per capita (persoon). Ons NL-verbruik ligt op 9,6 ton per persoon. Verdelen we het nog resterende budget eerlijk, dan rest ons 34 ton/9,6 ton/jr = 3,7 jaar! Ook hier kun je je nog afvragen hoe rechtvaardig[41] de hoge voetafdruk, het verbruik van de gemiddelde Nederlander is. Als wij in 2030 streven naar

[39] https://www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/lees/artikelen/2022/ernst-jan-kuiper_koolstofbudget.html
[40] https://www.mcc-berlin.net/en/research/co2-budget.html

50% reductie, dan moet India dat ook doen met emissies 1.8 ton per persoon, om nog maar te zwijgen over Nigeria, dat zijn emissies van 0.6 naar 0.3 ton per persoon moet terugbrengen. Rechtvaardigheid lijkt ver te zoeken.
Het principe dat hogere emissies in Nederland nu meer uitstootrechten impliceren in 2030, is absurd, onrechtvaardig en strijdig met het United Nations Framework Convention on Climate Change, een internationale overeenkomst uit 2015.

Net Zero en het koolstofbudget

Net Zero gaat in op het moment dat het koolstofbudget is opgebruikt. Even los van klimaat herstelbeleid, hoeft er dan geen koolstof uit de lucht en oceanen gehaald te worden. Waar aangegeven wordt dat net zero op een later moment in kan gaan, zoals bijvoorbeeld 2050, gaat men er van uit gaat dat het koolstofbudget voor 1,5 graad opwarming niet wordt overschreden, of dat het budget wordt uitgesmeerd over de jaren tot 2050, of waar dat niet wordt gehaald, alle te veel uitgestoten broeikasgassen weer uit de atmosfeer en oceanen wordt gehaald (met tot noch toe onbekende technieken).

De gevolgen van overschrijding van de planetaire grenzen, waaronder opwarming van de aarde en verlies van biodiversiteit.

Opmerking XR: we mogen hierbij bedenken dat de wereld er uit ziet, zoals die er uit ziet, als gevolg van vooral politieke besluitvorming op alle niveau's.
Er zijn bijzondere goede voorbeelden zoals het verbod op verkoop van nieuwe auto's die rijden op fossiele brandstoffen, al sinds 2024 in Tanzania van kracht. Er is in Nederland in korte tijd veel hernieuwbare energie (wind en zon e.d.) gekomen.
Het laat zien dat het kan. Snel radicale maatregelen nemen die ook echt bijdragen aan de oplossing van het probleem. Echter de grote lijn is dat het onvoldoende en te laat gebeurt met destructieve gevolgen voor de mens en leefwereld van de mens. Dat betekent dat er geen politieke- en aandeelhoudersmeerderheden zijn die klimaat serieus nemen. Na 50 jaar van wegkijken is het alleen nog maar mogelijk om de opwarming te stoppen door wereldwijd radicale maatregelen te nemen. Theoretisch kunnen we de opwarming nog beperken tot 1,5 graad. Realistisch is het niet.

Een breed bewustzijn en urgentiegevoel lijkt de ontbreken bij zowel politiek, als bedrijfsleven als de burger. Daarom geven we extra aandacht aan de gevolgen van overschrijding van de planetaire grenzen vanuit verschillende perspectieven. Het Stockholm Resilience Centre, Mark Lynus, Het KNMI, Ginie Servant-Miklos en het nieuws, in het document "Het Besluitvormingsproces en het Toetsingskader Besluitvorming Mensenrechten en Klimaat".

Vanuit verschillende perspectieven geven we een beschrijving van de gevolgen van het overschrijden van de planetaire grenzen. De website van het Stockholm Resilience Centre beschrijft de gevolgen Omdat klimaat en verlies van biodiversiteit onderdeel zijn van de planetaire grenzen en de gevolgen van overschrijdingen allemaal met elkaar samenhangen.

Een breed bewustzijn en urgentiegevoel lijkt de ontbreken bij zowel politiek, als bedrijfsleven als de burger, in die zin dat de problematiek niet wordt opgelost. Adequate maatregelen blijven uit ondanks dat de gevolgen van overschrijdingen van de grenzen zo ingrijpend, destructief voor moeder aarde en de menselijke samenleving zijn. Klimaat en verlies van biodiversiteit zijn

[41] https://newclimate.org/sites/default/files/2022-08/afairshareforthenetherlands_newclimate_20220829.pdf

onderdeel van de planetaire grenzen en de gevolgen van overschrijdingen hangen allemaal met elkaar samen. We geven extra aandacht aan de gevolgen vanuit het perspectief van het Stockholm Resilience Centre, Mark Lynus, Het KNMI, Ginie Servant-Miklos en het nieuws.

Het Stockholm Resilience Centre[42]

Het centrum heeft de 9 planetary bounderies[43] onderzocht, geeft inzicht in gevolgen van overschrijding van de grenzen. Licht de verbanden tussen de grenzen toe en geeft de oorzaken weer. Hieronder de gevolgen.

Klimaat

Naarmate er meer warmte in het aardsysteem wordt vastgehouden, stijgen de temperaturen in de atmosfeer, oceanen en op het land. Dit leidt tot extremere weersomstandigheden, waaronder hittegolven, overstromingen, droogtes en zware regenval. Door de mens veroorzaakte klimaatverandering overtreft nu de natuurlijke variabiliteit ruimschoots. Omdat klimaatverandering alle andere planetaire grenzen sterk beïnvloedt, brengt het overschrijden van deze drempel het hele aardsysteem in gevaar. Buiten de veilige zone blijven vergroot de kans op onomkeerbare veranderingen die het leven op aarde generaties lang kunnen beïnvloeden. Zoet water
Water is essentieel voor leven en verbindt de atmosfeer, het land en de biosfeer via een kwetsbare wereldwijde cyclus. Wanneer dit evenwicht wordt verstoord — door overmatig gebruik, veranderende neerslagpatronen of het verlies van bossen en vegetatie die helpen de waterstroom te reguleren — trekken de gevolgen door het aardsysteem. Omstandigheden die te droog of te nat zijn, bedreigen de biodiversiteit, veranderen lokale en regionale klimaten en brengen de voedsel- en waterzekerheid voor miljoenen mensen in gevaar.

De biosfeer

Gevolgen De gevolgen van het verliezen van de integriteit en werking van de biosfeer zijn moeilijk te overschatten. De biosfeer reguleert de algehele toestand van de aarde op veel niveaus, omdat deze nauw verbonden is met de biogeochemische cycli en energiebalans van onze planeet. Het verlies van vitale diensten die door ecosystemen worden geleverd, kan onze samenlevingen ook beroven van onvervangbare bronnen van voedsel en voer, energie, materialen en medicijnen, terwijl het het hele aardsysteem wordt destabiliserend. Voorbeelden zijn het verlies van bestuivers, die nodig zijn voor meer dan 75% van de voedselgewassen, en het verlies van CO_2-opnamecapaciteit, wat de klimaatverandering aanzienlijk kan versnellen.

Landgebruik

Bossen en andere landecosystemen vormen de basis van het leven op het land. Ze slaan enorme hoeveelheden koolstof op, houden het klimaat en de waterkringloop in balans en bieden leefgebied aan talloze soorten. Wanneer bossen worden gekapt of aangetast, verliezen deze natuurlijke systemen hun vermogen om het klimaat van de planeet te reguleren, water te zuiveren en de bodem op zijn plaats te houden. Omdat landsystemen zo nauw verbonden zijn met andere delen van het aarde-milieu—zoals de atmosfeer, water en levende organismen—kunnen veranderingen in landgebruik zich verspreiden over het hele aardsysteem.

Nutrienten, voedingsstoffen

[42] https://www.stockholmresilience.org/
[43] https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries.html

Het overschrijden van veilige limieten voor stikstof en fosfor (de basisgrondstof voor kunstmest) heeft verstrekkende gevolgen voor ecosystemen, klimaat en het welzijn van de mens. Zodra deze voedingsstoffen in de omgeving zijn vrijgekomen, bewegen ze via water, lucht en bodem, wat leidt tot neveneffecten over meerdere processen in het aardsysteem. Ze vervuilen waterwegen, veranderen de samenstelling van soorten en dragen zelfs bij aan de opwarming van de aarde en ozonafbraak. Omdat nutriëntencycli zo nauw verbonden zijn met andere grenzen — waaronder klimaatverandering, biosfeerintegriteit en land-systeemverandering — heeft het overschrijden ervan kettingreacties in het hele aardsysteem.

Oceanen

Verzuring van de oceaan beïnvloedt zowel mariene ecosystemen als het vermogen van de planeet om het klimaat te reguleren. Naarmate de oceaan meer kooldioxide uit de atmosfeer opneemt, verandert de chemie ervan, waardoor de beschikbaarheid van carbonaationen die schelpvormende organismen nodig hebben, afneemt. Dit verstoort mariene voedselwebben, verzwakt koraalriffen en beperkt zelfs het vermogen van de oceaan om CO_2 op te nemen, waardoor terugkoppelingen ontstaan die klimaatverandering versterken.

Vervuiling

Nieuwe entiteiten (honderdduizenden nieuwe vervuilende stoffen vooral uitgestoten door de chemische industrie) zijn nu te vinden in elk deel van de planeet — van bergbodems tot oceaandieptes. Sommige houden warmte vast in de atmosfeer, andere schaden planten en dieren, en veel bouwen zich op in voedselwebben of watersystemen. Eenmaal vrijgekomen zijn ze moeilijk of onmogelijk te verwijderen, wat betekent dat hun effecten eeuwenlang kunnen aanhouden.

Aërosolen

(fijnstof, hele kleine stofdeeltjes of vloeistofdruppels in een gas. Wolken, uitlaatgassen en mist zijn voorbeelden. Samen met schadelijke gassen zoals zwaveldioxide, stikstofdioxiden, ammoniak en vluchtige organische stoffen (VOS), vormen aerosolen luchtvervuiling.)
Aërosolen beïnvloeden het klimaat, het weer en de luchtkwaliteit van de aarde op complexe manieren. Ze beïnvloeden hoe zonlicht wordt opgenomen en weerkaatst, vormen wereldwijde circulatiepatronen en hebben ernstige gevolgen voor de menselijke gezondheid. Terwijl sommige aerosolen de planeet koelen door zonlicht te reflecteren, vangen andere warmte vast en verstoren ze het neerslagpatronen. Deze veranderingen zijn vooral sterk in regio's met zware industriële activiteit of grootschalige biomassaverbranding, waar lokale luchtvervuiling ook grote gezondheidsrisico's met zich meebrengt.

Ozon

Een dunnere ozonlaag betekent dat er meer UV-straling de grond bereikt. Dit beïnvloedt mensen, ecosystemen en zelfs weerspatronen. Hoewel het meest dramatische ozongat boven Antarctica langzaam sluit, blijft de gezondheid van de ozonlaag essentieel voor leven en klimaatstabiliteit.

Ginie Servant-Miklos

De beschrijving van de gevolgen door het Stockholm Resilience Centre kan wat abstract overkomen. Ginie Servant-Miklos is duidelijk in haar boek Pedagogies of Collapse.
Zij beschrijft ook hoe universiteiten in eenrichtingsverkeer, politici en economen, neoliberaal georiënteerd opleiden. Mainstream media idem. Een andersdenkende econoom, politicus of presentator krijgt geen kans. Kritische geluiden worden gesmoord.

The World Life Funds Living Planet report 2022

Ginie Servant-Miklos haalt het “The World Life Funds Living Planet report 2022” aan.
Vandaag staan we voor de dubbele, onderling verbonden noodsituaties van door de mens veroorzaakte klimaatverandering en het verlies van biodiversiteit, wat het welzijn van huidige en toekomstige generaties bedreigt. Omdat onze toekomst cruciaal afhankelijk is van biodiversiteit en een stabiel klimaat, is het essentieel dat we begrijpen hoe de achteruitgang van de natuur en klimaatverandering met elkaar verbonden zijn.
De zesde massa uitstervingsgolf is gaande. Door menselijk handelen veroorzaakt. Nog nooit is het zo snel gegaan.
- Het IPBES geeft aan dat 1 miljoen soorten op uitsterven staat (13% van alle soorten. Het gaat 200x zo snel als voor de industriële revolutie.
- Het aantal gewervelde dieren is met 70% afgenomen door jagen, stropen en vervuiling.
- Het aantal insecten is eveneens met 70% afgenomen in Europa.
- In biodiverse hotspots zoals regenwouden met 94%
- Van alle zoogdieren op aarde is 60% vee, 36% is mens, slechts 4% is wild. Inclusief alles van ratten tot de blauwe vinvis.
- Van alle vogels is 70% pluimvee, 30% wild.
- Door veranderd gebruik van land (inmiddels wordt een equivalent van de oppervlakte van Noord- en Zuid Amerika gebruikt om vee te houden met grote methaanemissies tot gevolg.
- 41% van alle landbouwgrond wordt gebruikt om veevoer te verbouwen. 11% wordt ingezet voor plantaardige brandstoffen (concurentie met voedsel). Onder meer voor bijmenging in fossiele brandstoffen.
- De grootste groei in verbouw van voedsel vond de afgelopen 20 jaar in Brazilie plaats, ten koste van het regenwoud. Als we zo doorgaan stort het ecosysteem in.
- Dit grondgebruik heeft verlies van habitat tot gevolg; Vegetariërs hebben een ijzersterk argument. Minder of geen vlees eten draagt enorm bij aan behoud van biodiversiteit en beperking van de opwarming van de aarde zonder dat het ten koste gaat van het welzijn van de mens.
- 2,7 milioen km2 wildernis / natuur is de laatste 20 jaar verloren gegaan door houtkap, mijnen en landbouw. Dat is 10% van het areaal aan natuur wereldwijd. De laatste100 jaar is meer bos gekapt dan in 9000 jaar daar voor.
- Elk jaar wordt een hoeveelheid grond zo groot als Engeland veranderd in beton. Er is 4-8% van alle broeikasuitstoot mee gemoeid.
- Een enorme hoeveelheid grond wordt gebruikt om overbodige producten te produceren; Overproductie gaat gepaard met broeikasgasuitstoot en landgebruik, en jaagt de opwarming van de aarde op;
- Het zoetwaterleven is met 88% afgenomen;
- Het Aral meer en het Chad meer tussen Kameroen en Nigeria zijn opgedroogd. De Ganges rivier in India waar 40% van de bevolking van afhankelijk is voor drinkwater is totaal vervuild.
- Vervuiling door landbouw en industrie, opwarming van de aarde en overbevissing bedreigen rivier- en zeeleven;
- Het Great Barrier Reef en andere koraalriffen, van groot belang voor het voortbestaan van veel zeeleven sterven af. 75% bij een opwarming van 1,5 graad, 99% bij 2 graden, zo geeft het IPPC aan.
- 35% van de vissoorten zijn overbevist. Een enorme Chinese vloot plundert de oceanen leeg en vernietigt het zeeleven op de bodem.
- In de Golf van Mexico bevindt zich een dode zone, er is geen zuurstof meer, waar geen plant- en dierlijk leven meer mogelijk is.
- Voorbeelden van chemische vervuiling: microplastics, PFAS, arsenicum, lood, chroom, textiel, pesticiden. "Hoeveel plastic kun je op een veilige manier opnemen". De helft van de plastics in de oceaan is afkomstig van weggegooid vistuig. Een groot deel is verpakkingsmateriaal van producten die de consument nooit bereiken.

9% wordt gerecycled (gedowncycled), 91% zwerft ergens rond en degradeert tot micro-plastics die alle uithoeken van de planeet vervuilen. De gevolgen hebben we nog niet in kaart. De vruchtbaarheid (phthalates) van mannen in het westen is gedaald met 60% in 2 generaties. Die verminderde vruchtbaarheid wordt doorgegeven aan de mannelijke kinderen. Het is nog de vraag of dat zonder microplastics ook gebeurd zou zijn?
Zij wijdt de late benoeming van de overschrijding van de grens aan moeilijkheden om te kwantificeren.

Mark Lynus

Het boek Zes Graden (Mark Lynus, 2020), met een voorwoord van Jan Terlouw en een aanbeveling van Helga van Leur, meteoroloog, is uitgedeeld aan alle politieke fracties van de gemeente Rotterdam met de aanbeveling het verschil tussen 1,5 graad en 2 graden opwarming te lezen.

Mark Lynus geeft een uitgebreide beschrijving van de gevolgen.[44] Samengevat: heel veel plant- en diersoorten het sterven uit. Grote delen van de aarde dreigen onleefbaar, te heet te worden. Voedseltekorten ontstaan doordat landbouwgronden onbruikbaar worden. Zoet (drink)water wordt schaars. De gevolgen van de opwarming van de aarde betekent dat mensen op zoek moeten naar andere plekken voor voedsel en water. De opwarming van de aarde leidt tot wereldwijde migratie van mensen die op zoek zijn naar leefbare omgevingen.

Aanvulling op Mark Lynus: Wakabi en het UNHCR
wereldwijde migratie[45] als gevolg van klimaatverandering (en de biodiversiteitscrisis)
Volgens het UNHCR (Bureau van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen) zijn er jaarlijks sinds 2008 zo'n 21,5 miljoen mensen wereldwijd ontheemd als direct gevolg van aan het klimaat gerelateerde gevaren, waaronder overstromingen, stormen, natuurbranden en extreme temperaturen.
Volgens Wakabi betekent dat, dat meer dan 320 miljoen klimaatvluchtelingen hun huis hebben moeten verlaten en het lijkt er niet op dat het aantal dalende is. Er leven op dit moment nog meer dan 3 miljard mensen in gebieden die kwetsbaar zijn voor natuurrampen. In een rapport van het Institute for Economics & Peace (IEP) uit 2020 staat dat het aantal klimaatvluchtelingen in 2030 kan oplopen tot meer dan 1,2 miljard mensen.)

Het verschil tussen 1,5 graad en 2 graden opwarming

Een belangrijk punt, dat aangehaald wordt door vele wetenschappers is het verschil tussen 1,5 graad en 2 graden opwarming. De wetenschap waarschuwt voor onbeheersbare en onomkeerbare schade aan leefgebied. Het zijn de **kantelpunten** die hier bereikt worden waarmee de opwarming van de aarde zichzelf versterkt en de mensheid het niet meer in de hand heeft. Voorbeelden zijn het ontdooien van permafrost in de poolgebieden zoals Groenland, Alaska en Siberië, waarmee enorme hoeveelheden opgeslagen broeikasgassen vrijkomen en het poolijs verdwijnt. Zo kaatst witte sneeuw en ijs warmte uit de atmosfeer terug. Een donkere zee (zonder ijs) neemt de warmte uit de atmosfeer op.

[44] https://zesgraden.nl
[45] https://www.wakibi.nl/nieuws/klimaatvluchtelingen-migratie-beinvloed-door-extreem-weer

Kantelpunten visueel[46] [47]

Wetenschappers hebben 16 kantelpunten van de aarde in kaart gebracht. Bij opwarming tussen de 1,5 en 2 graden verdwijnen de West Arctische en Groenlandse ijskappen, Boreale permafrost en koraalriffen. Alleen het Arctische smeltwater kan in de loop van eeuwen al een zeespiegelstijging van 1,5 meter geven. Het Amazonewoud, de naaldwouden van Rusland en Noord-Amerika verdwijnen bij een opwarming van 3 graden. Het bereiken van het ene kantelpunt draagt bij aan het bereiken van een volgend kantelpunt. Opwarming wordt onbeheersbaar.

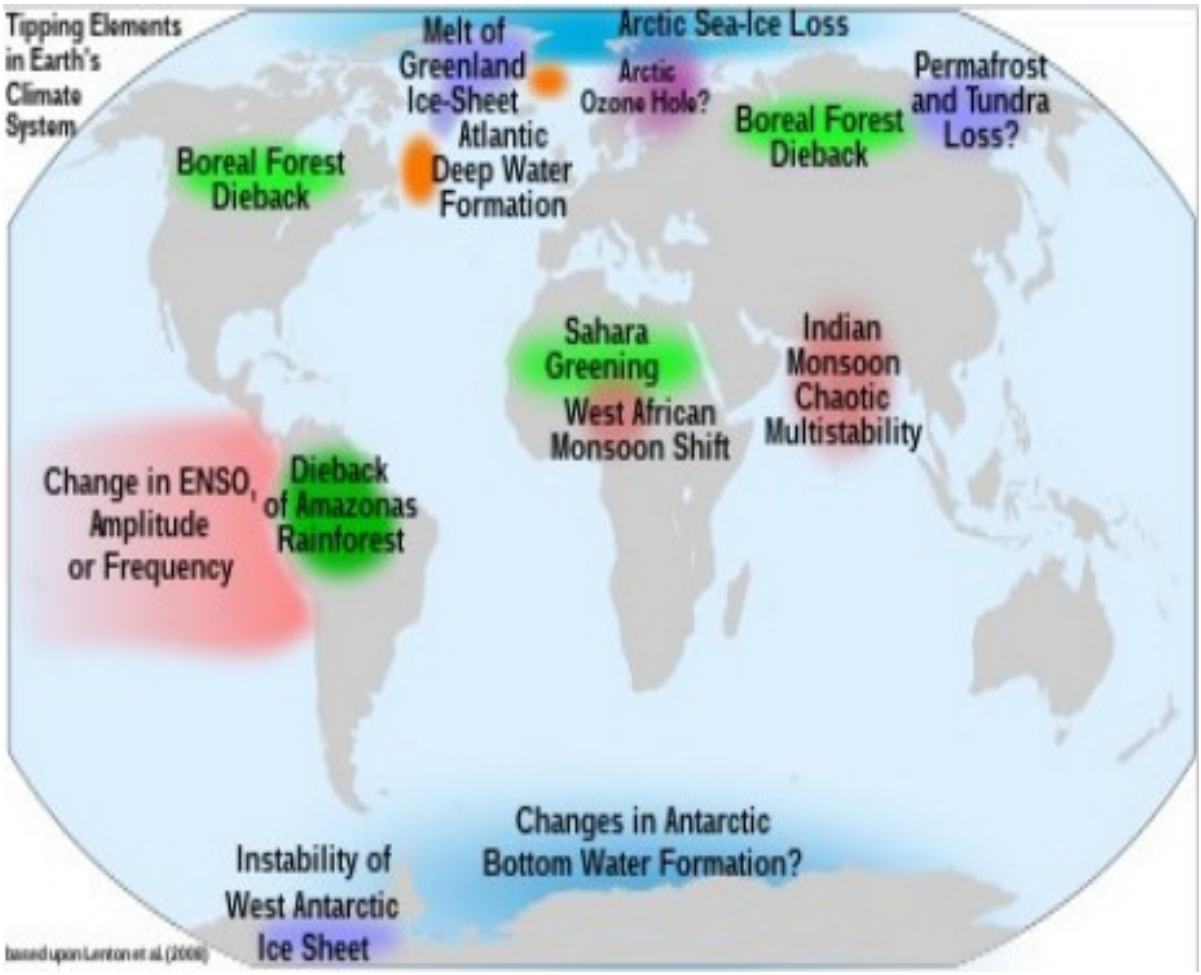

Inmiddels stevenen we volgens het KNMI af op 3 graden opwarming in 2050. Waar hebben we het dan over volgens Marc Lynus.

3 graden opwarming: op de lange termijn (2000 jaar) een zeespiegelstijging van 6-7 meter. Verzuring van oceanen, betekent dat veel leven verdwijnt (o.a. al het schelpleven), kraamkamers als koraalriffen verdwijnen. Extreme temperaturen in bv India van boven de 50 graden (die zien we nu ook al). 40 landen met elk meer van 10 miljoen inwoners zitten in de

[46] https://nl.wikipedia.org/wiki/Kantelpunten_in_het_klimaat
[47] https://www.science.org/doi/10.1126/science.abn7950

zone met extreem risico. Delen van Noord-Afrika, Algerije, Nigeria, Kameroen, Ghana, Soedan Tjaad, Niger, Burkina Faso, Mauretanië, het Midden Oosten, Zuid-Azië (bijna heel India), Zuid-Amerika, Noord-Brazilië, delen van Peru, Colombia, Bolivia, Noord-Amerika, honderden miljoenen mensen gaan migreren omdat hun land niet meer bewoonbaar is. Uitdrogende bodems (schattingen zijn dat de helft van het land op aarde verdroogt, verdwijning van landbouwgronden, verwoestijning, voedselcrisis (met temperaturen boven 34 graden wordt tarwe verbouwen moeilijk, mais bij 29 graden, soja bij 32 graden. Bij 36 graden zakt de tarwe-opbrengst 50% in).
Grijze bergketens, verdwijnende gletsjers. Dodelijke overstromingen. Het afsterven van het Amazonewoud. Wilde dieren op de vlucht.

Nu al sterven er wereldwijd per jaar 170.000 mensen aan ondraaglijke hitte en weerextremen.

Het KNMI

26 juni 2026 KNMI meteoroloog Helga van Leur[48]

Spanje, Duitsland (41,3 graden) en Frankrijk, de heetste dag ooit. Heel Europa zucht onder de hittegolf een van de zwaarste en meest wijdverbreide ooit gemeten. Nederland tikt de 39,4 graden aan (record 2019 Gilze Rijen 40,7 graden).
Helga: normaal is de warmte pas in juli of augustus. Dit jaar hadden we in mei al een heel warme periode en nu in juni. Het is 2 graden warmer dan bij de laatste zware hittegolf in 2003. 50 jaar geleden zou dit niet mogelijk zijn geweest. Voor de jeugd: wen er maar aan want dit zal een van de koelste zomers van de rest van jullie leven zijn. Klimaatverandering is wereldwijd en gaat over jaargemiddelden. Er zijn uitschieters per dag. Oceanen warmen trager op, land sneller. In Nederland zijn de heetste dagen inmiddels 4 graden warmer, gemeten in de schaduw in een thermometerhut. In de stad kan het wel 8 of 9 graden warmer zijn. Je raakt je warmte dan niet meer kwijt.

In het Klimaatakkoord van Parijs is afgesproken de aarde maximaal 2 liefst 1,5 graad te laten opwarmen. Het gemiddelde wordt over 20 jaar berekend. We zitten nu op bijna 1,5 graad. In 2030-2032 zitten we met deze berekening op 1,5 graad (opmerking XR als je kijkt naar nu, zitten we net over de 1,5 graad) in 2050 op 2 graden, als we de fossiele brandstofkraan niet dichtdraaien gaan we naar wat huidige modellen aangeven naar de 3 graden gemiddelde opwarming. De hittegolven worden nog veel warmer.
Hoe ziet Europa er dan uit? Goed geïsoleerde huizen zijn nodig, een groene omgeving, steden kunnen anders worden ingericht (kijk naar de Middellandse Zee, smalle straten en huizen waar de zon niet in komt, schaduw- en koelteplekken.
De klimaatcrisis wordt door sommige politieke partijen in Europa ontkent, klimaatmaatregelen worden afgezwakt, terwijl klimaat een van de grootste geo-politieke uitdagingen is? Hoe zit dat? Helga, dat zeg je goed, klimaat is eigenlijk je leefomgeving, wat voor voedsel kun je verbouwen, hoe kom je aan je energie, klimaat gaat over de mate van stabiliteit, voedselprijzen, grondstoffen, water, veiligheid, als je in andere landen woont waar geen water meer is of je niet meer in je voedsel kunt voorzien, dan ga je op de vlucht. Het hele verhaal van migratie, economie, veiligheid, hangt allemaal samen met klimaat. Noem het klimaat en mensen gaan in de steigers, maar tegelijkertijd, kun je aan de voorzijde de kraan dichtdraaien (mitigatie) ons aanpassen (adaptatie) en accepteren dat niet alles meer kan, bv niet bouwen als dat niet klimaatbestendig kan.

[48] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/bureau-buitenland/0199a4fd-9ee3-7133-8377-2c2c64d1a468/2026-06-26-bureau-buitenland

Uit het Nieuws april, juni en juli 2026

Hittegolven en bosbranden

Opmerking Extinction Rebellion: Je kunt de vraag stellen of maatregelen die opwarming van de aarde voorkomen onderhandelbaar zijn. Of een compromis sluiten dat het probleem niet oplost, een optie is?
109 hittedoden in **Parijs** in 24 uur tijd https://www.volkskrant.nl/binnenland/109-doden-in-parijs-in-24-uur-tijd-nieuws-warmterecords-in-duitsland-en-denemarken~b2fed70e/?referrer=https%3A%2F%2Fduckduckgo.com%2F

De hulpdiensten in Parijs hebben gisteren 109 dode mensen aangetroffen in 24 uur tijd. Dat is veel meer dan gebruikelijk, gemiddeld gaat het dan om zeven personen. Dit zijn alleen de overledenen die zijn opgemerkt door ambulancepersoneel of andere mobiele medische diensten. De mensen die in het ziekenhuis zijn overleden tellen bij deze telling niet mee. De stijging hangt volgens de hulpdiensten samen met de hitte, het is vandaag de tiende dag op rij dat het in de Franse hoofdstad warmer dan 35 graden is geworden. De hitte had ook tot gevolg dat ambulancepersoneel een patiënt trof met een lichaamstemperatuur van ruim 43 graden.
Als gevolg van de hitte zijn de ziekenhuizen in Parijs en omgeving "overbelast".
https://www.msn.com/nl-be/nieuws/other/hitte-ziekenhuizen-in-parijs-liggen-vol-alcohol-op-straat-verboden/ar-AA26yep0

Zonder mensenlijk toedoen zou deze hittegolf nooit hebben kunnen plaats vinden.

3 min 12 sec https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/bureau-buitenland/0199a4fd-9ee3-7133-8377-2c2c64d1a468/2026-06-26-bureau-buitenland
Zonder menselijk toedoen zou deze hittegolf nooit hebben kunnen plaats vinden. Wetenschappers hebben berekend de menselijke factor (broeikasgasuitstoot) er sinds de jaren 50 er voor heeft gezorgd dat de temperatuur 3 graden in een hittegolf hoger ligt.

India

30 april 2024 https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/in-india-stijgt-de-temperatuur-naar-53-graden-en-sterven-mensen-van-de-hitte
In de Indiase hoofdstad New Delhi, met 30 miljoen inwoners bijna twee keer zo veel inwoners als in heel Nederland, is de noodtoestand uitgeroepen en worden steeds meer sterfgevallen als gevolg van de hitte gemeld. De thermometer tikt er bijna 53 graden aan. Leerlingen vallen flauw in de leslokalen.
India kent van oudsher hoge temperaturen, tot wel 40 graden, maar nu wordt de hitte veel vaker ondragelijk en duurt dat veel langer. Een bijkomend probleem als gevolg van de hitte is het tekort aan water. Dat wordt daarom op rantsoen gezet, meldt de VRT:
De hitte wordt nu gezien als het grootste gevaar dat de volksgezondheid bedreigt. In de steden is het probleem helemaal groot omdat de temperatuur daar verder stijgt dan op het platteland. In meer dan 37 steden loopt de temperatuur op tot boven de 45 graden. "Wat we in India zien is precies wat wetenschappers zeiden dat er zou gebeuren als we de opwarming van de aarde niet zouden stoppen", zegt Friederike Otto, klimaatwetenschapper aan het Imperial College London en directeur van het internationale netwerk van wetenschappers World Weather Attribution dat onderzoek doet naar het verband tussen extreme weersomstandigheden en klimaatverandering, schrijft de Franse Huffington Post.

14 april 2025 https://www.noodweer.be/hittegolf-crisis-india-50-graden-leefbaar-140425/

Verzengende hitte in India en Pakistan bereikt pieken tot 50 graden, en gaat gepaard met lokale stortbuien en overstromingen. Er was even een intermezzo met iets leefbaardere temperaturen maar het kwik zal weer omhoogklimmen en het Indische subcontinent lamleggen in een genadeloze hittegolf, vooral van 16 tot 18 april, waarbij onweersstormen lokaal voor wat respijt zorgen, maar de situatie niet minder extreem maken. Is zo'n extreem weer überhaupt nog leefbaar?
Wat betreft hitte kent India het klappen van de zweep. Na verschillende jaren in een rij van levensgevaarlijke hittegolven spreken experts nu niet meer van gewoon een paar hittegolven, maar van een hittegolf-crisis in India. Februari was de warmste maand sinds 1901 met temperaturen tussen 35 en 40 graden, ook op plaatsen waar het normaal gezien koeler is (zoals de staat Kerala).

Een veel te vroege start van de zomer, markeert het begin van een extreem lang warm seizoen. Ook 2015, 2020 en 2022 waren extreem heet. Extreme hitte komt elk jaar terug in India, en steeds vroeger. Ook nu duiken vijftigtallen op op de kaarten.

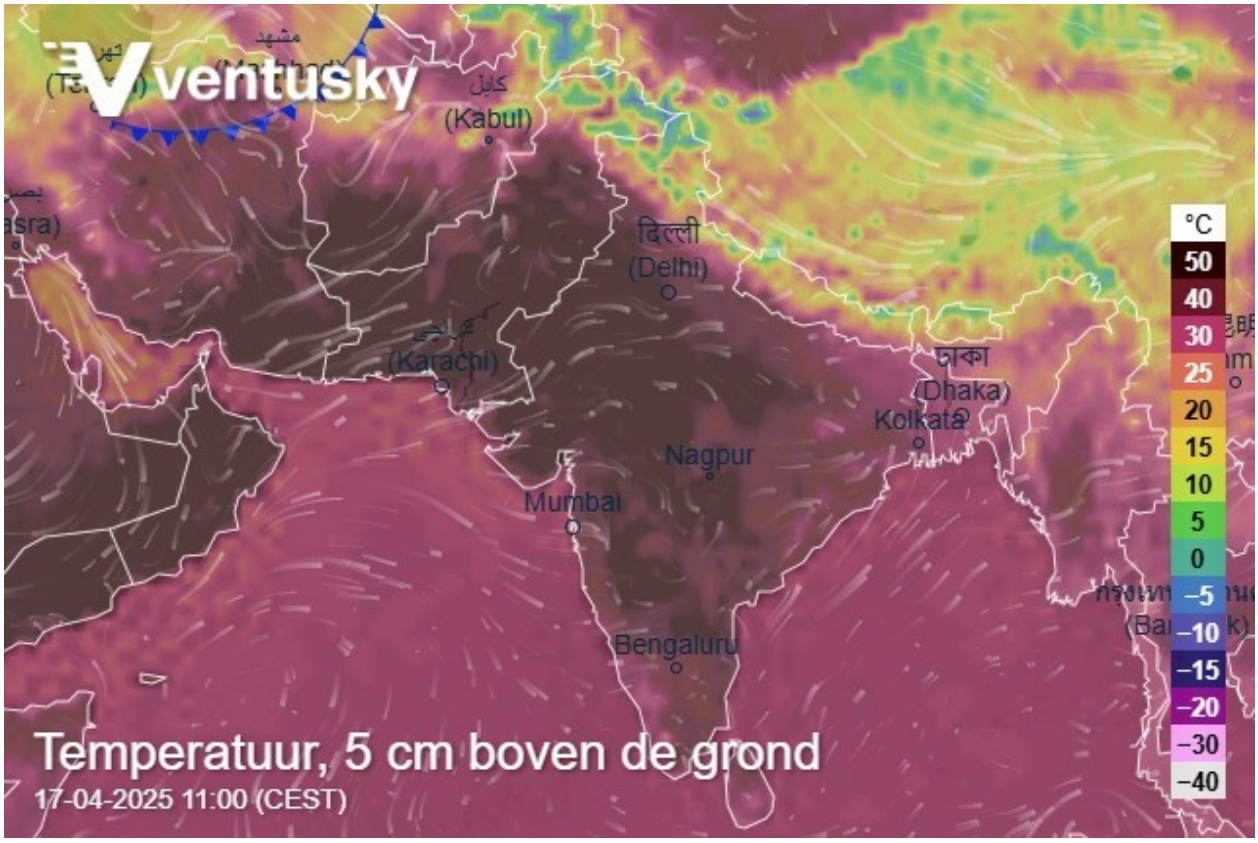

29 april 2026 https://gulfnews.com/world/asia/india/india-heatwave-explained-45degc-spike-el-nino-impact-and-imd-warnings-1.500523083
India is reeling under an intense heatwave, with temperatures touching 40–45°C across multiple states and showing little sign of easing. From north India to parts of the south, the extreme heat is disrupting daily life, straining power systems and raising health risks.

20 mei 2026 https://zeenews.india.com/india/india-severe-heatwave-temperature-peaks-47-degrees-el-nino-imd-monsoon-forecast-3049153.html https://zeenews.india.com/india/india-severe-heatwave-temperature-peaks-47-degrees-el-nino-imd-monsoon-forecast-3049153.html

De hittegolf in India duurt nu al 24 dagen met temperaturen boven de 45 graden tot boven de 50 graden met heel veel doden tot gevolg. Het is een gewelddadig gevolg van klimaatverandering. Je hoort er weinig tot niets van op het nieuws
In Nederland is het weerbericht sinds een paar jaar beperkt tot Nederland, waar het daar voor meer georiënteerd was op Nederland in Europa en de rest van de wereld. Inmiddels maakt Azië zich op voor het orkaanseizoen waarvan de trend is “vaker met nog krachtiger stormen, orkanen en enorme regenval met overstromingen.

(Opmerking XR. We voegen er een paar items uit het NOS journaal van deze week, 1/2 juli 2026, aan toe:
- Temperatuur in Portugal 47 graden in 2026.
- Grote moeilijk controleerbare natuurbranden in o.a. Spanje en Frankrijk en Nederland.
- Frankrijk roept andere landen op voor hulp bij het bestrijden van grote branden, nu op 15km van Bordeaux. 220.000 mensen zijn inmiddels geëvacueerd. 84 brandweermensen gewond. 44.000 hectare oppervlakte verbrand. Er is gebrek aan mankracht en materieel. De teller staat op 119.000 bosbranden dit jaar in Frankrijk.
In Spanje is de noodtoestand uitgeroepen vanwege de grootste branden in de geschiedenis, verspreid over het hele land van Spanje, onder meer ten westen van Madrid. Meer dan 77.000 hectare is in rook opgegaan. Het leger wordt ingezet en er is hulp van o.a. Kroatië, Portugal, Tsjechië en Slowakije, blusvliegtuigen uit Italië.
De regio van Valencia kreeg in 2024 af te rekenen met zware overstromingen die meer dan 200 doden maakten en veel schade aanrichtten.
- De 3e hittegolf in Nederland in 2026. Het is pas half juli.
- 110 Amsterdammers[49] per jaar, gemeten van 2007 tot 2019 kwamen te overlijden als gevolg van hitte en kou. Het RIVM schat het aantal ‘hitte-gerelateerde sterfgevallen’ in de stad op zo’n 250 per jaar in 2050.
- 900 hittedoden in Nederland als gevolg van de hittegolf in juni 2026. 5000 in Frankrijk. 5000 in Spanje.....…
-VN: er dreigt voor 95% van de landbouwgronden wereldwijd degeneratie in 2050. Oogsten mislukken, ook in Nederland. De opbrengst per hectare gaat omlaag.
- Misoogsten[50] en voedselschaarste door klimaatcrisis. Landbouw dient regeneratief te worden georganiseerd.
- Staatsbosbeheer[51] over de gevolgen voor de gezondheid, voedselvoorziening, drinkwater, de lucht die we inademen en het verband met biodiversiteit. Grond verdroogd. Bomen en planten verdrogen, laten hun bladeren eerder los. Afsterven dreigt. Poelen, de drinkwatervoorziening voor wilde dieren, drogen op.
- Het water staat laag op de rivieren. De waterstand in de Rijn heeft nog nooit zo laag gestaan als in juli 2026. Vrachtschepen kunnen minder lading meenemen. Verzilting van het land neemt toe. Boeren hebben daar last van.
- Recordtemperaturen in de oceanen in 2026. De Middellandse zee is inmiddels 7 graden opgewarmd.
- 1 juli 2026 VRT[52] Al 144 dagen hittegolf in Belgische Noordzee, We spreken van een maritieme hittegolf wanneer de temperaturen van het zeewater voor minimaal 5 dagen afwijken van de gemiddelden. Hittegolven tasten de weerbaarheid van ecologische systemen in zee aan.
Ook oceanen bereiken recordtemperatuur. 20,86 graden: de wereldwijde

[49] https://www.parool.nl/amsterdam/rivm-aantal-hittedoden-gaat-verdubbelen-door-klimaatverandering-en-vergrijzing~bc1dcfb9/?referrer=https%3A%2F%2Fduckduckgo.com%2F
[50] https://nos.nl/collectie/13871/artikel/2575890-door-extreem-weer-stijgen-voedselprijzen-enorm-in-korte-tijd
[51] https://www.staatsbosbeheer.nl/wat-we-doen/nieuws/2025/05/4-risicos-voor-de-mens-van-afnemende-biodiversiteit
[52] https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2026/06/30/opwarming-oceanen-nooit-warmer/

zeewatertemperatuur heeft een recordwaarde bereikt voor deze tijd van het jaar. Dat meldt de Europese klimaatdienst Copernicus.
"Het gaat hier over wereldwijde gemiddelden.
Als je specifiek kijkt naar de Middellandse Zee, spreken we lokaal al over temperatuurverschillen van 6 tot 8 graden", verduidelijkt Jan Seys van het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ). "Ook in de Noordzee gaat het over verschillen van 3 graden tegenover 30 jaar geleden." De temperatuur lag er maar liefst 3,1 graden hoger dan normaal (vergeleken met de periode 1982-2011). Dat maakt het de warmste 3 dagen in 26 jaar."

Wat doet de Eurocommissaris

Wat betekent dat allemaal voor mensenrechten? En wat zegt het over de wereldwijde bereidheid van politieke wereldleiders en CEO's om iets te doen aan de vele crises waar de planeet en de mensheid mee van doen heeft? Wat doet de Eurocommissaris?

Juli 2026 Wopke Hoekstra, onze Eurocommissaris, die er over gaat, zwakt het ETS fors af[53].

Opmerking Extinction Rebellion. Tot op heden heeft het ETS er niet toe geleidt, dat er in Europa minder broeikasgassen worden uitgestoten. Het stijgt het alleen nog maar. Climate action tracker: a 5 jaar stagneert het klimaatbeleid.
Wereldwijd https://climateactiontracker.org/global/cat-thermometer/
Europa https://climateactiontracker.org/countries/eu/
De eurolanden wachten af wat de Eurocommissaris doet, de bedrijven op wat de Eurocommissaris en de landen doen. Niemand neemt echte verantwoordelijkheid, onderneemt actie. Met versnippering van regels en verantwoordelijkheid is georganiseerd dat iedereen de andere kant op kan kijken.

Het toetsingskader en biodiversiteit

IPBES[54]

Het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten (IPBES)
Een belangrijk effect van de opwarming van de aarde is het verlies van biodiversiteit en aantasting van ecosystemen. Het in 2019 verschenen rapport van het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten (IPBES), onderdeel van de Verenigde Naties, toont aan dat de biodiversiteitscrisis net zo ernstig is als de bedreigingen van klimaatverandering.[55] De belangrijkste directe oorzaken van biodiversiteitsverlies zijn biotoopverandering, directe exploitatie (vooral visserij, jacht en boskap), invasieve exoten en verontreiniging (waaronder vermesting).

Het Planbureau voor de Leefomgeving reageert op het IPBES rapport van 9 feb 2026.
Dit rapport zet een groot aantal wetenschappelijk onderbouwde methoden op een rij waarmee bedrijven hun effecten op en hun afhankelijkheid van biodiversiteit in beeld kunnen brengen. Met zulke analyses kunnen bedrijven actie ondernemen om hun impact op de natuur te

[53] https://www.change.inc/transities/leiderschap-transitie/eu-zwakt-co2-emissiehandelssyteem-fors-af-en-hoopt-op-inhaalslag-met-elektrificatie
[54] https://www.pbl.nl/publicaties/ipbes-business-and-biodiversity-assessment-summary-for-policy-makers
[55] https://www.unep.org/events/conference/un-biodiversity-conference cop-15

verkleinen en hun afhankelijkheid van biodiversiteit beter mee te nemen in hun bedrijfsactiviteiten.
Verlies van biodiversiteit vormt een risico voor álle sectoren van onze economie, en daarmee ook voor werkgelegenheid, volksgezondheid en welzijn. Huidige bedrijfsmodellen met hun gerichtheid op de korte termijn dragen vaak bij aan verder verlies van natuur.
Bedrijven kunnen allerlei acties inzetten om de biodiversiteit te verbeteren. Ze hebben daarvoor wel behoefte aan duidelijke regelgeving en prikkels voor duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen van de overheid en bijvoorbeeld ook van de financiële sector.

Dashboard Biodiversiteit

Hoe gaat het met de biodiversiteit?[56]
klik op de buitenranden of een van de kwarten van de cirkel en het dashboard geeft aan hoe het er mee staat.

Rechten voor de natuur

Het verdrag van Montreal[57] Het in 2019 verschenen rapport van het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten (IPBES) onderdeel van de Verenigde Naties, toont aan dat de biodiversiteitscrisis net zo ernstig is als de bedreigingen van klimaatverandering. De belangrijkste directe oorzaken van biodiversiteitsverlies zijn biotoopverandering, directe exploitatie (vooral visserij, jacht en boskap), invasieve exoten en verontreiniging (waaronder vermesting).

De 15e Conferentie (CBD COP15[58]) besloten is tegen het jaar 2030 dertig procent van de wereld als beschermd natuurgebied in te richten, met als doel om dat aandeel in 2050 naar vijftig procent uit te breiden.

Regenwouden en natte gebieden moeten voortaan beter afgeschermd worden van menselijke impact. De risico's van pesticiden[59] moet in 2030 met ten minste 50 % worden verminderd.

Voorbeelden van rechten voor de natuur:

Rivieren als Rechtspersoon

Ecuador[60]: rechten voor de natuur in de grondwet naar analogie van de Rechten van de Mens. Met die erkenning wordt duidelijk gezegd dat de natuur geen voorwerp is dat zomaar kan uitgebuit worden, maar bescherming verdient. De natuur krijgt hiermee een wettelijk statuut, ze wordt rechtspersoon. De erkenning was een grote stap vooruit voor de hele beweging.
In 2010 volgde Bolivia. Op de Volkerentop, de klimaattop van Cochabamba, ondertekenden 33.000 mensen *de Verklaring van Moeder Aarde*.

---

[56] https://dashboardbiodiversiteit.nl/

[57] https://nl.wikipedia.org/wiki/Intergouvernementeel_Platform_voor_Biodiversiteit_en_Ecosysteemdiensten

[58] https://www.unep.org/events/conference/un-biodiversity-conference-cop-15

[59] https://blog.forumforthefuture.be/nl/article/cop15-historisch-mondiaal-akkoord-voor-natuur-en-mens/17356

[60] https://www.oneworld.nl/klimaat/grond-in-de-grondwet-wat-als-we-de-natuur-rechten-gaven/

De eerste rivier was de Whanganui rivier[61] in Aotearoa Nieuw-Zeeland, waaraan het Nieuw-Zeelandse parlement in maart 2017 de rechten, bevoegdheden, plichten en aansprakelijkheden van een rechtspersoon heeft toegekend. Tegelijkertijd zijn twee beschermers verantwoordelijk voor het behoud van de gezondheid en het welzijn van de rivier.

In dezelfde maand werden de rivieren Ganges en Yamuna door de Indiase deelstaat Uttarakhand tot rechtspersoon uitgeroepen. Twee jaar later – in mei 2019 – kreeg de Klamath rivier in de VS persoonlijkheidsrechten toegekend door de Yurok Tribe.

En tenslotte, in februari 2021, volgde de Magpie River, die persoonlijkheidsrechten kreeg van de Minganie Regional Municipality en de Innu Council van Ekuanitshit.

Regulation on Deforestation-free products [62]

De Regulation on Deforestation-free products (EUDR) is een nieuwe EU-wet die klimaatverandering door ontbossing en de aantasting van bos moet tegengaan. Gaat u producten of grondstoffen die onder de EUDR vallen produceren, importeren of exporteren? Of handelt u hierin? Dan moet u zich vanaf 30 december 2025 houden aan de EUDR.

U gaat producten of grondstoffen die onder de EUDR vallen produceren, importeren of exporteren. Of u handelt erin. Dan moet u zich vanaf 30 december 2025 houden aan de EUDR.

De EUDR schrijft voor dat u alleen goederen en producten op de markt mag brengen, die niet zorgen voor ontbossing of aantasting van bossen. Daarnaast moet het legaal geproduceerd zijn. Lees meer over de EUDR. Voor wie geldt dit, en om welke grondstoffen en producten gaat het?

Controle door de NVWA
De NVWA (Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit) gaat over toezicht en handhaving van deze wet. Wij zullen inspecties uitvoeren op importerende, producerende en exporterende bedrijven. Lees meer over onze controles.

Zo zal de productie, verwerking en verkoop van zeven producten verboden worden als niet aan kan getoond worden dat ze sinds 2021 geen link meer hebben met ontbossing. Het gaat om rundvlees, cacao, koffie, palmolie, soja, rubber en hout. Ook de afgeleide producten ervan zoals papier, chocolade en lederproducten vallen onder de wetgeving.

Brazilië vraagt uitstel aan
https://vilt.be/nl/nieuws/ook-brazilie-vraagt-uitstel-voor-eu-ontbossingswet

Ecocide

Wat is ecocide?
Ecocide betekent letterlijk: het doden (‘cide’) van ons huis (‘oikos’). Ecocide is het ‘verrichten van onrechtmatige of moedwillige handelingen met de wetenschap dat er een aanzienlijke kans bestaat dat ernstige alsmede wijdverbreide dan wel langdurige schade aan het milieu wordt toegebracht door deze handelingen’. Deze definitie is in 2021 door een internationaal panel van onafhankelijke experts vastgesteld. Ecocide kan een olielek zijn, maar ook overbevissing, vervuiling, mijnbouw, boskap en nog veel meer. Voorbeelden van

[61] https://www.nieuwwij.nl/opinie/kunnen-rivieren-rechten-hebben/
[62] https://www.nvwa.nl/onderwerpen/eudr-ontbossingsverordening

wijdverspreide milieuschade op Nederlandse bodem zijn de vervuiling door PFAS van chemiebedrijf Chemours, of schadelijke uitstoot van Tata Steel.

Ecocidewetgeving en de gevolgen voor natuurbescherming
De VN[63]
In november 2023 besloot de Europese Unie om misdrijven die grootschalige of onomkeerbare natuurvernietiging (ecocide) tot gevolg hebben te bestraffen.

Europa[64]
Het op 14 mei 2025 aangenomen Verdrag inzake de bescherming van het milieu door middel van strafrecht legt bindende minimumnormen op voor de bestrijding van ernstige milieuschade: het criminaliseert onwettige vervuiling (art. 12), illegale afvalhandel inclusief de rol van brokers en dealers (art. 19) en een reeks biodiversiteitsdelicten rond beschermde soorten, habitats en invasieve exoten (art. 27-30); daarnaast introduceert het de categorie “bijzonder ernstige delicten” (art. 31) voor vernietiging of grootschalige, langdurige of onomkeerbare schade—materieel een ecocide-achtige bepaling. Rechtspersonen kunnen strafrechtelijk aansprakelijk worden gesteld via leidinggevend daderschap of gebrekkig toezicht.

Nederland[65]
De Implementatiewet herziene Europese richtlijn milieucriminaliteit.
Ook in Nederland is ecocide inmiddels strafbaar.
De bijenstichting[66]voert sinds 2010 bezwaar procedures tegen de toelating van Neonicotinoiden.

Aan Ai voorgelegde vraag 17 juni 2026
Hoe verhoudt het gebruik van pesticiden zich tot ecocide?

Zie tevens rechtzaken
Ai: Pesticidengebruik en ecocide hangen op meerdere manieren samen — kort gezegd: grootschalig of systematisch gebruik van pesticiden kan bijdragen aan ecocide wanneer het leidt tot grootschalige, langdurige of onomkeerbare schade aan ecosystemen en levensgemeenschappen.
Ai geeft vervolgens de belangrijkste verbanden, juridische en conceptuele kaders, voorbeelden en bewijslijnen, beleids- en preventieve maatregelen.

Gebruik van pesticiden kan op verschillende manieren met het concept ecocide samenhangen — hieronder beknopt en gestructureerd uitgelegd met hoofdpunten en voorbeelden.
Belangrijkste manieren waarop pesticiden en ecocide overlappen

- Schade aan ecosystemen: Systemische of breedwerkende pesticiden (bv. neonicotinoïden, sommige organofosfaten) tasten niet alleen doelorganismen aan maar ook niet-doelsoorten (bestuivers, bodemorganismen, aquatische fauna), waardoor hele voedselwebben verstoord kunnen worden.
- Lange- termijn en cumulatieve effecten: Persistentie in bodem en water, bioaccumulatie en cumulatieve blootstelling kunnen leiden tot langdurige, grootschalige schade die herstel moeilijk maakt — een kenmerk dat vaak bij ecocide wordt genoemd.

[63] https://www.iucn.nl/nieuws/ecocidewetgeving-en-de-gevolgen-voor-natuurbescherming/
[64] https://www.bijzonderstrafrecht.nl/home/raad-van-europa-neemt-verdrag-inzake-de-bescherming-van-het-milieu-door-middel-van-strafrecht-aan
[65] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/2025/12/30/tk-wetsvoorstel-nr-implementatie-richtlijn-2024-1203-herziene-richtlijn-milieucriminaliteit
[66] https://bijenstichting.nl/beleidsbeinvloeding/

- Schaal en intentie: Juridisch en politiek is ecocide vaak gedefinieerd rond grootschalige of opzettelijke handelingen die ernstige en wijdverspreide milieuschade veroorzaken. Gebruik van pesticiden door individuele boeren is meestal niet hetzelfde als ecocide, maar grootschalig, systematisch gebruik dat bewuste risico's neemt of kennis negeert kan wel binnen discussies over ecocide vallen.
- Menselijke gezondheid en samenhang met milieucriminaliteit: Wanneer pesticiden gemeenschappen vergiftigen (water, voedsel) en ecosystemen ontwrichten, is er overlap tussen milieu- en mensenrechtenclaims — relevant voor ecocide-argumenten.
- Wetenschap en bewijsvoering: Om pesticidengebruik als ecocide te kwalificeren is sterk, kwantitatief bewijs nodig van causaliteit (gebruik → ernstige, wijdverspreide en langdurige schade), schaal van schade, en soms bewuste nalatigheid of kwade opzet.

Concrete voorbeelden / casussen (kort)

1) Bestuivers: Massale bijensterfte door bepaalde insecticiden kan bestuiving en gewasproductie op regionale schaal schaden — potentieel ecocide-argument wanneer effecten grootschalig en langdurig zijn.
2) Aquatische ecosystemen: Run-off van landbouwgif dat vispopulaties, koraalriffen of wetlands decimeert en ecosystemen irreversibel verandert.
3) DDT-historie: DDT veroorzaakte brede ecologische en gezondheidsschade en leidde tot internationale regulering; dit illustreert hoe pesticidebeleid kan veranderen als schade duidelijk en systemisch blijkt.

Juridische aspecten (kort)

1) Ecocide als misdrijf (voorgesteld op internationaal niveau) vereist doorgaans bewijs van ernstige, wijdverspreide en langdurige milieuschade, en vaak een element van opzet, nalatigheid of grof wanbeheer.
2) Aantonen dat pesticidengebruik aan die drempels voldoet is mogelijk maar vereist gedetailleerd ecologisch, epidemiologisch en beleidsmatig bewijs, plus bewijs over besluitvorming en risicoacceptatie.

Beleids- en oplossingskaders (kort)

1) Voorzorgsprincipe, strengere regulering en monitoring, restricties op schadelijke stoffen, agro-ecologische alternatieven (biologische bestrijding, geïntegreerde gewasbescherming), herstelprogramma's voor aangetaste ecosystemen.
2) Transparantie en aansprakelijkheid — beleidsmaatregelen die verantwoordelijkheid van producenten en gebruikers afdwingen helpen milieuschade te beperken en juridische claims onderbouwen.

Kernconclusie

- Niet ieder pesticidegebruik is ecocide, maar wanneer gebruik grootschalig, persistent en resultaatbewust leidt tot ernstige, wijdverspreide en langdurige ecologische schade, kan het binnen het ecocide-discours vallen; juridische erkenning vereist zwaar bewijs van zowel de schade en de beleids- of handelingscontext.

https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2023/08/002-Wetsvoorstel-Strafbaarstelling-Ecocide-Internetconsultatie-1.pdf

Aanpassing wetboek van strafrecht

TITEL VI. ECOCIDE

Artikel 158

1. Als schuldig aan ecocide wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de zesde categorie degene die opzettelijk door handelen of nalaten ernstige en wijdverspreide dan wel langdurige schade aan het milieu aanricht, dan wel gevaar voor die schade doet ontstaan, waarbij het hier in elk geval gaat om alle gevaarzetting die voldoet aan het schadecriterium voor ecocide.

2. Voor de toepassing van het eerste lid wordt:

a. onder milieu verstaan: het geheel van voorwaarden en invloeden binnen de fysieke leefomgeving die voor de bescherming van mensen, dieren, planten en goederen, van water, bodem en lucht en van landschappelijke, natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische

waarden en van de beheersing van het klimaat, alsmede van de relaties daartussen van belang
zijn.
b. schade aan het milieu aangemerkt als:
1°. wijdverbreid, indien de schade optreedt in een meer dan een beperkt geografisch gebied, landsgrenzen overschrijdt, dan wel betrekking heeft op een belangrijk deel van een ecosysteem, een groot aantal mensen of een groot aantal van een bepaalde diersoort of plantensoort;
2°. langdurig, indien de schade onomkeerbaar is of niet binnen een redelijke termijn kan worden hersteld door middel van natuurlijk herstel; en
3°. ernstig, indien de schade een zeer ernstige nadelige verandering of veranderingen, verstoring of verstoringen van een of meerdere onderdelen van het milieu tot gevolgen heeft.
Zie ook memorie van toelichting

Uitsterving van soorten[67]

Ter gelegenheid van de viering van de Internationale Dag van **Biodiversiteit**, waarschuwde de VN dat er elke dag 150 diersoorten verloren gaan, wat wordt beschouwd als de grootste uitstervingsgolf sinds de dinosauriërs verdwenen.

Versterking biodiversiteit / herstel ecosystemen

Er is heel veel wetgeving die gericht is op minder vervuiling en herstel van biodiversiteit. Dat biedt houvast. Zie ook het toetsingskader en de wet. Bijvoorbeeld de Natuurherstelwet.

De VN
‘Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van ecosystemen, beheer bossen duurzaam, bestrijd woestijnvorming en landdegradatie en draai het terug en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe (VN)’.
Europa
21 juni 2011 De Europese ministers van Leefmilieu zijn het op de Europese Raad in Luxemburg eens geworden over de Europese Biodiversiteitsstrategie 2020, om tegen 2020 het verlies aan biodiversiteit in de EU te stoppen. Het is een pijler van de Europese Green Deal. Doel is **de** biodiversiteit in Europa uiterlijk in 2030 op het pad naar herstel te zetten.
HNV
In alle EU-landen geldt sinds 2024 de Natuurherstelverordening (NHV). Deze Europese wet moet ervoor zorgen dat ecosystemen niet alleen beschermd maar ook hersteld worden. Met de NHV moet Nederland gebieden herstellen en beschermen op land, aan de kust, in zoet water, bos, in landbouwgebieden, in steden en zee. Doel van de NHV is dat in 2030 minimaal 30% van de Europese natuur is hersteld.
Nederland
Doel 15 van de SDG’s. Herstel ecosystemen en behoud biodiversiteit[68]
Het RIVM ontwikkelt methoden en ontsluit kennis over natuurlijk kapitaal, ecosysteemdiensten en biodiversiteit, zowel op nationale als op internationale schaal. Daarbij wordt specifiek aandacht gegeven aan de betekenis van ‘groen en blauw’ voor de gezondheid van de mens en zijn leefomgeving.
Het IVN[69]
IVN zet zich actief in voor het behoud van de Nederlandse natuur en biodiversiteit. Op lokaal

[67] https://korte-adviezen.com/richtlijnen/hoeveel-diersoorten-sterven-per-dag-uit/
[68] https://www.rivm.nl/duurzame-ontwikkelingsdoelen/doel-15-herstel-ecosystemen-en-behoud-biodiversiteit
[69] https://www.ivn.nl/over-ivn/duurzame-ontwikkelingsdoelen/herstel-ecosystemen-en-behoud-biodiversiteit/

niveau vanuit de 170 afdelingen en op landelijk- en regionaal niveau via diverse projecten en campagnes. Vanuit IVN worden zowel herstel- en beheerwerkzaamheden uitgevoerd als door middel van educatie en natuurbeleving gewerkt aan meer bewustwording en duurzaam gedrag. De natuur is van ons allemaal en wij willen deze graag doorgeven aan toekomstige generaties.

Rotterdam[70]

Met dit kader beschrijven we de ambities voor biodiversiteit voor de komende jaren en benoemen we de werkwijze om ecologie te integreren in het beheren, inrichten en ontwikkelen van Rotterdam.

De akte van redemptie[71].

Eeuwige bescherming tegen onder meer kap, bouw. O.a. het Haagse Bos, Koekamp, en het Malieveld zijn zo beschermd.

Gefaseerd maaien

Door het maaibeleid aan te passen door t/m mei niet te maaien en daarna niet alles, maar 50% van het te maaien oppervlak, blijft 50% van het voedselaanbod voor insekten in stand.
Als het gemaaide deel weer in bloei staat, kun je het nog niet gemaaide deel maaien.
Doel is een constant voedselaanbod voor insekten.
Wat we zien is dat het maaibeleid wordt aangepast, maar dat het niet consequent gebeurt.
Wie zien dat in juli heel veel wordt gemaaid waarmee het voedselaanbod voor insekten doorbroken. Insekten staan aan het begin van de voedselketen, doorbreek je het voedselaanbod voor insekten, doorbreek je voedselaanbod voor de hele keten.

Biodiversiteit terug in onze sloten

Een prachtige film gemaakt in opdracht van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht (AGV). laat de film zien hoe onder het wateroppervlak een rijk ecosysteem schuilt, met waterplanten, vissen, insecten die het ritme van de seizoenen volgen. 11 minuten. https://sloot.film/

De waterboxx[72]

Vroege Vogels 23 feb 25, 7.30u. In het Midden Oosten willen ze 40 miljard bomen planten. De waterboxx biedt een oplossing. Een herbruikbare bak om bomen te planten in droge gebieden. Biodiversiteit te herstellen en CO2 vast te leggen.
Inmiddels in 62 landen in gebruik.
Een docu over de uitvinder en de uitvinding The Green Musketeer[73]

Just Dig It[74]

Water vasthouden voor beplanting door een kuiltjes in het landschap aan te brengen.

De Waddenacademie: reflectie met beleidsaanbevelingen

[70] https://www.duurzaam010.nl/content/uploads/2023/11/Biodiversiteitskader.pdf
[71] https://nl.wikipedia.org/wiki/Akte_van_Redemptie
[72] https://www.waterboxx.com/
[73] https://greendocs.nl/film/the-green-musketeer/
[74] https://justdiggit.org/nl/

De Waddenacademie. Reflectie met beleidsaanbevelingen naar aanleiding van het rapport 'De Europees- en internationaalrechtelijke status van de Waddenzee'[75] 8 jan 2024.
Kern van de aanbevelingen gaat over het verbinden van regelgeving en beleid, beheer, uitvoering (daaronder valt natuurlijk ook vergunningverlening. toezicht en handhaving). Het rekening houden met verdragsverplichtingen in bestuursrechtspraak. Het respecteren van uitspraken van de rechter.

Mobilisation for Environment[76] [77] [78]

'Biodiversiteit is het enige echte kapitaal van de mensheid. Het is de basis van goed functionerende ecosystemen waar wij als mensen volledig van afhankelijk zijn. We leven echter alsof dat niet zo is. We zijn zelf onderdeel van die natuur maar gedragen ons daar niet naar. Het is nu natuur óf wij. Dat kan en moet anders.
MOB voert al 25 jaar rechtszaken tegen o.a. overheden. Zij voeren zowel rechtszaken tegen de staat (zie bv. Stikstof, als tegen bedrijven). Zij brengen vooral de Europese kaderrichtlijnen voor vogels, water, bodem en schone lucht. Zie ook rechtszaken tegen de staat en rechtszaken tegen bedrijven.

Het toetsingskader en de voetafdruk

Per mens is op basis van een eerlijke verdeling 1,63 mondiale hectare beschikbaar. Wereldwijd gebruiken we nu per mens 2,7. Een gemiddelde Nederlander gebruikt zelfs 4,9 hectare. Op dit moment hebben we anderhalve Aarde nodig om te produceren wat we in één jaar gebruiken. We vragen dus meer van de Aarde dan ze kan bieden. Hierdoor komen ook de natuur en soortenrijkdom onder druk te staan en erven volgende generaties een Aarde die steeds minder leefbaar wordt.

Voetafdruk Nederland[79]

De ecologische voetafdruk is een soort meetinstrument waarmee het ruimtebeslag van een mens op de aarde bepaald kan worden aan de hand van iemands leefstijl. De ruimte die iemands leefstijl inneemt wordt uitgedrukt in hectares (1 hectare = 10.000m2).

De voetafdruk en CO2

Het broeikasgas koolstofdioxide (CO2) beslaat maar liefst de helft van de Ecologische Voetafdruk. Het gas komt vrij bij verbranding van fossiele brandstoffen zoals aardolie, gas en steenkool, bijvoorbeeld voor elektriciteitsopwekking, verwarming en vervoer. CO2 draagt bij aan de opwarming van de Aarde en klimaatverandering. Gelukkig zijn bomen in staat om CO2 uit de lucht te halen en op te slaan. Daarmee leveren ze een belangrijke bijdrage aan het tegengaan van klimaatverandering. Je CO2-uitstoot wordt doorberekend in je Ecologische Voetafdruk door uit te rekenen hoeveel hectare bos er nodig is om je CO2 weer uit de lucht te halen.

Een te hoge voetafdruk gaat ten koste van gebruik van een ander! Het is roofbouw.

---

[75] https://www.waddenacademie.nl/nieuws/nieuwsbericht/reflectie-met-beleidsaanbevelingen-naar-aanleiding-van-het-rapport-de-europees-en-internationaalrechtelijke-status-van-de-waddenzee-verschenen/
[76] https://mobilisation.nl/nl/
[77] https://mobilisation.nl/index.php?id=5
[78] https://mobilisation.nl/index.php?id=3
[79] https://voetafdruknederland.nl/over-de-voetafdruk/

Het toetsingskader en de wet

Inleiding

29 mei 2026
Hoe het ook kan in het recht:
De volle zee[80] behoort tot de internationale gebieden die niet kunnen worden onderworpen aan de territoriale rechtsmacht van staten. De toegang tot deze gebieden en het duurzaam gebruik hiervan is daarom een verantwoordelijkheid van de internationale gemeenschap als geheel.
In het zeerecht is bepaald dat iedereen toegang heeft tot internationale wateren. Het wordt ook wel een global common genoemd.
Het Ruimteverdrag[81] van 1967 verbiedt het stationeren van massavernietigingswapens (MVW) in de ruimte, verbiedt militaire activiteiten op hemellichamen en geeft juridisch bindende regels voor de vreedzame verkenning en het vreedzaam gebruik van de ruimte. De ruimte is een gedemilitariseerde zone.
Niemand mag zich hemellichamen toe-eigenen, een basis inrichten mag wel.

Niet altijd houdt een meerderheid van het lokale, provinciale of bestuur van het land zich in het formuleren van beleid, het nemen van besluiten en in de uitvoering daarvan, niet aan de grondwet, niet aan de wet, niet aan internationale verdragen, niet aan rechtspraak. Zelfs zien we dat het kabinet moties van de 2e Kamer naast zich neer legt of niet uitvoert. Hetzelfde zien we in alle bestuurslagen. De burger komt dan in verweer. De vele rechtszaken die worden gewonnen en laten zien dat de burger het bij het rechte eind heeft.

Het kabinet, het parlement, de ministeries zijn gevestigd in Den Haag. Het is logisch dat rechtszaken tegen de staat voor de rechter in Den Haag worden gevoerd.
De rechtbank behandelt, net als alle andere 10 rechtbanken in het land, zaken op het gebied van bestuursrecht, belastingrecht, strafrecht, kanton, familierecht, jeugd- en zorgrecht, insolventies en handel.
Hoger beroep dient voor het gerechtshof. U kunt in cassatie gaan bij de Hoge Raad als u denkt dat de rechter bij een gerechtshof in hoger beroep fouten heeft gemaakt. Denk dan aan bijvoorbeeld vormfouten. De Hoge Raad kijkt niet meer inhoudelijk naar feiten en bewijs.

De Raad van State[82] is onafhankelijk adviseur van regering en parlement over wetgeving en bestuur en hoogste algemene bestuursrechter van het land.
De Afdeling bestuursrechtspraak doet uitspraken over geschillen tussen burgers en de overheid, maar ook over geschillen tussen overheden onderling. Als u het niet eens bent met een beslissing van een gemeente, een provincie, een waterschap of de Rijksoverheid kunt u in beroep gaan bij de Afdeling bestuursrechtspraak. Het gaat dan bijvoorbeeld om geschillen op het gebied van milieu of de ruimtelijke ordening. In een geschil over andere beslissingen (zoals omgevingsvergunningen, subsidies, asiel- en verblijfsvergunningen) moet u eerst in beroep bij rechtbank. Na een uitspraak van de rechtbank kunt u of het bestuursorgaan nog in hoger beroep bij de Afdeling bestuursrechtspraak.

Dat rechtszaken er toe doen voor het handelen van overheden en bedrijven, blijkt uit een aantal uitspraken van de rechter die we hieronder meegeven. Het voldoet niet om in de wet doelen te stellen en in de uitvoering nauwelijks normering mee te geven. Dat blijkt een vrijbrief om niets te doen.

---

[80] https://www.centruminternationaalrecht.nl/volle-zee
[81] https://ncgovote.org/nl/fact-sheets-briefs/
[82] https://www.raadvanstate.nl/overrvs/bestuursrechtspraak/

Rechtszaken tonen aan dat naast overheden, bedrijven een eigen verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van uitstoot van CO2, milieuvervuiling en mensenrechten, onafhankelijk van wat overheden doen.

Hoe verhoudt zich dat tot het ontbreken van plannen bij bedrijven om bijvoorbeeld de uitstoot van broeikasgassen en andere vervuiling terug te brengen. Uitspraken van rechters vullen wetgeving aan, maar zien we dat terug in beleid bij overheden, of wordt gewoon gewacht tot wetgeving wordt aangepast of tot er een rechtszaak wordt aangespannen en de rechter overheden terecht wijst? En wat gebeurt er daarna? Lang niet altijd wordt de uitspraak opgevolgd. Dat hebben we bijvoorbeeld gezien in de eerste uitspraak in de rechtszaak tussen Milieudefensie en Shell. Ondanks dat de rechter aangaf dat met de uitvoering van de uitspraak, niet mocht worden gewacht, deed Shell niets en werd er ook niet op aangesproken door de overheid. Staat Shell boven de wet en de rechter en kijken de overheden de andere kant op? Worden belangrijke problemen verjuridiseerd?
We kunnen niet alle situaties in de wet vatten. Daarom is er ook een memorie van toelichting (ook wel de geest van de wet genoemd, de moraal die in de samenleving leeft zien we daar terug) op de wet waarin beschreven staat wat de wetgever beoogt. Daar mag de rechter ook aan toetsen.

Rechters corrigeren achteraf. **Wat nodig is, is bestuur** ofwel advies, beleidsvoorbereiding, besluitvorming, vergunningverlening, toezicht, monitoring, handhaving, beleidsherziening, **dat rekening houdt met** onder meer internationale verdragen (mensenrechten, klimaat, biodiversiteit e.d.m.), **de wet**, rechterlijke uitspraken, rechtvaardigheid, de zorgplicht **aan de voorkant.**
Aandachtspunten die we terug zouden kunnen zien in o.a. de overwegingen behorend bij besluitvorming. Voorts een duidelijke communicatie over die afweging naar het brede publiek.

De Grondwet

Grondwet art 1[83] luidt:
Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.
Grondwetten en wetten proberen gedeelde waarden te vertalen in afdwingbare regels en structuren. Grondwetten bepalen de machtsverdeling en rechten van burgers. Wetten werken dit verder uit.

Ondanks tekortkomingen wordt zo geprobeerd morele uitgangspunten in beleid vast te leggen. Dan kunnen rechters toetsen of beleid deze waarden echt respecteert. Verdragen tussen landen, de grondwet, nationale en lokale wetgeving maken het algemeen belang zichtbaar, creëren een kader van regelgeving voor de samenleving en maken de regels toetsbaar voor de rechter.

Steeds meer politieke voorstellen in strijd zijn met de grondwet

De democratie – APK[84] en [85]
Nederland komt niet door de democratie-APK het rapport Zo blijkt uit de data dat steeds meer politieke voorstellen in strijd zijn met de grondwet.

[83] https://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2023-02-22
[84] https://www.democratiemonitor.nl/
[85] https://www.democratiemonitor.nl/wp-content/uploads/2025/06/Democratie-Monitor-2025.pdf

Toetsing aan de Grondwet: de discriminatietoets

13 feb 25 Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme.[86]
Discriminatie in de dienstverlening van de overheid is een structureel probleem. **De Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme heeft daarom de Discriminatietoets[87] Publieke Dienstverlening ontwikkeld.** Afgelopen jaar heeft de staatscommissie de toets samen met de gemeente Arnhem, de Douane en Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) in de praktijk toegepast.
De proef heeft ook zichtbaar gemaakt dat vooronderstellingen van ambtenaren over hoe mensen denken, handelen en wat ze nodig hebben van invloed zijn op besluiten van overheidsorganisaties. Volgens de staatscommissie komen deze vooronderstellingen voort uit diep verankerde werkwijzen, beelden en culturen binnen die organisaties. Daarnaast worden vooronderstellingen en aannames gevoed door maatschappelijke ontwikkelingen, zoals polariserende uitspraken van politici. Discriminatie in de publieke dienstverlening is daarmee dus niet alleen een probleem van individuele ambtenaren, maar juist van de overheid als institutie. Sylvester: “Ambtenaren handelen vanuit de overtuiging dat zij hun werk zo goed mogelijk doen, en dat zij daarom niet kunnen discrimineren. Maar ook goede bedoelingen kunnen leiden tot discriminatie die levens benadeelt en soms vergaand beschadigt.”
De voortgangsrapportage ‘Ervaringen en lessen om discriminatie in publieke dienstverlening te voorkomen en te bestrijden’ laat zien hoe discriminatie effectief kan worden aangepakt.
De werkprocessen worden bekeken en getoetst aan art 1 van de grondwet waar o.a. het verbod op discriminatie is neergelegd.
Nu de proef is afgerond werkt de Staatscommissie aan de toepassing van de Discriminatietoets op grotere schaal, door **alle** publieke dienstverleners

Inmiddels is de discriminatietoets beschikbaar.

Interview van Astrid Kersenboom met Joyce Sylvester[88], voorzitter van de staatscommissie op Radio1 NOS journaal 3 nov 25 8.00u.

Opmerkingen Extinction Rebellion. Het betreft hier een onderdeel van het toetsingskader besluitvorming https://xrb.link/Qz7J46d2s27 gericht op de werkprocessen en beperkt tot art 1 van de grondwet. In dit stuk geven we aan dat het besluitvormingsproces niet alleen niet voldoet aan art 1 van de grondwet, maar ook niet aan vele andere grondwetsartikelen, wetten, internationale verdragen en uitspraken van rechters. Met dank dus aan de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, die hiermee een aanzet geeft tot verbetering van het besluitvormingsproces.

Een vergissing[89]

Henri Bontenbal (CDA) geeft in Nieuwsuur 20 okt 25 aan dat er tussen de vrijheid van onderwijs, art 23 van de grondwet, de vrijheid van onderwijs, en:
art 1 van de grondwet “Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras,

---

[86] https://www.staatscommissietegendiscriminatieenracisme.nl/actueel/nieuws/2025/2/13/discriminatietoets-helpt-overheid-discriminatie-in-publieke-dienstverlening-te-bestrijden
[87] https://www.discriminatietoets.nl/
[88] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/nos-radio-1-journaal/019a4833-737d-733d-ab02-2fc5a6d055b6/2025-11-03-hoe-werkt-de-nieuwe-toets-die-discriminatie-binnen-de-overheid-blootlegt
[89] https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2587134-20-10-in-nieuwsuur-in-gesprek-met-cda-lijsttrekker-henri-bontenbal

geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan."
een spanningsveld ligt. Voorts dat scholen de vrijheid hebben ruimte om van art 1 van de grondwet af te wijken waar het gelijkheid en discriminatie betreft.
2 dagen later nuanceert Bontenbal zijn uitspraak. Het is niet het CDA standpunt, hij heeft zich meer laten leiden door zijn persoonlijke ideeën.
Stand.NL (StandpuntNL)[90] 21okt25 besteedt er met spraakmakers de hele uitzending aan.

De Klimaatwet

Doelstelling
In de Klimaatwet staan klimaatdoelstellingen voor Nederland. Voor 2050 is de doelstelling om 95% minder broeikasgassen uit te stoten dan in 1990. Om dat doel te bereiken wil de regering dat Nederland in 2030 meer dan de helft (55%) minder broeikasgassen uitstoot dan in 1990 en dat de elektriciteitsproductie in 2050 volledig C02-neutraal is.

Het behalen van klimaatdoelstellingen is de verantwoordelijkheid van de staat.
Bedrijven dragen bij aan het behalen van klimaatdoelstellingen wanneer zij onder het ETS vallen. Er zijn op dit moment geen andere verplichtingen voor bedrijven,

Een klimaatoverzicht[91]

Een klimaatoverzicht van de laatste 10 jaar. Donald Pols in Vroege Vogels. Het laatste kwartier van het programma.

Zijn de Nederlandse klimaatdoelen in lijn met de 1.5°C van Parijs?

Het besluitvormingsproces rondom klimaat laat duidelijk zien, dat het begint met een coalitieakkoord in lijn met het Akkoord van Parijs, en dat er gaandeweg van alles gebeurd, waaronder gesjoemel met scope III, waarmee de klimaatdoelen om zeep worden geholpen. Belanghebbend is de fossiele industrie. Ten koste van de burger wereldwijd.

9 Juli 2022 Klimaatwetenschapper Ernst-Jan Kuiper[92]
In december 2021 werd het coalitieakkoord gepresenteerd, waarin het kabinet stelde de klimaatdoelstelling van maximaal 1.5°C van het Parijs akkoord na te streven. De keuze voor het koolstofbudget en de verdeling daarvan die Nederland aanhoudt laten echter zien dat de Nederlandse klimaatdoelen helemaal niet in lijn zijn met de 1.5°C van Parijs, en dat ook nooit zijn geweest.
In 2019 werd de Nederlandse Klimaatwet aangenomen. Hierin werd het harde doel van 95 procent CO2e-reductie in 2050 t.o.v. 1990 in de wet opgenomen. Ook werd er een tussendoel gesteld van 49 procent CO2e-reductie in 2030. De Klimaatwet zelf beschrijft niet hoe het tot deze doelen kwam, maar verwijst naar een rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) uit 2016. Hierin wordt wel uitgelegd hoe het doel van 95 procent reductie in 2050 is bepaald en daarbij werden twee cruciale aannames gemaakt.
De eerste aanname was dat 'het halen van de 1,5°C- doelstelling nauwelijks voorstelbaar is,' overigens zonder duidelijke argumentatie waarom. Een belangrijke aanname die nauwelijks werd beargumenteerd in het PBL rapport. Ongeveer twee jaar later toonde het

[90] https://www.nporadio1.nl/programmas/spraakmakers
[91] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/vroege-vogels/0199a527-ccf8-7286-8d82-74405454511b/2026-04-05-vroege-vogels
[92] https://tegenlicht.vpro.nl/artikelen/zijn-de-nederlandse-klimaatdoelen-in-lijn-met-de-15c-van-parijs-1

IPCC aan dat 1.5°C nog mogelijk was, zij het dat het wereldwijd grote inspanningen verlangde.
In het PBL-rapport werd desondanks voor het koolstofbudget van 1000 gigaton CO2 gekozen, wat destijds neerkwam op ongeveer een 66 procent kans om onder de 2°C te blijven. Er werd dus met een koolstofbudget gewerkt voor 2°C, dat ruim tweeënhalf keer zo groot is als het koolstofbudget voor 1.5°C. Het gevolg van die keuze is dat de reductie in CO2-uitstoot jaarlijks veel minder snel hoeft te gaan.
Het coalitieakkoord van een half jaar terug scherpte de klimaatdoelen overigens wel aan, van 49 procent naar minstens 55 procent (en mikken op 60 procent) reductie in 2030 en van 95 procent naar 100 procent (klimaatneutraal) in 2050. Deze aangescherpte doelen zijn echter bij lange na niet genoeg om het verschil in koolstofbudget tussen 2°C en 1.5°C te overbruggen. Het komt er dus op neer dat Nederland werkte met het koolstofbudget voor 2°C in plaats van 1,5°C en zichzelf een onevenredig groot deel van dit koolstofbudget heeft toegeëigend. De klimaatdoelen die Nederland heeft gesteld - zelfs met de recente aanscherping - zijn dus niet in lijn met de 1.5°C van Parijs. Voor klimaatbeleid dat daadwerkelijk in lijn is met de 1.5°C van Parijs moet Nederland overschakelen naar een crisisaanpak en in zo'n 10 jaar klimaatneutraal zijn, iets waar bijvoorbeeld ook stichting Urgenda voor pleit.

De Raad van State een toetst de klimaatwet[93]

De Raad van State toetst het klimaatbeleid van de regering. De Afdeling Beschouwingen advisering / toetst of de regering met het vijfjaarlijkse Klimaatplan, de tweejaarlijkse Voortgangsrapportage en de jaarlijkse Klimaatnota kan voldoen aan de doelstellingen die de Klimaatwet stelt.
Expertisekring
Om het klimaatbeleid van de regering goed te kunnen beoordelen, wil de Afdeling advisering een beroep kunnen doen op externe deskundigen die een bijzondere expertise hebben op het vakgebied.
Opmerking XR: een klimaatwetenschapper zit er niet bij.

Toetsingskader toezicht klimaatwet Raad van State
https://www.raadvanstate.nl/klimaatwet/toetsingskader/
De Afdeling advisering toetst het Klimaatplan aan de hand van een vast toetsingskader. Dat bestaat uit vier onderdelen:

- Klimaatdoelen
- Bestuurlijke- en uitvoeringsaspecten
- Economische afwegingen
- Juridische aspecten

Het toetsingskader is bedoeld voor het Klimaatplan, maar kan ook het startpunt zijn voor de toetsing van de Klimaatnota en de Voortgangsrapportage.
Toetsen van het klimaatbeleid is een nieuwe taak voor de Afdeling advisering. De ervaring die de Afdeling advisering in de loop der tijd hiermee opdoet, kan betekenen dat het toetsingskader in de toekomst wijzigt.

Klimaatdoelen
Deze toets richt zich op de vraag in welke mate het Klimaatplan bijdraagt aan het bereiken van de klimaatdoelstellingen die in de Klimaatwet staan.
Toetsvragen:

- Voldoet het klimaatplan aan de eisen die de Klimaatwet daaraan stelt?
- Hoe verhoudt het in het Klimaatplan geformuleerde beleid zich tot de klimaatdoelstellingen voor 2030 en 2050?
- Hoe gaat het Klimaatplan om met inherente onzekerheden (bandbreedtes en scenario's) over deze tijdperioden?

[93] https://www.raadvanstate.nl/klimaatwet/

- Hoe is de monitoring van het Klimaatplan geregeld en kan tijdig worden gesignaleerd of bijstellingen van het beleid noodzakelijk zijn?
- Hoe is de onderlinge verhouding ('cross-sectorale samenhang') tussen de afzonderlijke sectoren en (clusters van) maatregelen in beeld gebracht?
- Hoe wordt een adequate infrastructuur van kennis en expertise in stand gehouden?
- Hoe verhoudt het Klimaatplan zich met overig nationaal beleid?
- Hoe verhoudt het Klimaatplan van Nederland zich tot internationale en Europese (beleids)verplichtingen?

Bestuurlijke- en uitvoeringsaspecten
In deze toets staat de verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen overheden en de uitvoerbaarheid voor bedrijven en burgers centraal.
Toetsvragen:

- Hoe verhoudt de in het Klimaatplan gekozen regionale benadering voor de verdere invulling en uitvoering van het daarin geformuleerde beleid zich tot de verantwoordelijkheden en bevoegdheden van gemeenten en provincies?
- Hoe verhouden de in dit kader te maken interbestuurlijke afspraken en spelregels zich tot de taken en verantwoordelijkheden van gemeenten en provincies?
- Hoe wordt rekening gehouden met 'bestuurskracht' van overheden - mede gelet op de uitvoering van het klimaatbeleid door middel van regionale energiestrategieën - en 'doenvermogen' van bedrijven en burgers?
- Hoe wordt rekening gehouden met de naleefbaarheid van de voorgestelde maatregelen?
- Hoe is bewaking van de voortgang van de uitvoering van het in het Klimaatplan geformuleerde beleid ingericht?

Economische afwegingen
Deze toets ziet op de financieel-economische afwegingen en gevolgen van het Klimaatplan.
Toetsvragen:

- Op welke wijze geeft het Klimaatplan inzicht in de kosten van het voorgenomen beleid?
- Op welke wijze geeft het Klimaatplan inzicht in de kostenefficiëntie van de voorgestelde maatregelen?
- Op welke wijze geeft het Klimaatplan inzicht in de verdeling van kosten en baten van voorgenomen beleid over overheden, bedrijven en burgers?
- Op welke wijze geeft het Klimaatplan inzicht in de economische effecten van het in Klimaatplan geformuleerde beleid in Europees en internationaal verband?

Juridische aspecten
Deze toets is een juridische beoordeling van het Klimaatplan.
Toetsvragen:

- Hoe verhouden de in het Klimaatplan voorgestelde maatregelen zich tot het Nederlands recht?
- In hoeverre is voor de voorgestelde maatregelen nadere regelgeving nodig en wat zijn eventuele aandachtspunten daarbij?
- Hoe verhouden de in het Klimaatplan voorgestelde maatregelen zich tot procedurele en inhoudelijke verplichtingen die voor Nederland uit het Europees en internationaal recht voortvloeien.

De klimaathelpdesk[94]

Uitleg: wat is de klimaatwet en hoe wordt deze gehandhaafd?
Opmerking XR: de site is verhelderend, echter de betekenis van rechtszaken voor het

[94] https://www.klimaathelpdesk.org/answers/wat-is-de-klimaatwet-en-hoe-wordt-deze-gehandhaafd/

handelen van overheden en bedrijven lijken niet te zijn meegenomen door de helpdesk. De rechter legt uit hoe de wet dient te worden geïnterpreteerd. Uitspraken maken onderdeel uit van de wet.

Met onder meer
In de volgende paragrafen leggen we per overheidsniveau uit
1) welke instrumenten overheden kunnen inzetten voor het behalen van doelstellingen op grond van het Europese en Nederlandse recht;
2) welke plannen overheden moeten indienen om aan te tonen welke maatregelen zij nemen en welke instrumenten zij inzetten; en
3) hoe de voortgang gehandhaafd kan worden.

Verplicht klimaatplan

Als onderdeel van de Europese Green Deal **verplich**t de CSDDD ondernemingen **ervoor te zorgen dat hun bedrijfsstrategie aansluit bij de doelstelling van het Klimaatakkoord van Parijs naar het streven om de opwarming van de aarde te beperken tot 1,5 graden Celsius.** In de wettekst staat dat ondernemingen wetenschappelijk onderbouwde klimaatdoelen moeten stellen en waar toepasselijk absolute doelstellingen moeten instellen voor de reductie van broeikasgassen. Dat gaat niet alleen over de activiteiten van het bedrijf zelf, maar ook over de uitstoot van klanten.

Natuurherstelwet[95]

Op 17 juni 2024 heeft de EU-Raad de verordening voor natuurherstel officieel goedgekeurd. Deze wet – de eerste in zijn soort – bevat maatregelen voor herstel die moeten garanderen dat **in 2030 ten minste 20% van de land- en zeegebieden van de EU hersteld is**, en dat in 2050 alle aangetaste ecosystemen zijn hersteld. De verordening legt juridisch bindende doelstellingen en verplichtingen vast voor natuurherstel voor alle ecosystemen die op de bijbehorende lijst staan: van terrestrische, mariene en zoetwater- tot stedelijke ecosystemen. Het doel van de verordening is om de klimaatverandering en de gevolgen van natuurrampen te beperken. Bovendien zal zij de EU helpen bij het naleven van haar internationale milieutoezeggingen en het herstel van de Europese natuur bevorderen.

De Europese zorgplichtwet[96]

Europese wet die bedrijven verantwoordelijk maakt voor uitbuiting en milieuschade en die is goedgekeurd op 15 maart 2024 . De Europese zorgplichtwet gaat gelden voor alle bedrijven die op de Europese markt zaken willen doen. Zo word je als bedrijf verplicht om rekening te houden met mens en milieu. In de praktijk willen we dat bedrijven hun hele aanvoerketen scannen, op zoek naar waar mogelijk schade kan worden aangericht, mensenrechten worden geschonden of corruptie en omkoping kunnen plaatsvinden. En als bedrijven issues of pijnpunten ontdekken, moeten ze daar wat aan doen: voorkomen als dat nog kan, maatregelen nemen als er misstanden in de keten worden ontdekt, en als het al te laat is slachtoffers compenseren. De bewijslast komt met deze wet bij het bedrijf te liggen. Zij moeten zelf aantonen wat ze hebben gedaan om schade te voorkomen.

Sven op 1[97] interviewt mw. Lara Wolters, PvdA/GrL Europarlementariër over de Europese zorgplichtwet bedrijven moeten onderzoeken of hun productie gevolgen heeft voor ontbossing

[95] https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2024/06/17/nature-restoration-law-council-gives-final-green-light/
[96] https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/03/15/europese-wet-die-bedrijven-verantwoordelijk-maakt-voor-uitbuitin/

mensenrechten, arbeidsomstandigheden, kinderarbeid, beschadiging ecosystemen in de hele keten. De wet gaat als eerste gelden voor bedrijven met een omzet in Europa van 150 miljoen euro. Er is een inspanningsverplichting, geen resultaatverplichting. Het is een onderzoekverplichting en een verplichting om bij misstanden er iets aan te doen. Het gaat gefaseerd in, over 3 jaar de grootste bedrijven. Elk land stelt een toezichthouder in. Boetes kunnen opgelegd worden tot 5% van de omzet.
Uitzondering: de financiële sector…

De Omgevingswet

Aanvullende eisen

De Omgevingswet[98] stuurt aan op integraal beleid en vereist visie.
Gemeentelijke omgevingsvisie: iedere gemeente in Nederland stelt een omgevingsvisie op: een strategische visie voor de lange termijn voor de gehele fysieke leefomgeving. Een omgevingsvisie gaat in op de samenhang tussen ruimte, water, milieu, natuur, landschap, verkeer en vervoer, infrastructuur en cultureel erfgoed. De BBT (Best Beschikbare Technieken) dienen te worden gebuikt om vervuiling te voorkomen. Mogen overheden aanvullende eisen stellen in vergunningverlening? Het IPLO [99] legt uit waar dat kan.

De Omgevingswet kent een algemene en specifieke zorgplicht[100]

Algemene zorgplicht

De algemene zorgplicht betekent dat overheden, bedrijven en burgers verantwoordelijk zijn voor een veilige en gezonde leefomgeving. Iedereen die weet, of redelijkerwijs kan vermoeden, dat een activiteit nadelige gevolgen kan hebben voor de fysieke leefomgeving, moet maatregelen nemen om die nadelige gevolgen te voorkomen, te beperken of ongedaan te maken óf, als dat niet voldoende kan, van de activiteit af te zien. De algemene zorgplicht is vooral een ‘vangnet’ voor het geval er geen specifieke regels, zorgplichten of vergunningvoorschriften zijn gesteld.

Specifieke zorgplichten

Specifieke zorgplichten gaan verder dan de algemene zorgplicht. Ze zijn concreter en voor specifieke activiteiten. De specifieke zorgplichten zijn algemene regels, die direct gelden voor burgers en bedrijven. Anders dan de algemene zorgplicht, gelden specifieke zorgplichten altijd voor de betreffende specifieke activiteit, ook als gedetailleerde rijksregels gelden of wanneer uitgebreide vergunningvoorschriften van toepassing zijn. Tot slot geldt dat het bevoegd gezag specifieke zorgplichten zowel bestuursrechtelijk als strafrechtelijk kan handhaven.

---

[97] https://www.nporadio1.nl/podcasts/sven-op-1/101317/lara-wolters-pvda-europarlementarier-over-omstreden-zorgplichtwet-wij-moeten-laten-zien-hoe-de-economie-van-de-toekomst-eruit-ziet-5-januari-2024

[98] https://aandeslagmetdeomgevingswet.nl/

[99] https://iplo.nl/regelgeving/regels-voor-activiteiten/toelichting-milieubelastende-activiteiten/vergunning-milieubelastende-activiteit/strengere/

[100] https://www.nen.nl/nieuws/omgevingswet/omgevingswet-zorgplicht-uitgelicht/

In het Bal[101] en het Bbl[102] staan specifieke zorgplichten, zoals voor bestaande bouwwerken (art 3.5 Bbl) en voor het brandveilig gebruik van gebouwen (art 6.4 Bbl). **Daarnaast kunnen decentrale overheden specifieke zorgplichten opnemen in hun omgevingsplannen en verordeningen. In artikel 2.11 Bal heeft de wetgever een voor bedrijven belangrijke specifieke zorgplicht opgenomen die geldt bij de uitvoering van milieubelastende activiteiten of lozingsactiviteiten. Op grond van deze zorgplicht moet de initiatiefnemer maatregelen treffen als hij weet, of redelijkerwijs kan vermoeden, dat de betrokken activiteit nadelige gevolgen heeft voor de fysieke leefomgeving.**

Drents drinkwater[103] laat zien dat ook in de KWR doelen is opgenomen, dat achteruitgang dient te worden voorkomen en gestreefd moet worden naar kwaliteitsverbetering van elk oppervlakte- en grondwaterlichaam waarin een water-winlocatie gelegen is.
– Het voorkomen van achteruitgang van de kwaliteit van elk oppervlakte- en grondwaterlichaam waarin een waterwin locatie gelegen is, waarbij het risico bestaat dat het niveau van zuivering moet worden verhoogd.
– Het streven naar verbeteren van de kwaliteit van elk oppervlakte- en grondwaterlichaam waarin een waterwin locatie gelegen is, om de zuiveringsinspanning te verminderen.
Zie ook de rechtszaken MOB.

Wetgeving en naleving

Internationale verdragen, Europa en de Rijksoverheid bepalen met wetgeving de kaders. Uitvoering vindt op verschillende niveaus plaats, Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen. Bedrijven en burgers dienen zich ook aan de regels te houden en hebben daarin een eigen verantwoordelijkheid. Provincies Zuid-Holland en Zeeland en 13 gemeenten sturen in de Rijnmond de milieudienst DCMR aan en spelen zo een grote rol in de mate van vervuiling via vergunningverlening, toezicht en handhaving.

Opmerking XR: opgemerkt mag worden dat er niet in de wet staat dat als je te weinig geld, te weinig personeel of kennis hebt voor de uitvoering, dat dat je dan ontslaat van het nemen van voldoende maatregelen om vervuiling tegen te gaan.

Het toetsingskader en eerlijkheid

Welke informatie laten we weg in het besluitvormingsproces? Is het brede perspectief goed ingebracht. Niet alleen het beeld dat het college of het bedrijfsleven goed past.
Je maakt dan ook gebruik van de wijsheid van de NGO's, burgers en andere betrokken partijen.
Wat is de inbreng van betrokken partijen. Die verdwijnt makkelijk onder het vloerkleed. Geef een kwart A-viertje ruimte om heel kort de inbreng weer te geven in plaats dat nu bijvoorbeeld wordt gemeld dat de inbreng is verwerkt, zonder dat daar goed overleg over is.

Het toetsingskader en rechtvaardigheid

Wat is de prijs van een besluit. Bijvoorbeeld wat betekent het besluit voor de gebieden, de bevolking, waar waterstof, LNG etc. wordt geproduceerd. Waar aan mijnbouw wordt gedaan. Kun je als gemeentebestuur de andere kant opkijken als er in de haven bijvoorbeeld schepen met wapens worden gelost of geladen voor landen waar de rechter daar een verbod voor heeft uitgesproken?
Zijn fossiele subsidies rechtvaardig?

---

[101] Besluit Algemene regels Leefomgeving

[102] Besluit Bouwen Leefomgeving

[103] https://wmd.nl/kaderrichtlijn-water-krw/

Is het geldstelsel rechtvaardig? Wat is de prijs?
Is bezuinigen rechtvaardig?
Is het niet nemen van voldoende maatregelen om de opwarming van de aarde tegen te gaan rechtvaardig?
Is besluitvorming in lijn met de wet en internationale verdragen? Vergeet dan het Akkoord van Parijs en de mensenrechtenverdragen niet.

Het toetsingskader en Rechtszaken

De verenigde Naties

Enkel de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties heeft het gezag om bindende resoluties uit te vaardigen. Doordat deze resolutie goedgekeurd werd in de Algemene Vergadering, is ze dus niet bindend. Resoluties aangenomen door de Verenigde Naties

Verenigde Naties stemmen in: tegengaan klimaatverandering is juridische plicht[104]

20 mei 2026 Een overweldigende meerderheid van de landen onderschrijft dat ze verplicht zijn om klimaatverandering tegen te gaan. Dat is de uitkomst van een stemming door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Met 141 stemmen voor, 8 stemmen tegen en 28 onthoudingen verklaren de meeste landen dat zij ook vinden dat landen hun klimaatverplichtingen moeten nakomen. Doen zij dat niet, kunnen ze bij de rechter ter verantwoording worden geroepen.

"Dit is een belangrijke bevestiging van het internationaal recht, klimaatrechtvaardigheid, wetenschap en de verantwoordelijkheid van landen om mensen te beschermen tegen de escalerende klimaatcrisis", reageert VN-secretaris-generaal Guterres.

Belangrijke rechtszaak
De stemming in de algemene vergadering van de VN in New York ging over het advies dat het Internationaal Gerechtshof (ICJ) vorig jaar gaf over klimaatverandering. Daarin stelde het hof dat landen de verplichting hebben om een schone, gezonde en duurzame leefomgeving te garanderen. Als ze dat niet doen, bijvoorbeeld door gebrekkig op te treden tegen de uitstoot van broeikasgassen, begaan ze mogelijk een onrechtmatige daad.

Het advies sloeg in als een bom. Dat zo'n belangrijk internationaal hof in zo'n grote zaak bepaalt dat landen juridisch gebonden zijn aan klimaatverplichtingen, zet de deur op een kier voor nieuwe klimaatzaken en mogelijk hoge claims, te betalen door landen die in gebreke blijven. Landen kunnen deze conclusies van het hof moeilijk volledig naast zich neerleggen, stelden voor- en tegenstanders vast.

Het Internationaal Strafhof (ICC)

De VS[105] en het Internationaal Strafhof 15 juli 2026
Rubio, de minister van buitenlandse zaken van de VS geeft een boodschap af aan de wereld:

[104] https://nos.nl/artikel/2615197-verenigde-naties-stemmen-in-tegengaan-klimaatverandering-is-juridische-plicht
[105] https://nos.nl/video/2623006-rubio-voert-druk-op-internationaal-strafhof-op

de VS breekt het Internationaal Strafhof steen voor steen af.
Opmerking XR: wellicht dat de toon over 3 jaar weer van kleur verandert. Ondertussen kun je in 4 jaar meer afbreken dan je in 20 jaar kunt opbouwen.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Statuut_van_Rome_inzake_het_Internationaal_Strafhof
Het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof, in het Engels: Rome Statute of the International Criminal Court, is een internationaal verdrag uit 1998, op basis waarvan in 2002 het Internationaal Strafhof is opgericht. Het binnen het kader van de Verenigde Naties opgestelde verdrag werd op 17 juli 1998 getekend in de Italiaanse stad Rome.
Nadat in het voorjaar van 2002 voldoende landen/staten het statuut hadden geratificeerd, kon het verdrag op 1 juli 2002 geldig worden. Hierna konden praktische stappen worden gezet voor de oprichting van het Internationaal Strafhof, gehuisvest in de Nederlandse plaats Den Haag.
Volgens het Statuut van Rome mogen de volgende misdaden door het Internationaal Strafhof berecht worden:

- genocide
- misdrijven tegen de menselijkheid
- oorlogsmisdrijven
- het misdrijf van agressie

wikipedia
Israëlische nederzettingen zijn volgens het internationaal recht illegaal.
https://nl.wikipedia.org/wiki/Isra%C3%ABlische_nederzetting

Een **Israëlische nederzetting** is een kolonie van Joodse Israëliërs in de Palestijnse gebieden, die sinds de Zesdaagse Oorlog van 1967 door Israël werden en worden bezet. De bewoners van deze nederzettingen worden aangeduid als **kolonisten**. De nederzettingen bevinden zich in de door Israël bezette gebieden, waaronder de Westelijke Jordaanoever, inclusief het door Israël geannexeerde Oost-Jeruzalem[1] (in weerwil van Resolutie 478 Veiligheidsraad Verenigde Naties) en op de op Syrië veroverde Golanhoogvlakte.[2] Deze nederzettingen zijn volgens internationaal recht illegaal.

Een oorlogsmisdrijf
https://nl.wikipedia.org/wiki/Oorlogsmisdrijf
Een **oorlogsmisdrijf** (in Nederland) of **oorlogsmisdaad** (in België) is een ernstige schending van de wetten en gebruiken die van toepassing zijn tijdens gewapende conflicten, ook wel het internationaal humanitair recht genoemd, die aanleiding geeft tot individuele aansprakelijkheid onder internationaal recht.

Arrestatiebevel Netanyahu en Gallant

Het Internationaal Strafhof (ICC) heeft in 2024 een arrestatiebevel tegen de Israëlische minister-president Benjamin Netanyahu en voormalig minister van Defensie Yoav Gallant uitgevaardigd, vanwege een verdenking van oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid.

Het Internationaal Gerechtshof[106]

ook wel Internationaal Hof van Justitie of ICJ genoemd

Het Internationaal Gerechtshof (ook wel Internationaal Hof van Justitie genoemd is het belangrijkste gerechtelijke orgaan binnen de Verenigde Naties. Het houdt zich bezig met rechtsgeschillen tussen staten. Het ICJ bestaat uit 15 rechters die worden gekozen door de

[106] https://nl.wikipedia.org/wiki/Internationaal_Gerechtshof#Rechters

Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad. Het Hof behandelt een geschil op verzoek van een of meer staten, voor zover de betrokken staten zijn jurisdictie in de betreffende zaak hebben geaccepteerd. De uitspraken zijn op grond van artikel 94 van het Handvest van de Verenigde Naties bindend voor iedere staat die partij is in de zaak.[1] Het Hof geeft op verzoek van bepaalde internationale organisaties ook niet-bindende opinies over rechtszaken.[2] In tegenstelling tot het Internationaal Strafhof (ICC) behandelt het ICJ geen zaken over individuele personen.

Adviserende opinie: Vanuatu[107]

Het Internationaal Gerechtshof in Den Haag 23 juli 2025. Dat heeft het Internationaal Gerechtshof (ICJ) in Den Haag woensdag bepaald in een belangrijke klimaatzaak. De vijftien rechters waren unaniem. Het advies is niet juridisch bindend, maar weegt volgens deskundigen zwaar mee bij andere klimaatzaken in rechtbanken wereldwijd.

Landen zijn verplicht **alles te doen wat binnen hun macht ligt** om klimaatschade te voorkomen en hun uitstoot zo veel mogelijk te beperken. Bovendien kunnen ze aansprakelijk gesteld worden en mogelijk verplicht worden om herstelbetalingen te doen als ze hun zorgplicht niet nakomen.
Alle argumenten van grote vervuilers over waarom ze niet aansprakelijk gesteld zouden kunnen worden voor hun bijdrage aan klimaatverandering zijn door het hof verworpen.

Paulussen Advocaten https://www.paulussen.nl/nl/nieuws/het-internationaal-gerechtshof-en-het-gelijk-van-de-nederlandse-rechter-in-klimaatzaken/
De cirkel is rond. Tien jaar nadat de Nederlandse rechter de beroemde uitspraak deed in de Urgenda-zaak, bevestigt het Internationaal Gerechtshof dat alle staten juridisch verplicht zijn goed klimaatbeleid te voeren.
Op 23 juli 2025 deed het Internationaal Gerechtshof in Den Haag (IGH) uitspraak in zijn adviserende opinie (*advisory opinion*) over de juridische verplichtingen van staten op het gebied van klimaatverandering. Deze adviserende opinie is door het IGH uitgebracht op verzoek van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, die daartoe op 29 maart 2023 een resolutie aannam.

Hoe bindend zijn de uitspraken van het Internationaal Gerechtshof[108]?

“Het Internationaal Gerechtshof heeft twee taken: de beslechting van geschillen tussen staten en het uitbrengen van adviezen over juridische kwesties op verzoek van, vooral de Algemene Vergadering of de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.” Uitspraken in geschillen tussen landen zijn bindend. Adviezen zijn niet bindend maar ze zijn zonder uitzondering wel gezaghebbend… De bevoegdheid van het Hof is niet afhankelijk van instemming van de betrokken staat of staten. Het Advies is immers gericht aan de organisatie (de VN) en is voor de betrokken staat / staten niet bindend. Toch geeft het Advies een duidelijk oordeel over de verplichtingen van staten. Staten zijn verplicht om de wet te respecteren. De rechters maken duidelijk wat legaal of illegaal is, waar staten zich aan hebben te houden.
We kunnen dus concluderen dat de uitspraak: “de rol van het Internationale Gerechtshof is m.a.w. niet bindend maar enkel adviserend” onjuist is.

[107] https://www.nrc.nl/nieuws/2025/07/23/landen-zijn-verplicht-klimaat-te-beschermen-stelt-internationaal-gerechtshof-in-zaak-vanuatu-a4901063
[108] https://www.mihai.nl/internationaal-recht/hoe-bindend-zijn-de-uitspraken-van-het-internationaal-gerechtshof/

Geschillen tussen staten
Nederland mengt zich in de genocideaanklacht die Zuid-Afrika bij het Internationaal Gerechtshof (ICJ) in Den Haag heeft ingediend tegen Israël vanwege de oorlog in Gaza[109]

De regering kiest geen partij, maar maakt in een verklaring wel duidelijk dat gedwongen verplaatsingen van burgers, het doelbewust aanvallen van kinderen en uithongering elementen van genocide kunnen zijn volgens het Genocideverdrag.

De Internationale rechtsorde op het spel[110]

De Palestijnen verloren alles de afgelopen twee jaar. Wij lieten dat gebeuren en gaven ondertussen iets wezenlijks uit handen: de bodem onder onze rechtsstaat.
Doordat het internationaal recht niet wordt gerespecteerd, zei oud-VN-vredesgezant voor het Midden-Oosten Sigrid Kaag kort na haar vertrek afgelopen juni, ‘staat de internationale rechtsorde heel erg op het spel’.* Dit roept vragen op. Want wat bezielt westerse regeringen om het internationaal recht zo openlijk te grabbel te gooien? Wat bezielt politiek Den Haag, gevestigd in de hoofdstad van Vrede & Recht? En waar eindigt dit?

Twee juridische vragen.[111] Welke verplichtingen hebben VN-lidstaten volgens het internationaal recht om andere lidstaten en toekomstige generaties te beschermen tegen klimaatverandering? En de tweede vraag: wat zijn de juridische gevolgen als lidstaten veel broeikasgassen blijven uitstoten en niet genoeg actie ondernemen om dit te verminderen?

Vijftien rechters hebben zich gebogen over twee juridische vragen. Welke verplichtingen hebben VN-lidstaten volgens het internationaal recht om andere lidstaten en toekomstige generaties te beschermen tegen klimaatverandering? En de tweede vraag: wat zijn de juridische gevolgen als lidstaten veel broeikasgassen blijven uitstoten en niet genoeg actie ondernemen om dit te verminderen?

Landen moeten het klimaat beschermen om burgers zo een schone, gezonde en duurzame leefomgeving te garanderen. Als ze dat niet doen door gebrekkig op te treden tegen de uitstoot van broeikasgassen, begaan ze volgens het internationaal recht mogelijk een onrechtmatige daad. Dat stelt het Internationaal Gerechtshof in Den Haag vast in een langverwacht advies over de klimaatverplichtingen van landen.
Als landen tekortschieten in het nakomen van klimaatverplichtingen, zouden andere landen die te maken krijgen met de gevolgen van klimaatverandering herstelbetalingen kunnen eisen, stelt het gerechtshof. Daarmee zet het hof dus in feite de deur op een kier voor hoge claims voor herstelbetalingen door landen die het slachtoffer zijn van klimaatverandering.
Het hof noemt een schone, gezonde en duurzame leefomgeving een mensenrecht. Zonder adequaat op te treden tegen klimaatverandering brengen landen die omgeving in gevaar. Ook is zo'n omgeving wat het hof betreft een voorwaarde voor andere mensenrechten.
"De boodschap van het Internationaal Gerechtshof is: **ongeacht of je nou klimaatverdragen hebt getekend, je moet wat doen tegen klimaatverandering.**"

---

[109] https://nos.nl/artikel/2606083-nederland-mengt-zich-in-genocidezaak-van-zuid-afrika-tegen-israel

[110] https://decorrespondent.nl/16405/ook-het-internationaal-recht-ligt-begraven-in-gaza-volgend-doelwit-wie-zich-hierover-uitspreekt/993b4680-9372-00bd-115c-cdb17e4c0fce?pk_campaign=daily&mc_cid=c9c847e73e&mc_eid=0da8e35c8b

[111] https://nos.nl/artikel/2576135

Het gerechtshof zegt dat de klimaatverplichtingen niet alleen voortkomen uit mensenrechtenverdragen en klimaatverdragen, maar ook uit het internationaal gewoonterecht. "Dat is heel belangrijk, want **als je geen partij bent bij bijvoorbeeld het Akkoord van Parijs, zoals de VS, dan ben je nog gehouden om er alles aan te doen om klimaatverandering te voorkomen."**
Dat geldt bovendien ook voor landen die überhaupt het Akkoord van Parijs van 2015 niet hebben ondertekend. "Wat daarin staat kun je hiermee dus wel ongeveer beschouwen als leidend voor de vraag of je aan je verplichtingen hebt voldaan of niet", zegt Burgers.
Korte metten
Het hof stelde verder vast dat de klimaatdoelen van landen die het akkoord van Parijs hebben ondertekend steeds weer van het hoogst mogelijke ambitieniveau moeten zijn. Geïndustrialiseerde landen, waaronder dus EU-landen, hebben bovendien de verplichting om een voortrekkersrol op zich te nemen.
Met het 500 pagina's tellende advies, waarvan rechter Yuji Iwasawa een samenvatting voorlas, verzet het hof zich expliciet tegen het vaak opgevoerde idee dat er ruimte bestaat om de nationale bijdrage aan een oplossing van het klimaatprobleem vrijwillig in te vullen, en niet aangesproken te kunnen worden op doelen die tekortschieten. Het advies maakt het daarmee lastiger voor landen om hun verantwoordelijkheden te ontduiken, iets wat landen vaak proberen.

Genocide

19 juni 2025 De Correspondent, Berber van der Woude, politicoloog[112]
Dat vanzelfsprekende Israëlische recht op zelfverdediging? Dat geldt niet als het om Palestijnen gaat

En over wanneer een overheid medeplichtig is aan mensenrechtenschendingen door derde landen.
Het heeft anderhalf jaar onafgebroken Israëlisch genocidaal geweld op onze telefoonschermen moeten kosten, voordat er een begin van erkenning kwam dat Israël misschien toch fout zit. Maar wanneer zijn we toe aan de erkenning dat Nederland, ook volgens het internationale recht, ook het een en ander te verwijten valt? Dat onze gevestigde politieke partijen zonder uitzondering een grote blinde vlek hebben voor de volledig vertrapte rechten van sommigen, terwijl ze bereid zijn aan anderen zelfs niet-bestaande rechten toe te kennen? Dat de langdurig ingebakken reflex is om de ene mens als minder waard te zien dan de ander, en dat de scheidslijn voor dat onderscheid zo overduidelijk ligt bij etniciteit en religie? Dat dat racisme – want dat is het – onze beleidskeuzes en het politieke debat zó bepalen dat het Nederland ook in de 21e eeuw andermaal tot over de oren medeplichtig heeft gemaakt aan genocide?

Israël en zijn bondgenoten rechtvaardigen de misdaden tegen de Palestijnen met het ‘recht op zelfverdediging’. Alleen: dat recht is hier niet van toepassing. Wat wél geldt, is het Palestijnse recht op zelfbeschikking – maar daarover blijft het oorverdovend stil. En dat heeft gevolgen voor ons allemaal.

In het publieke en het politieke debat gaat het voortdurend over dat ene specifieke recht: het Israëlische recht op zelfverdediging.
Er is alleen één probleem. Dat vanzelfsprekende Israëlische recht op zelfverdediging? In de situatie waar we naar kijken, geldt dat gewoon niet.

[112] https://decorrespondent.nl/16192/dat-vanzelfsprekende-israelische-recht-op-zelfverdediging-dat-geldt-niet-als-het-om-palestijnen-gaat/6cae1cf5-d103-0fd0-3fae-99596035367f?pk_campaign=daily&mc_cid=799f6d5d67&mc_eid=0da8e35c8b

Israël kan zich niet beroepen op het recht op zelfverdediging zoals omschreven in artikel 51 van het VN-Handvest, om de doodeenvoudige reden dat Israël de controle uitoefent over het totale bezette Palestijnse gebied, inclusief Gaza. En een bezettende macht heeft niet het recht zichzelf te verdedigen tegen een dreiging afkomstig uit het gebied dat het controleert. Dat stelde het Internationaal Gerechtshof al in 2004 in zijn advies* over de bouw van een kilometerslange Israëlische afscheidingsmuur op Palestijns grondgebied.*
Dat Gaza sinds de Israëlische 'terugtrekking' in 2005 niet meer door Israël bezet zou zijn, wat verdedigers van Israël dan vaak inbrengen, is een onjuiste voorstelling van zaken.
In zijn advies van juli 2024 stelt het Internationaal Gerechtshof heel duidelijk dat Israël de effectieve controle heeft over Gaza. Het bezette Palestijnse gebied is één territoriaal geheel waarvan de eenheid, de onderlinge verbondenheid en integriteit dienen te worden behouden en gerespecteerd, aldus het hof.*
Overigens heeft het Internationaal Gerechtshof in 2024 gesteld dat de Israëlische militaire bezetting van Palestijns gebied in haar geheel illegaal is, omdat het op zichzelf een schending is van de rechten van het Palestijnse volk. Het is dus eigenlijk praktisch onmogelijk voor Israël om, als bezettende macht, de Palestijnse rechten te garanderen.
Maar laat het nu precies die rechten zijn die in het westerse gesprek over Gaza eigenlijk nooit aan bod komen. Altijd hebben we het over de rechten van Israël, wat het wel of niet mag doen: genocide, uithongering, etnische zuivering, apartheid. Wat is juridisch en moreel toelaatbaar? Is het nog proportioneel?
En over één Palestijns recht in het bijzonder wordt eigenlijk gezwegen als het graf. En dat is het Palestijnse recht op zelfbeschikking.
Het Handvest van de Verenigde Naties (1945)* legde de basis voor de principes van gelijke rechten en zelfbeschikking van alle volkeren, die vervolgens het fundament van alle internationale mensenrechten werden.
Zelfbeschikking is een voorwaarde om andere rechten te ontsluiten. Alle volkeren hebben het recht om in vrijheid, zonder inmenging van buitenaf, hun politieke status te bepalen en economische, sociale en culturele ontwikkeling na te streven.*
De Verenigde Naties noemen de Palestijnen al decennialang expliciet een volk dat onder buitenlandse en koloniale overheersing leeft en een 'onvervreemdbaar recht' heeft op zelfbeschikking. Het internationale recht erkent specifiek dat de Palestijnse strijd voor onafhankelijkheid, territoriale integriteit, nationale eenheid en bevrijding van koloniale overheersing en buitenlandse bezetting legitiem is. Vanwege dat recht hoeven de Palestijnen zich bij het voeren van die strijd niet te beperken tot vreedzame middelen, maar hebben zij ook het recht hiervoor gewapende strijd te leveren.*
De internationale rechtsorde is niet optioneel en het internationale recht is geen simpele box to tick.
Een essentiële kwestie is het. Wie rechten zó systematisch negeert, afzwakt of er uiterst selectief mee omgaat, ondermijnt de internationale rechtsorde. En zaagt daarmee ook aan de poten van de eigen Nederlandse rechtsorde en de bescherming en garanties die het eigen rechtssysteem ons biedt. Elke politicus die zich druk maakt om het beschermen van de Nederlandse rechtsstaat en democratie, zou zich dus hard moeten maken voor de rechten van de Palestijnen.

Nieuws en Co[113] 26jan24
De rechter geeft aan dat verdragsstaten hun rol in het voorkomen van genocide dienen op te pakken, Voorts dat Israël maandelijks dient te rapporteren hoe zij aan de uitspraak voldoet. Het laat zien dat de rechter veel vrijheid heeft in haar uitspraken. Doortrekkend naar klimaatuitspraken, zou dat bedrijven en overheden kunnen dwingen hun rol actief op te pakken. De rechter zou dan kunnen aangeven dat overheden hun rol in de terugdringing van de uitstoot van broeikasgassen en andere vervuiling dienen op te pakken en maandelijks te rapporteren hoe zij aan de uitspraak voldoen.

[113] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen?date=26-01-2024&programme=nieuws-en-co

Het Genocideverdrag uit 1951 is helder: alle betrokkenen hebben de plicht om alles te doen om genocide te voorkomen. [114]
Reeds op 12 februari 2024 heeft de rechter bepaald dat Nederland de uitvoer van militaire middelen naar Israël moet verbieden. Met een omweg, via de VS, levert GKN Fokker waarschijnlijk nog steeds F-35 onderdelen aan Israël.

Opmerkingen Extinction Rebellion: 2024 Onder andere Fokker Papendrecht produceert deze wapens. De wapens worden vervoerd naar de Rotterdamse haven, daar verscheept naar de VS die exporteert naar Israël. Producenten, vervoerders, scheepvaartmaatschappijen en het Havenbedrijf Rotterdam, waarvan de gemeente Rotterdam grootaandeelhouder is met een belang van 70% van de aandelen en de staat der Nederlanden met belang heeft van 30%, negeren daarmee de grondwet, de wet, internationale verdragen, uitspraken van de rechter en de VN. De vraag is dan gerechtvaardigd of zij daarmee genocide faciliteren, of zij medeplichtig zijn en een bijdrage leveren aan de afbreuk van onze rechtstaat en democratie.

Het Internationaal Gerechtshof erkende, al in een adviesuitspraak uit 1951, dat de verplichtingen uit het Genocideverdrag tevens onder het internationaal gewoonterecht vallen. Het hof oordeelde namelijk dat de beginselen die ten grondslag liggen aan het verdrag beginselen zijn die door alle naties worden erkend als verbindend voor alle staten, zelfs zonder enige verdragsverplichting.
Het verdrag geldt dus ook voor de VS, Israël en Nederland.

Het Europees Hof voor Rechten van de Mens

KlimaSeniorinnen, klimaatactie is een juridische plicht

9 april 2024 NOS nieuws[115] deed het Europese Hof voor de Rechten van de Mens een baanbrekende uitspraak in de zaak van de Zwitserse vereniging *KlimaSeniorinnen*[116]: landen hebben een juridische verplichting om hun beloften waar te maken en gevaarlijke klimaatverandering van meer dan 1,5°C te voorkomen. Doen zij dit niet, dan schenden zij daarmee artikel 8 van het Europese mensenrechtenverdrag (EVRM).

Geïnspireerd door de overwinning van Urgenda bij de Nederlandse rechter startten de KlimaSeniorinnen hun zaak in 2016. Vanaf het begin heeft onze klimaatjurist Dennis van Berkel de zaak ondersteund met advies. In een uitspraak van 17 rechters uit heel Europa bepaalde het Hof dat klimaatactie een plicht is en dat reductiedoelen op de wetenschap moeten zijn gebaseerd. We lichten het vonnis verder toe op onze site.
Dennis van Berkel: “De erkenning van het Hof dat klimaatactie een juridische plicht is, komt op een belangrijk moment. Veel regeringen lopen achter met doen wat nodig is om de 2030 doelen te halen. Laat deze uitspraak een aansporing zijn voor de Europese regeringen om de klimaatplannen die zij in juni moeten publiceren, flink aan te scherpen.”

Het Europees Hof voor Rechten van de Mens heeft geoordeeld, dat Zwitserland enkele mensenrechten heeft geschonden door niet genoeg te doen tegen klimaatverandering. Uitspraken van het hof zijn bindend. Beroep is niet mogelijk.
De belangrijkste artikelen zijn artikel 2 en artikel 8. Artikel 2 beschermt het algemene recht op leven, terwijl artikel 8 het recht op een privé- en familieleven garandeert. Concreet betekent

[114] https://www.universiteitleiden.nl/in-de-media/2025/08/nederland-heeft-juridische-plicht-genocide-te-voorkomen
[115] https://nos.nl/2516093
[116] https://www.urgenda.nl/baanbrekende-uitspraak-europese-hof-voor-de-rechten-van-de-mens-ehrm-in-klimaatzaak-klimaseniorinnen/?mc_cid=a7d7d5394e&mc_eid=c722631e00

het dat een overheid ‘redelijke en passende maatregelen’ moet nemen om individuen te beschermen, bijvoorbeeld tegen milieuschade. Ook in de Nederlandse Urgenda-zaak werd naar deze artikelen verwezen.

Art 8 van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens, het recht op een privé- en familieleven garandeert. Het hof legt uit dat bescherming tegen klimaatverandering daar ook onder valt. Dat is de verantwoordelijkheid van de staat en is een toevoeging over hoe het artikel geïnterpreteerd kan worden.

Personen, groepen en landen kunnen een klacht indienen bij het hof met een beroep op Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens. Een groep van Zwitserse seniore vrouwen stelden dat ze vanwege klimaatverandering gevaar lopen door hittegolven en hittestress. Direct heeft de uitspraak gevolgen voor de Zwitserse regering. Indirect kan de uitspraak gevolgen hebben voor duizenden klimaatrechtszaken.
Rechters, ook in Nederland, toetsen hun uitspraken ook aan de uitspraken van het hof.

Dezelfde rechtszaak op de site van Urgenda. “Baanbrekend vonnis in zaak bij Europese hof voor de Mensenrechten”.

De reactie van de Zwitserse regering en het parlement[117][118]

The International Commission of Jurists (ICJ) is concerned by the recent response of the Swiss Federal Council (i.e., the Swiss government) to the ruling of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights (ECtHR) in the landmark case Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland.

In response to the ECtHR ruling, the Swiss Parliament issued a declaration, expressing concern over what it described as “judicial activism” by the ECtHR. The declaration criticized the Court’s dynamic interpretation of the ECHR as a “living instrument,” suggesting that it exceeded the proper boundaries of judicial interpretation. The National Council (the lower house of the Swiss Parliament) called upon the Federal Council to inform the Committee of Ministers of the Council of Europe that Switzerland considered its existing climate policies sufficient to meet the requirements outlined in the ECtHR’s judgment.
Subsequently, on 28 August 2024, the Federal Council convened to articulate Switzerland’s official position on the ECtHR ruling. While reaffirming Switzerland’s commitment to its membership of the Council of Europe and the ECtHR system, the government echoed Parliament’s criticism of the Court’s interpretation of the ECHR concerning climate protection. The Federal Council asserted that Switzerland’s current climate policies, including recent legislative measures, meet the human rights obligations set forth in the ECtHR judgment. The government maintained that the Court had not fully considered very recent developments in Swiss climate legislation, such as the revised CO2 Law of 15 March 2024, which establishes specific targets for reducing greenhouse gas emissions by 2030 and 2050, nor did it consider Federal Law of 23 September 2023 concerning electricity supply through renewable energy sources.
The ICJ considers the Federal Council’s latest assertions to be misguided at best and stresses that the ECtHR’s ruling is binding and requires Switzerland to take additional steps to protect the rights of those most vulnerable to climate change. The ICJ is particularly concerned that the government’s response could set a dangerous precedent by suggesting that States may

[117] https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/12/swiss-lawmakers-reject-climate-ruling-in-favour-of-female-climate-elders?CMP=Share_AndroidApp_Other
[118] https://www.icj.org/switzerland-failing-to-comply-with-european-courts-ruling-on-climate-protection-not-an-option/

selectively comply with ECtHR's judgments. This approach risks undermining the authority of the ECtHR and weakening human rights protection across Europe.

Gevaar voor de rechtsstaat, ondermijning van de democratie

Zwitserland houdt zich, getuige het verlies van de rechtszaak, niet aan de wet en houdt zich vervolgens niet aan de rechtspraak, getuige de reactie. Wij zien dat als een gevaar voor de rechtsstaat en als ondermijning van de democratie.
De uitspraak geldt ook voor Nederland, ook voor het rijk, provinciale- en gemeentebesturen. Voor ambtenaren en uitvoeringsorganisaties, zoals DCMR en het Havenbedrijf. Niet reageren of niets doen is geen optie. Er is geen bestuurlijke vrijheid. Politieke partijen mogen er van vinden wat men wil, maar in bestuur dienen zij zich er aan te houden.

Tussentijds verslag

https://www.nederlandrechtsstaat.nl/implementatie-van-de-klimaseniorinnen-uitspraak-een-tussentijds-verslag/
Tevens schending art 6 EVRM https://www.urgenda.nl/baanbrekende-uitspraak-europese-hof-voor-de-rechten-van-de-mens-ehrm-in-klimaatzaak-klimaseniorinnen/?mc_cid=a7d7d5394e&mc_eid=c722631e00&cmplz-force-reload=1764877991703

Klimaseniorinnen en het koolstofbudget[119]

De zaak Klimaseniorinnen maakte overduidelijk (in §550) dat elk land een nationale doelstelling voor zijn grondgebied moet vaststellen. Ook stelt het dat dit niet alleen via politieke middelen moet worden gewaarborgd (in §412). Zie rechtszaken tegen de staat.

Scientist Rebellion heeft een formeel verzoek ingediend bij het ministerie van Klimaat in Nederland om een koolstofbudget voor het land vast te stellen, totdat een klimaatneutrale economie is gerealiseerd. Dinsdag 24 februari wordt ons verzoek door de rechtbank in Zwolle behandeld om te toetsen of het ministerie verplicht is om hierop te reageren. In navolging van de zaak die Greenpeace heeft gewonnen, zou dit een wettelijke verplichting met een deadline zijn voor de uitvoerende macht van de regering, ongeacht de politieke wil – of niet.

Het vervolg[120].
Rechtbank Overijssel 07-04-2026 Het verzet van Scientist Rebellion is ongegrond verklaard. .

Rechten van de mens en scope 3
EHRM verplicht lidstaten om voorafgaand aan beslissing over goedkeuring de klimaatimpact van fossiele projecten te onderzoeken

- PONT Klimaat. In zijn arrest van 28 oktober 2025[121] (ECLI:CE:ECHR:2025:1028JUD003406821, Greenpeace Nordic e.a. t. Noorwegen) oordeelt het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. klimaatweb.nl Nov 7, 2025

[119] https://www.scientistrebellion.nl/index.php/2026/02/20/rechtszaak-koolstofbudgettering-van-het-nederlandse-grondgebied/
[120] https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBOVE:2026:1864
[121] https://klimaatweb.nl/samenvatting/ehrm-verplicht-lidstaten-om-voorafgaand-aan-beslissing-over-goedkeuring-de-klimaatimpact-van-fossiele-projecten-te-onderzoeken/

In zijn arrest van 28 oktober 2025 (ECLI:CE:ECHR:2025:1028JUD003406821, Greenpeace Nordic e.a. t. Noorwegen) oordeelt het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (“EHRM”) dat lidstaten bij de beoordeling van projecten voor olie- en gaswinning ook rekening moeten houden met de indirecte uitstoot van broeikasgassen van die projecten (de te verwachten CO2-uitstoot als gevolg van het gebruik van olie en gas, de zogenoemde scope 3-emissies).

Daarmee introduceert het EHRM een **procedurele verplichting voor lidstaten om voorafgaand aan het verlenen van toestemming voor fossiele projecten op basis van de meest actuele wetenschappelijke inzichten onderzoek te doen naar (de impact van) de negatieve klimaateffecten ervan.**
Ook moet de lidstaat nagaan of de aangevraagde activiteit, gelet op de klimaatimpact ervan, passend is binnen het gevoerde klimaatbeleid. Alleen aan de hand van een dergelijke alomvattende milieueffectbeoordeling, zo redeneert het EHRM, kan worden voorkomen dat het verlenen van goedkeuring aan dergelijke projecten op gespannen voet komt te staan met het in art. 8 EVRM neergelegde recht op effectieve bescherming van de overheid tegen de ernstig nadelige gevolgen van klimaatverandering op het leven, de gezondheid, het welzijn en de levenskwaliteit van individuele burgers.

De Verenigde staten
3 juli 2025 Het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens[122]

Samenvatting:

- Het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens heeft zijn Advies over de klimaatnoodtoestand en mensenrechten op 3 juli, na meer dan twee jaar beraadslaging.
- Advisory Opinion No. 32, aangevraagd door de staten Chili en Colombia in 2023, bevestigt dat de internationale verplichting om onomkeerbare schade aan het milieu en het klimaat te voorkomen een *jus cogens* norm is - dat wil zeggen een dwingende norm van internationaal recht.
- Naast het benadrukken van de verplichting tot samenwerking tussen staten in milieuaangelegenheden, behandelt het advies het recht op een gezond milieu en de erkenning van de natuur als een onderwerp van rechten.
- Hoewel de adviezen niet bindend zijn, is dit de eerste keer dat een mensenrechtengerechtshof het voorkomen van onomkeerbare schade aan de natuur heeft erkend als een wettelijke plicht waaraan geen enkele staat zich kan onttrekken, vergelijkbaar in gewicht met het verbod op slavernij of genocide. Hoewel deze interpretatie op dit moment afkomstig is van het Inter-Amerikaanse Hof, betekent het een juridische paradigmaverschuiving en zal het naar verwachting de jurisprudentie in heel Latijns-Amerika beïnvloeden en de groeiende wereldwijde erkenning van milieubescherming als een hoeksteen van de internationale mensenrechtenwetgeving ondersteunen.

Na het bestuderen van de ingediende achtergrondinformatie en het verzamelen van betrouwbaar wetenschappelijk bewijs, analyseerde het Hof het Amerikaanse Verdrag voor de Rechten van de Mens en oordeelde dat Staten alle noodzakelijke maatregelen moeten nemen om de risico's te beperken die enerzijds voortvloeien uit de aantasting van het wereldwijde klimaatsysteem en anderzijds uit de blootstelling aan en kwetsbaarheid voor de gevolgen van een dergelijke aantasting.

---

[122] https://cloud.extinctionrebellion.nl/index.php/apps/files/files/2448262?dir=/CloudXRNL/LocalGroups/Rotterdam_Home/Rotterdam_Shared/Working%20Groups%20%28Non-Circle%20Specific%29/Campaign%20-%20Reclaim%20the%20Harbour/Research/Basisdocumenten&openfile=true

Het Hof legde ook bijzondere nadruk op de verplichting van staten om samen te werken in milieuaangelegenheden, vooral in contexten waarin de internationale gemeenschap gemeenschappelijke doelstellingen nastreeft of geconfronteerd wordt met uitdagingen die collectieve oplossingen vereisen.
Verder ging het Hof in op het Recht op een gezond milieu, de bescherming van de Natuur als een entiteit met rechten, en stelde duidelijk vast dat er **een internationale verplichting bestaat om geen onomkeerbare schade toe te brengen aan het milieu en het klimaat –** een verplichting die het Hof karakteriseerde als een dwingende norm van internationaal recht, dat wil zeggen een norm van *jus cogens*.
In dit verband merkte het Hof op dat *"...pogingen worden ondernomen om, zowel op nationaal als internationaal niveau, gedrag dat massale en langdurige schade toebrengt aan onze ecosystemen strafbaar te stellen...",* waarmee het impliciet de toekomstige invoering van het misdrijf ecocide onderschrijft, hoewel het niet expliciet wordt genoemd. Deze inspanningen, samen met een corpus van internationale milieunormen, hebben zich uitgekristalliseerd en geleidelijk *"een fundamenteel normatief kader waarvan de bescherming geen afwijking toestaat, met name in het licht van risico's van onomkeerbare schade aan ecosystemen die het leven in stand houden"* (Paragraaf 287).
In een andere opmerkelijke passage van dit advies stelde het Hof: *"De verboden die voortvloeien uit de verplichting ons gemeenschappelijk ecosysteem te beschermen als voorwaarde voor het genot van andere rechten die reeds als fundamenteel zijn erkend, zijn van een zodanig belang dat daarvan niet mag worden afgeweken. Zij bezitten zij het karakter van jus cogens."* (Paragraaf 291).
Het is belangrijk om te verduidelijken dat de adviezen van het Hof volgens het Amerikaanse Verdrag voor de Rechten van de Mens niet bindend zijn. In de praktijk neemt het Hof deze argumenten echter mee in zijn toekomstige redenering in controversiële zaken, waarbij het zich nauwgezet houdt aan de richtlijnen die in elk advies worden uiteengezet.
Jojo Mehta, uitvoerend directeur en medeoprichter van Stop Ecocide International, verklaarde: *"Dit advies verwoordt in juridische termen de fundamentele verschuiving in begrip die we over de hele wereld beginnen te zien. We realiseren ons eindelijk dat de natuur niet vervangbaar is en dat we een fundamentele verantwoordelijkheid hebben voor het behoud van de levende wereld die ons in stand houdt. Deze verplichting wordt ook steeds meer erkend in het strafrecht."*
Rodrigo Lledó, SEI-directeur voor Noord- en Zuid-Amerika, oordeelde positief over dit advies en verklaarde dat:*"Het advies wordt niet alleen opgenomen in de doctrine van het Inter-Amerikaanse systeem zelf, maar kan ook indirecte effecten hebben in andere regionale en mondiale fora over mensenrechten en het milieu. Vanaf nu bestaat er geen twijfel meer over het bestaan van een internationale verplichting van staten om het milieu te beschermen tegen onomkeerbare schade. Deze verplichting is gekarakteriseerd als een jus cogens verplichting, dat wil zeggen een verplichting die tot de kern van het internationaal recht behoort, die bindend is en waarvan niet mag worden afgeweken*."
U kunt het volledige advies hier lezen.

De Verenigde Staten Importheffingen

Overheid VS[123] houdt zich niet aan de wet:
29 mei 2025 8.03 NOS radio 1 journaal De rechter wijst Trump terecht: importheffingen zijn niet terecht opgelegd en het behoort ook niet tot de competentie van een Amerikaanse president. Het congres is onterecht gepasseerd. De overheid VS heeft zich dus niet aan de wet gehouden. De reactie is: we stellen hoger beroep in (dat betekent nog wat langer uitstel). We zien eenzelfde reactie ook in Nederland terug.

[123] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/nos-radio-1-journaal/01971b3e-c439-7102-a4e0-257b81d74859/2025-05-29-rechter-zet-streep-door-heffingen-trump

Frankrijk Ecocide / biodiversiteit / pesticiden

De bijenstichting voert al 10 jaar procedures tegen bestrijdingsmiddelen
https://bijenstichting.nl/hof-parijs-franse-staat-aansprakelijk-voor-ecologische-schade-door-pesticiden/
Een historische uitspraak in Frankrijk kan grote gevolgen hebben voor het Europese beleid rond pesticiden. Het Hof van Beroep in Parijs heeft de Franse staat aansprakelijk gesteld voor ecologische schade die ontstaat door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Wat speelde er?
Volgens de rechters heeft het Franse agentschap ANSES jarenlang toelatingen voor pesticiden afgegeven zonder de nieuwste wetenschappelijke inzichten mee te nemen. Daardoor bleven middelen op de markt die ernstige schade toebrengen aan bodem, water, insecten en biodiversiteit. De gevolgen zijn groot: langdurige vervuiling, een afname van insectenpopulaties en een bedreiging van belangrijke ecosysteemdiensten zoals bestuiving door bijen.
Het Hof verplicht de staat nu om binnen 24 maanden alle bestaande toelatingen opnieuw te beoordelen. Daarbij moet gekeken worden naar de effecten op zogeheten “niet-doelsoorten”, zoals wilde bijen, hommels en vlinders.
Waarom is dit belangrijk?
De uitspraak is baanbrekend omdat het Hof ondubbelzinnig erkent dat pesticiden verantwoordelijk zijn voor aantoonbare ecologische schade én dat overheden een fout maken als ze toelatingen niet toetsen aan de meest recente kennis. Voor het eerst is er een juridische basis om de staat hierop aan te spreken.
En hoe zit dat in Nederland?
Ook in ons land klinkt al jaren dezelfde kritiek. Het College voor de Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden (Ctgb) krijgt regelmatig het verwijt dat zij bij de beoordeling van bestrijdingsmiddelen niet de meest actuele wetenschappelijke inzichten meenemen. Ondanks herhaaldelijke signalen uit wetenschap en samenleving past het Ctgb zijn beleid niet aan.
De uitspraak in Frankrijk legt de vinger precies op die zere plek: zolang toelatingsinstanties achterlopen op de wetenschap, blijven bijen, biodiversiteit en uiteindelijk ook onze voedselvoorziening ernstig in gevaar.
Een keerpunt?
Voor natuur- en milieuorganisaties is dit arrest een bevestiging van wat ze al jaren zeggen: pesticiden veroorzaken structurele schade, en overheden zijn verantwoordelijk als zij die schade negeren. De komende jaren zal blijken of deze uitspraak ook in andere Europese landen navolging krijgt.
Wij hopen dat dit ook in Nederland leidt tot herbezinning: echte bescherming van biodiversiteit vraagt om strenger beleid, gebaseerd op de meest recente wetenschap, en niet om het kritiekloos verlengen van oude vergunningen.
Lees hier de volledige uitspraak in een Nederlandse vertaling.

Rechtszaken tegen de Nederlandse staat

De verhouding politiek en rechtstaat. Een interview met 2 rechters van de rechtbank Den Haag

Klimaat, stikstof en pfas: politici kunnen pijnlijke keuzes voor zich uit schuiven, maar rechters hebben die luxe niet. De Correspondent, Jelmer Mommers.[124]

[124] https://decorrespondent.nl/16592/klimaat-stikstof-en-pfas-politici-kunnen-pijnlijke-keuzes-voor-zich-uit-schuiven-maar-rechters-hebben-die-luxe-niet/81f0a939-a9eb-061d-2934-4cc53acbb472?pk_campaign=daily&mc_cid=b7e40181c1&mc_eid=0da8e35c8b

8dec25 Je mag verwachten dat de overheid in actie komt als de rechter constateert dat beleid niet strookt met wetten en verdragen, zegt Van de Laarschot. Want het is niet alleen aan de rechter om de democratische rechtsorde te beschermen. Daar zijn het parlement en de regering (de wetgevende en de uitvoerende macht) óók verantwoordelijk voor.

Maar Van de Laarschot ziet dat politici hun rol steeds vaker heel anders invullen: ze gedragen zich alsof het naleven van wetten en verdragen alléén de verantwoordelijkheid is van de rechterlijke macht.

Dat gaat zo, vertelt hij. Het kabinet of een minister wéét in een lastig dossier vaak best dat een bepaald besluit genomen moet worden. Dat staat bijvoorbeeld in alle adviezen van ambtenaren, planbureaus of het College voor de Rechten van de Mens. Maar de politicus vreest dat het besluit niet goed zal vallen bij de achterban, of vindt dat het politiek even niet handig uitkomt. De politicus besluit af te wachten wat de rechter ervan vindt.
Daarmee wordt de rechtspraak in een vervelende positie gemanoeuvreerd, vindt hij. ‘De politiek schuift de hete aardappel naar ons door, wij moeten een beslissing nemen, en vervolgens zeggen ze: “Dat is een politieke beslissing.” Waar ze bovendien geen uitvoering aan geven, ze roepen alleen maar: “We gaan in hoger beroep.” Zonder dat duidelijk is waarmee ze het dan eigenlijk niet eens zijn.’
‘Dan speelt niet iedereen zijn rol in de democratische rechtsstaat’, zegt Van de Laarschot. ‘Dat is gevaarlijk, want dan ontwricht je de boel.’
Als het om mensenrechten gaat, is het beginsel duidelijk: de staat heeft de fundamentele verplichting om te zorgen voor zijn burgers. Dat principe moet worden toegepast op de huidige tijd, zegt Van de Laarschot. En van klimaatverandering staat vast dat het mensen in gevaar brengt. Dat brengt verplichtingen met zich mee, oordeelde onlangs ook het Internationaal Gerechtshof.
Het is juist goed dat de rechterlijke macht de politiek op deze manier bij de les houdt, zegt Van de Laarschot. ‘Je ziet dat politici vaak het kortetermijnbelang in de gaten houden. Worden we herkozen? Politici willen geen moeilijke boodschap verkondigen. Maar sommige problematiek heeft een visie op de langere termijn nodig. Rechters houden vast aan de regels en de prachtig klinkende afspraken die politici vaak zelf gemaakt hebben. Je zou ook kunnen zeggen dat wij daarmee het kortetermijngedrag van de politici enigszins corrigeren.’
Vanuit sommige politieke partijen klinkt de kritiek dat rechters de afwegingen die hierbij komen kijken, tussen milieu en economie bijvoorbeeld, niet mogen maken. Maar ook dat duidt op een gebrek aan kennis van het werk van rechters, zegt Van de Laarschot. ‘Je moet als rechter heel vaak verschillende belangen tegen elkaar afwegen. Hoeveel ruimte daarvoor is, hangt af van de toepasselijke regelgeving.’
Vrij vertaald: de rechter maakt zijn afwegingen niet in het luchtledige, maar aan de hand van de regels en kaders die politici zelf in de wet hebben gezet. Dát is zijn vak.
Misschien is dat wel wat alle critici van de rechtspraak goed moeten onthouden, denk ik na afloop van het gesprek. Dat rechters naar eer en geweten een publieke taak uitoefenen. En dat een uitspraak met politieke consequenties nog geen politieke uitspraak is.

Het Akkoord van Parijs

Een aantal rechtszaken gaan over het klimaat, de uitstoot van broeikasgassen. Daarom komen we nog even terug op het Akkoord van Parijs. Daarnaast ligt er een directe link van vervuiling naar gezondheid. Een preventieve maatregel om gezondheid te bevorderen is het stoppen met vervuilen.

Tijdens de COP 26 in Glasgow is het doel van het Akkoord van Parijs aangescherpt. De risico’s en gevolgen van 2 graden opwarming zijn te groot en te onvoorspelbaar. Omdat niet

precies bekend is waar kantelpunten[125] liggen en wat de impact daarvan is op opwarming van de aarde, dient er alles aan gedaan te worden om onder de 1,5 graad opwarming te blijven. Dat is wat het Akkoord van Parijs nu aangeeft, en wat Nederland heeft aangegeven absoluut te willen volgen als doel. Het akkoord is onderdeel van een internationaal verdrag, heeft de status van wet en gaat boven nationale wetgeving uit. We willen benadrukken dat dit dus geen ideologie is, noch een optionele kwestie. We zijn wettelijk verplicht om ons aan het akkoord te houden. Het geeft een bindend kader. De maximaal 1,5 graad opwarming is leidend. Er is discussie over “hoe en of het Akkoord van Parijs bindend is”. We kunnen vaststellen dat de rechter daar anders over denkt. Die geeft aan dat overheden en bedrijven een eigen verantwoordelijkheid hebben.

Status opwarming van de aarde

Het is juli 2026. We hebben al de derde hittegolf in Nederland te pakken. Records worden gebroken. Ook voor de Oceanen. 900 hittedoden in Nederland als gevolg van de laatste hittegolf. Met de rekenmethode van gemiddelde temperaturen over de afgelopen 20 jaar blijft men nog net onder de 1,5 graad opwarming. Zie gevolgen van de klimaatcrisis.
8 feb 2024 Begin van het jaar 2024 was de warmste januari ooit gemeten, waarmee op dat moment al acht maanden op rij warmterecords werden verbroken. Het is bovendien voor het eerst dat de vaak genoemde 1,5 graad opwarming uit het klimaatakkoord van Parijs een heel jaar op rij wordt gepasseerd[126]. Uit gegevens van de Europese klimaatdienst Copernicus valt op te maken dat het nu, 10 jan 25 twaalf maanden op rij, wereldwijd meer dan 1,6 graad warmer is dan in de pre-industriële tijd, zo geeft het ANP[127] aan.
10 jan 25 Copernicus geeft aan dat het hele jaar 2024 de 1,5 graden grens is gehaald.
De media benoemen het en vervolgens verdwijnt het uit de aandacht en gaan politiek en bedrijven verder, business as usual. Het koolstofbudget is op. Wetenschap is zeer behoudend en voorzichtig gebleken. El Nino, minder bewolking en minder zwavel in de lucht (minder luchtvervuiling spelen mogelijk een rol naast meer CO2 in de lucht.

Het IPCC rekent met het koolstofbudget[128]. Neem dat over, naast voor overheden andere gebruikte, veelal verwarring gevende rekenmethodes. Het geeft inzicht en brengt een geheel andere urgentiegevoel met zich mee. Er bestaat ook geen misverstand over het rekenen met scope 1,2 en 3 emissies. Wat zegt de rechter? Zie de zaak Milieudefensie-Shell.

Urgenda versus de staat[129] Klimaat.
De Nederlandse Staat heeft een zorgplicht en handelt onrechtmatig jegens Urgenda door niet voldoende te doen

Zie de site van Urgenda met zeer uitgebreide info
Deze klimaatzaak is de eerste rechtszaak in Europa waarin een NGO (Stichting Urgenda) en 886 burgers, de overheid voor de rechtbank aanspreken op de gevaarlijke gevolgen van klimaatverandering en stellen dat de overheid een zorgplicht heeft en daarom actie dient te ondernemen om de burgers te beschermen;

[125] https://global-tipping-points.org/
[126] https://nos.nl/artikel/2508084-acht-maanden-warmterecords-opwarming-al-jaar-hoger-dan-1-5-graad
[127] https://www.weerplaza.nl/weerinhetnieuws/klimaat/grens-van-15-graden-overschreden-in-2024-warmste-jaar-ooit/9114/
[128] https://www.mcc-berlin.net/en/research/co2-budget.html
[129] https://www.urgenda.nl/en/themas/climate-case/

Bij de Rechtbank verklaarden de rechters dat de Nederlandse Staat inderdaad een zorgplicht heeft en onrechtmatig handelt jegens Urgenda door niet voldoende te doen. Dit deed de Rechtbank op grond van de onrechtmatige daad uit het Nederlands Burgerlijk Wetboek (24 juni 2015). Vervolgens zei het Hof Den Haag in Hoger Beroep, dat Urgenda in deze rechtszaak ook een beroep kan doen op art 2 en 8 uit het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en dat ook op grond van deze mensenrechten een zorgplicht aanwezig is (9 oktober 2018). Dit is de eerste rechtszaak wereldwijd waarbij een beroep wordt gedaan op mensenrechten ter bescherming van burgers tegen gevaarlijke klimaatverandering, waarbij dat beroep ook wordt gehonoreerd.

Op basis van de afspraken van landen bij het Klimaatverdrag, die door Nederland op allerlei plekken zijn herhaald en ondertekend, namelijk dat industriële landen de uitstoot van broeikasgassen 25% tot 40% zouden moeten reduceren in 2020 t.o.v. 1990, heeft de rechter Nederland bevolen de ondergrens te respecteren en tenminste 25% minder uit te stoten in 2020 dan in 1990.

De ***trias politica***[130] betekent ook dat je als burger naar de rechter kunt gaan, om bescherming te vragen tegen een inactieve overheid, die door veel te weinig te doen, een gevaarlijke situatie mede creëert. De trias betekent niet dat je als overheid kunt doen wat je belieft en dat een burger daar nooit meer tegen op kan komen. Dat kan dus wel, onder meer als de overheid de burger niet voldoende beschermt.

Greenpeace versus de staat[131] Bonaire, bindende tussendoelen

Civiele zaken tegen de Staat worden vaak door de rechtbank Den Haag behandeld. Dat is niet omdat de Staat gevestigd is in het arrondissement Den Haag.

28 jan 26 Rechtbank: Nederland moet meer doen tegen klimaatverandering en Bonaire beschermen. Praktisch betekent dit dat de overheid extra stappen moet zetten in de strijd tegen klimaatverandering. Zo moet er uiterlijk in 2030 een plan komen om de Bonairianen te beschermen tegen zeespiegelstijging, de teloorgang van koraalriffen en andere gevolgen van klimaatverandering.

In de wet staat al dat ons land in 2050 netto geen broeikasgassen meer wil uitstoten. **De rechtbank vindt dat de overheid met bindende tussendoelen moet komen**, om te zorgen dat dit doel ook echt wordt gehaald.

Op dit moment heeft Nederland als doel om in 2030 55 procent minder broeikasgassen uit te stoten dan in 1990. Dat is een streefdoel. Al jaren concludeert het Planbureau voor de Leefomgeving dat de kans "zeer onwaarschijnlijk" is dat Nederland dat doel haalt. Maar daar zaten geen juridische gevolgen aan, omdat in de wet van een streefdoel werd gesproken. Door deze uitspraak zal het kabinet aan de bak moeten.

De rechtbank stelt nu namelijk dat de overheid binnen 18 maanden moet komen met bindende doelen. En die moeten ervoor zorgen dat Nederland zijn steentje bijdraagt aan internationale afspraken. Zo spraken landen in 2015 af in het klimaatverdrag van Parijs om de wereldwijde temperatuur ruim minder dan 2 graden Celsius, en nog liever 1,5 graad, op te laten warmen.

---

[130] Dat betekent dat de wetgevende, de uitvoerende en de rechtsprekende macht in een land bij verschillende instellingen moeten liggen

[131] https://nos.nl/collectie/13871/artikel/2600026-rechtbank-nederland-moet-meer-doen-tegen-klimaatverandering-en-bonaire-beschermen

28 juli 2026 De uitspraak van de rechter had aangegeven dat de staat binnen een half jaar de hoeveelheid broeikasgas die Nederland uit mag stoten diende vast te stellen (het koolstofbudget van Nederland). Dat is uiterlijk vandaag. Het kabinet houdt zich daar niet aan en laat met Prinsjesdag meer weten. De rechter heeft ook aangegeven dat de Klimaatwet binnen anderhalf jaar, aangepast dient te worden aan het koolstofbudget, met bindende klimaatdoelen, waarin de uitstoot van scheepvaart en luchtvaart meegeteld dient te worden. Vanaf nu heeft het kabinet daar nog een jaar de tijd voor.

MOB en de stikstofzaak
Nederlandse stikstofbeleid in strijd was met de Europese natuurbeschermingswetten

"Een rechtszaak aangespannen door MOB draaide in 2019 het land op slot. Toen oordeelde de Raad van State[132] dat het Nederlandse stikstofbeleid in strijd was met de Europese natuurbeschermingswetten (de Europese Habitatrichtlijn[133]). De zaak, gestart door Johan Vollenbroek van milieuclub MOB, zette een streep door de vergunningen van onder meer veehouders en bouwprojecten.

De staat versus Nexperia[134] CEO op non actief / blokkering overname DiGiD

Dat de staat diep kan ingrijpen in de economie, dat blijkt.
Een bijzondere rechtszaak. Bevel van minister
Begin oktober 2025 greep de minister van Economische Zaken Vincent Karremans in door een bevel te geven op grond van de Wet beschikbaarheid goederen (Wbg). Doel van het bevel was te voorkomen dat onderdelen, kennis en kapitaal van Nexperia naar China zouden worden overgebracht. In zijn brief van gisteren onderbouwt de minister het beroep op deze wet uit 1952. Het is bijzonder dat de Nederlandse overheid een bestuursrechtelijk instrument inzet om in te grijpen bij een private onderneming.
Vorige week greep de Ondernemingskamer hard in bij chipfabrikant Nexperia vanwege ernstige zorgen over de governance van het bedrijf, dat van strategisch belang is voor Nederland en Europa. De zaak is uniek: het is de eerste keer dat de minister van Economische Zaken een bevel uitvaardigde op basis van een wet uit 1952, én dat de Ondernemingskamer onmiddellijke voorzieningen trof zonder een partij vooraf te horen.
(XR: Hoe zit het met al die CEO's die opwarming van de aarde faciliteren en mensenrechten schenden? Dat lijkt een nog verder gaand belang dan alleen strategisch voor Nederland en Europa)
Zie ook het interview op Radio 1 NOS[135]

De staat versus de overname van DIGID[136] door een Amerikaans bedrijf

De rechtbank in Rotterdam laat het verbod van staatssecretaris Willemijn Aerdts op de overname van Solvinity door Kyndryl voorlopig in stand. Solvinity, het bedrijf dat het DigiD-

---

[132] https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/%40115651/pas-mag/
[133] https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/%40115651/pas-mag/
[134] https://www.amsadvocaten.nl/blog/ondernemingsrecht/nexperia-de-ondernemingskamer-grijpt-hard-in-bij-een-voor-nederland-cruciale-onderneming
[135] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/nos-radio-1-journaal/019b320c-9f63-709a-96fd-65a421cf6b10/2026-07-06-nos-radio-1-journaal
[136] https://www.parool.nl/nederland/rechtbank-laat-verbod-op-amerikaanse-overname-digid-beheerder-in-stand~b5a8e206/

platform beheert, had een kort geding aangespannen en de rechtbank gevraagd de beslissing van de staatssecretaris te schorsen.

Internationaal bijzondere bevoegdheden. De VN Hoge Vertegenwoordiger

De Dayton-vredesakkoorden maakten dertig jaar geleden een einde aan de Bosnische oorlog. Een hoge vertegenwoordiger van de VN wordt ingesteld om de vrede te bewaren. Mede onder druk van de Amerikaanse President Trump, neemt Schmidt ontslag.

1 juli 2023 Hoge vertegenwoordiger Bosnië wil Bosnisch-Servische wet nietig verklaren[137]
De hoge vertegenwoordiger voor Bosnië en Herzegovina Christian Schmidt trekt een omstreden Bosnisch-Servische wet in die alle beslissingen van de hoogste rechtbank van het land ongeldig verklaart. Volgens hem is de wet in strijd met het vredesverdrag dat een einde maakte aan de burgeroorlog die tussen 1992 en 1995 in Bosnië woedde en die aan meer dan 100.000 mensen het leven heeft gekost.
Schmidt zei dat de parlementen van de bevolkingsgroepen "niet de bevoegdheid hebben om af te wijken van uitspraken van instituties die zijn gevormd in het vredesoverleg, zoals het grondwettelijk hof". "Zo simpel is het", voegde hij daaraan toe. De Bosnisch-Servische president Molorad Dodik heeft al eerder gezegd zich niet neer te leggen bij het besluit van de hoge vertegenwoordiger.
Dodik en andere Bosnisch-Servische politici stellen dat alle besluiten van Schmidt onwettig zijn, omdat zijn benoeming niet is bevestigd door de VN-Veiligheidsraad. Hoewel de meeste VN-landen de benoeming steunen sprak Rusland, een bondgenoot van Dodik en permanent lid van de Veiligheidsraad, een veto uit. Schmidts benoeming wordt echter wel erkend door andere VN-organen.

22 jan 2025 Greenpeace wint zaak tegen de Staat. Rechter dwingt kabinet meer haast te maken met stikstofaanpak[138]. Zie ook MOB.

De stikstofdoelen voor 2025 worden niet gehaald en ook voor 2030 staat dat op de tocht als de Staat niet onmiddellijk maatregelen neemt om de stikstofuitstoot te beperken.
De rechter veroordeelde indirect het feit dat het huidige kabinet de maatregelen die de afgelopen jaren zijn genomen van tafel heeft geveegd, zoals het Nationaal Programma Landelijk Gebied. Hij sprak van een stap terug bij de stikstofreductie. De vorige regering trok ruim 24 miljard euro uit om de doelen te halen, maar het kabinet-Schoof bracht dat terug tot 5 miljard.
De rechter zei dat daarmee belangrijke pijlers onder de stikstofreductie zijn geschrapt en dat er geen nieuw beleid is gemaakt om de doelen van 2030 wel te halen.
In 2030 mag 50 procent van de kwetsbare Natura 2000-gebieden niet meer overbelast zijn door stikstof. Dat is nu 28 procent. Het is niet haalbaar om het doel dat voor dit jaar was gesteld te halen, zegt de rechter. Daarom hoeft de regering niet aan die eis te voldoen.
Urgente lijst
De rechter zegt dat de regering prioriteit moet geven aan de kwetsbaarste Natura 2000-gebieden. De 22 procent reductie die daar voor eind 2030 nog moet worden behaald, is volgens de rechter met de juiste maatregelen mogelijk. Deze soorten natuur, die onder meer op de Veluwe voorkomen, moeten daar onderdeel van uitmaken.
De rechter houdt daarvoor een urgente lijst aan, met rode en oranje gebieden die in kritieke toestand verkeren en met voorrang moeten worden beschermd tegen stikstof.

---

[137] https://nos.nl/artikel/2481070-hoge-vertegenwoordiger-bosnie-wil-bosnisch-servische-wet-nietig-verklaren

[138] https://nos.nl/collectie/13901/artikel/2552791-greenpeace-wint-zaak-tegen-staat-rechter-dwingt-kabinet-meer-haast-te-maken-met-stikstofaanpak

In de wet staat: 40% van alle stikstofgevoelige natuur moet beschermd worden tegen te veel stikstof in 2025 en 50% in 2030.

Greenpeace[139]
We hebben al van alles geprobeerd om de politiek aan te zetten tot actie
Al onze acties staan in deze tijdlijn. Je ziet, het is een lange aanloop geweest van acties, gesprekken, vergaderingen, petities… Deze rechtszaak is echt een laatste middel om de overheid te dwingen zich aan haar eigen wetten te houden. En te voorkomen dat de meest kwetsbare natuur nog verder verslechtert of zelfs definitief omvalt.
We hebben boeren én gezonde natuur keihard nodig om ook in de toekomst onze voedselzekerheid veilig te stellen. De enige echte oplossing is een omslag naar ecologische landbouw met minder veedieren. Dat kunnen boeren niet alleen.
Opmerkingen Extinction Rebellion
Opgemerkt mag worden dat de staat zich niet houdt aan haar eigen wetten. Argumenten om dat te doen vinden we niet terug in dit artikel.
Het is opmerkelijk dat de rechter aangeeft dat de doelen gesteld voor dit jaar niet haalbaar zijn en dat de regering daarom niet aan die eis hoeft te voldoen. Jaren lang vooruit schuiven van stikstofbeleid wordt daarmee beloond.
In Den Haag gaat al rond dat de wet aangepast dient te worden, er anders gerekend dient te worden en er andere getallen uit dienen te rollen. Getallen die beter passen bij het beleid dat de regering insteekt.

23 jan 25 radio 1 spraakmakers: boeren dienen geholpen te worden in de omslag naar een ecologisch verantwoorde bedrijfsvoering met een verdienmodel dat daar bij past.

Stikstof Nederland houdt zich niet aan de wet. De Correspondent[140] 3mrt25

Kollum Bibi Montaignac Vroege Vogels 23feb25 Samengevat: het stikstofprobleem voor de boeren verdwijnt als we de oude koeienrassen weer het hele jaar door laten grazen in de bloemrijke graslanden. Deze koeien geven weliswaar minder melk, maar zijn zijn veel minder kwetsbaar. Het mestprobleem en daarmee het stikstofprobleem ontstaat in de stallen waar poep en pies bij elkaar komt en ammoniak ontstaat. Van nature plassen en poepen koeien niet op dezelfde plek, zodat je het probleem aan de voorkant aanpakt.

26 juni 2026 Het kabinet Jette komt met voorstellen voor een nieuwe stikstofaanpak. Stelt een zone voor rondom natuurgebieden van 500 – 1000m. Het gaat niet alleen om boeren, maar iedereen dient bij te dragen. Ook bedrijven en burgers. Ook de stikstofdeken die over heel Nederland hangt wordt aangepakt. Ook de waterkwaliteit wordt meegenomen. Het kabinet stelt voor 40% stikstof in 2035 te reduceren. Wat niet overeen komt met de uitspraak van de rechter. Ook kan nog niet worden voldaan aan Europese richtlijnen. De Reacties vanuit de samenleving en parlement volgen.

Stichting Doggerland en ARK Rewilding Nederland versus de staat

Vroege Vogels[141], 22feb26 Geen schadelijke activiteiten meer in of rondom de natuurreservaten van de Noordzee. Dat is het doel van Stichting Doggerland en ARK

[139] https://www.greenpeace.org/nl/algemeen/56408/waarom-greenpeace-een-rechtszaak-voor-de-natuur-voert-en-tegen-het-trage-stikstofbeleid/
[140] https://decorrespondent.nl/15916/zo-kan-de-nederlandse-regering-de-natuurwetten-in-de-europese-unie-afzwakken/d2332562-ddde-061a-37c8-a3b55ade5e4d
[141] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/vroege-vogels/019c84b8-b75e-72fe-9494-7cc0ba47d1e9/2026-02-22-rechtszaak-over-reservaten-noordzee-zet-bescherming-op-scherp

Rewilding Nederland. En onlangs kregen ze de wind vol in de rug. De rechtbank Gelderland oordeelde dat de drie grootste Natura 2000-zeegebieden (de Klaverbank, het Friese Front en de Doggersbank) veel beter moeten worden beschermd.

bij het begin van de rechtszaak benadrukte de rechter dat zulke plannen primair moeten bijdragen aan het behoud van natuur en niet aan het faciliteren van economische belangen. Algemene vrijstellingen in vergunningverlening mogen niet meer worden afgegeven. De overheid moet nu toetsen op de bijdrage aan behoud van natuur. Tegen de uitspraak zijn inmiddels zowel de overheid als vier gasbedrijven (Petrogas, ENI, NOGAT en NoordGasTransport) in beroep gegaan.

EU Commissie sluit nieuwe delen van Doggersbank voor sleepnetvisserij

EU Commissie sluit nieuwe delen van Doggersbank voor sleepnetvisserij
In 2019 dienden wij een klacht in bij de Europese Commissie tegen de regeringen van het Verenigd Koninkrijk, Nederland en Duitsland wegens overtreding van de Habitatrichtlijn. De regeringen hadden geen beheerplan dat de visserijactiviteiten adequaat beheerde, slaagden er niet in om verslechtering van het beschermde zeegebied te voorkomen en voerden geen passende beoordelingen van effecten van de visserijactiviteiten uit.
30 okt 25 De Europese Commissie sluit in een nieuwe verordening 28% van de Nederlandse en 53% van de Duitse Doggersbank voor sleepnetvisserij. De gedeeltelijke sluiting is het resultaat na tien jaar durende onderhandelingen tussen de Nederlandse en Duitse regeringen, maar voldoet nog steeds niet aan de natuurbeschermingsdoelen van de EU-Habitatrichtlijn.

Stichting De Doggersbank versus de staat. De Europese Habitatrichtlijn en oceaanbescherming

Baanbrekende juridische uitspraak voor oceaanbescherming. Rechter toetst aan de Europese Habitatrichtlijn[142]
11 mei 2026 Rechtbank Den Haag
De Doggersbank is de belangrijkste kraamkamer van de Noordzee.
Deze uitspraak legt de bewijslast weer bij de Nederlandse overheid: zij is wettelijk verplicht om de Nederlandse visserij aan een vergunningplicht te onderwerpen. Om een vergunning te krijgen, moet een passende beoordeling aantonen dat visserijactiviteiten het zeeleven in het beschermde zeegebied niet schaden.”Natuurherstel is uitgangspunt.
Van belang is dat de hier de rijksoverheid in feite wordt gemaand een natuurtoets toe te passen in de vergunningverlening. Zie het interview met Emilie Reugling in Vroege Vogels 17 mei 2026[143]. Het interview begint op 1 uur en 20 minuten 30 seconden.

Rechtszaken tegen bedrijven

Milieudefensie versus Shell[144]

De rechtbank (26 mei 2021) concludeert dat RDS (Royal Dutch Shell) verplicht is via het concernbeleid van de Shell groep te zorgen voor CO_2-reductie van de Shell groep, haar toeleveranciers en afnemers (Toevoeging: het gaat hier over scope 1,2 en 3). Dat volgt uit de voor RDS geldende ongeschreven zorgvuldigheidsnorm, die de rechtbank heeft ingevuld aan

[142] https://doggerland.earth/rechter-geen-vrijbrief-voor-sleepnetvisserij-in-beschermde-gebieden/
[143] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/vroege-vogels/0199a528-1772-7349-997c-183943a01523/2026-05-17-vroege-vogels
[144] https://en.milieudefensie.nl/climate-case-shell/our-climate-case-against-shell

de hand van de feiten, breed gedragen inzichten en internationaal aanvaarde standaarden. Voor Shell valt 95% van de uitstoot onder scope III. (Toevoeging onzerzijds: Shell zelf rekent scope III tot op heden niet mee en plaats zichzelf daarmee boven de wet en de rechter, er is niemand die toezicht houdt op de uitvoering van het vonnis).
De Shell groep is wereldwijd één van de grootste producenten en aanbieders van fossiele brandstoffen is. De CO_2-uitstoot van de Shell groep, haar toeleveranciers en afnemers is groter dan die van vele landen. Dit draagt bij aan de opwarming van de aarde, die tot gevaarlijke klimaatverandering leidt en ernstige risico's meebrengt voor mensenrechten, zoals het recht op leven en een ongestoord gezinsleven. Algemeen aanvaard is dat bedrijven mensenrechten moeten respecteren. Dat is een zelfstandige verantwoordelijkheid van bedrijven, die los staat van wat staten doen. Deze verantwoordelijkheid strekt zich ook uit over de toeleveranciers en de afnemers.

RDS heeft een resultaatsverplichting ten aanzien van de CO_2-uitstoot van de Shell groep zelf. Ten aanzien van de toeleveranciers en afnemers geldt een zwaarwegende inspanningsverplichting, die inhoudt dat RDS via het concernbeleid van de Shell groep haar invloed moet aanwenden, door bijvoorbeeld via het aankoopbeleid eisen te stellen aan toeleveranciers.

De offers die dit vraagt, wegen op tegen het belang dat wordt gediend met het tegengaan van gevaarlijke klimaatverandering. In de zaak van Milieudefensie – Shell, heeft de rechter in het vonnis bepaald dat Shell wel in hoger beroep kan, maar desondanks gehouden is om het vonnis ten uitvoer te brengen.

Tijdlijn Milieudefensie –Shell zaak
April 2019: Milieudefensie dient dagvaarding in tegen Shell. **December 2020:** Zittingen bij Rechtbank Den Haag **Mei 2021:** Milieudefensie wint in eerste aanleg: Shell moet zijn uitstoot met 45 procent terugdringen. Shell gaat in hoger beroep. **April 2024:** Zittingen bij Gerechtshof Den Haag **november 2024:** Shell wint in hoger beroep: de rechter kan een bedrijf geen specifiek CO2-doel opleggen. Milieudefensie gaat in cassatie. **Mei 2026:** Zitting bij Hoge Raad **Eind 2026 (verwacht):** Advies advocaat-generaal aan Hoge Raad. **Voorjaar 2027 (verwacht):** Uitspraak Hoge Raad

Hoger beroep: terwijl Milieudefensie de eerste slag won, kreeg Shell in hoger beroep “gelijk”. Eind 2024 besloot het hof dat Shell weliswaar een verantwoordelijkheid heeft om een steentje bij te dragen in de strijd tegen klimaatverandering, maar dat het niet mogelijk is om daar een specifiek klimaatdoel aan vast te hangen.

De staat versus Eterniet[145]

NPO 1, 30 mei 2026 8.30u Op basis van een wet uit 1976 kunnen bedrijven kunnen worden gedagvaard voor doodslag. Eterniet uit Goor is gedagvaard.
Je zou kunnen betogen dat vele rechtszaken een strafrechtelijke component hebben. Je kunt de vraag stellen of dat ook opgaat voor Shell, Tata, voor talloze andere bedrijven en wellicht ook voor publieke bedrijven, zoals het havenbedrijf Rotterdam? Dat er sprake was van verwijtbaar handelen met fatale gevolgen". Tata en Chemours zijn ook aangeklaagd.
Sinds 1976 kunnen behalve personen ook bedrijven voor doodslag worden aangeklaagd. De vervolging volgt op de aangifte die het Comité Asbestslachtoffers in 2019 deed. Het bedrijf wordt verweten opzettelijk mensen aan een gevaarlijke

[145] https://www.rtl.nl/nieuws/economie/artikel/5514219/om-vervolgt-twents-asbestbedrijf-om-dood-werknemers-opzettelijk

werkomgeving te hebben blootgesteld, en is strafrechtelijk aansprakelijk, aldus de aanklagers.
17 juni 2025 Het Openbaar Ministerie vervolgt het Twentse dak- en gevelfabrikant Eterniet voor de dood van twee werknemers en een partner van één van die werknemers. Het bedrijf uit Goor, dat in het verleden met asbest werkte, heeft hen 'willens en wetens blootgesteld aan ernstige gezondheidsrisico's'.
Volgens het OM werden werknemers en derden door Eterniet 'langdurig en structureel' blootgesteld aan asbestvezels, met uiteindelijk dodelijke gevolgen.
In juli 2026 doet de rechter uitspraak, in beginsel alleen over de verjaring. Nieuwsuur[146] besteedt er aandacht aan 30 mei 2026 in het eerste onderwerp dat besproken wordt.

Tata Steel

I Stichting Frisse Wind[147]. Strafrechtelijk

De Publieke Tribune[148]. Coen Verbraak in gesprek met o.a. Sanne Walvis Minuut 25, 45 sec begonnen met een aangifte Met Dominique Ficq, strafadvocaat, bij het openbaar ministerie, crowdfunding gedaan en 1100 mensen (omwonenden) hebben zich daarbij aangesloten. Aangifte gedaan tegen de bestuurders, omdat wij zeggen dat zij willens en wetens met hun uitstoot gezondheidsproblemen hebben veroorzaakt. Het OM onderzoekt, heeft begin 2026 een inval gedaan en documenten gevorderd. Wij zijn in spannende afwachting van vervolging. De groep heeft 2 camera's geplaatst, 1 in IJmuiden en 1 in Wijk aan Zee, er is 24u/dag cameratoezicht, die filmen ze zijn ook aangesloten op het internet. Je ziet de fabrieken en de stoom als er iets niet goed gaat zie je zwarte, gele wolken, waarbij schadelijke stoffen vrijkomen. Er is geluidsoverlast, stank en stof…..
De beelden worden met Ai bekeken en elke ochtend krijgt de groep een verslagje. Daarmee gaan ze naar de toezichthouder en doen een handhavingsverzoek en vragen zo de toezichthouder om toezicht te houden.
Er wordt 1,4 miljard geëist van Tata. Het is een massa-schadeclaim die wordt gevoerd namens de omwonenden en het geld gaat naar omwonenden / alle mensen die schade hebben geleden. Er wordt ook geëist dat de uitstoot niet meer plaatsvindt. Sanne: wij geloven wel dat het bedrijf alleen nog maar voelt met de portemonnee.

II MOB milieuvergunning

1. Beroep gestart over actualisatie milieuvergunning (12/4/2023)
Vorig jaar zijn MOB en bewonersorganisaties gestart met een verzoek om de milieuvergunning van Tata Steel te herzien. Het verzoek draait in de kern om twee punten:
1) Bedrijven zijn verplicht om moderne technieken voor schonere productie (best beschikbare technieken) te implementeren. Hiervoor moet de vergunning periodiek worden bijgewerkt. Dit is bij Tata Steel lange tijd niet gebeurd.
2) Vergunningen moeten altijd actueel en overzichtelijk zijn. Als het geheel aan vergunningen te onoverzichtelijk wordt, is het de bedoeling dat er één nieuwe vergunning komt, de zogenaamde revisievergunning. Tata Steel is ver voorbij dit punt.

Tata Steel heeft een vergunning uit 2007. Daarbovenop komen honderden wijzigingsvergunningen zodat noch de provincie noch de Inspectie noch wij een goed beeld

[146] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/nieuwsweekend/019d6745-d773-727b-b8ea-33e3a819ed75/2026-05-30-nieuwsweekend
[147] https://www.frissewind.nu/wie
[148] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/de-publieke-tribune/019aee13-e1f1-7003-80a4-532dccd31f01/2026-06-13-de-publieke-tribune

hebben wat er nu is vergund. De provincie heeft het verzoek geweigerd. Met het eerste onderdeel zijn ze het niet eens. Het tweede onderdeel vindt de provincie te veel werk. In januari is daarom beroep aangetekend tegen het besluit.

Onder meer wordt aangegeven:
1) Het Hof van Justitie van de Europese Unie heeft onlangs opnieuw bevestigd dat overheden verantwoordelijk zijn voor het uitvoeren van onderzoek over bestaande, vergunde projecten, als dat nodig is om die stikstofdeken te verminderen.
2 Tata Steel is verplicht om emissies van zeer zorgwekkende stoffen voortdurend te minimaliseren.
3 Het Openbaar Ministerie begint een strafrechtelijk onderzoek naar het bedrijf wegens het opzettelijk schaden van de gezondheid.

ING de financiële sector

Follow The Money, Annette van Soest, interview met Roger Cox[149] advocaat Urgenda / Milieu Defensie / bankiers klimaatcrisis

Kun je banken, pensioenfondsen, vermogensbeheerders en verzekeraars juridisch aansprakelijk stellen voor hun aandeel in de opwarming van de aarde? Ja, zegt advocaat Roger Cox. Na eerdere overwinningen in de Urgenda-zaak tegen de Nederlandse staat en de zaak van Milieudefensie tegen Shell, richt hij zijn pijlen nu op de financiële sector.
Roger Cox benoemt de open norm waarmee men zich maatschappelijk verantwoord dient te gedragen. "Gij zult u zelf op een maatschappelijk verantwoorde manier te gedragen" Het is geen wet / regel, maar wel een verplichting en kan desnoods afgedwongen worden via de rechter. Dat geldt ook voor overheden en bedrijven. Gedragen zij zich niet overeenkomstig deze regel, kan dat een onrechtmatige daad opleveren.

Het kelderluikarrest laat dat zien: niemand mag een groot gevaar voor een ander creëren als je dat gevaar redelijkerwijs kunt voorkomen. Voor kelderluik kun je ook lezen klimaatverandering, vervuiling of verlies van biodiversiteit.

De rechter stelt wel voorwaarden:

4) Er moet kennis zijn over klimaatverandering.
5) Er moet inzicht zijn in de risico's.
6) Hoe ernstig is het als we over de 1,5 graad gaan.
7) Zijn er maatregelen die je kunt treffen om het grote gevaar te vermijden.

In de rechtszaak gaat het eigenlijk alleen over 4. Over 1,2,3 is eigenlijk geen discussie. Het draait om de maatschappelijke zorgvuldigheidsnorm, over mensenrechten. Daarom mag je best wel wat vragen. Emissies verbonden aan de investeringen dienen teruggebracht te worden. Het is aan de financiële sector hoe.

Het gaat ook om facilitering en Financiering van uitstoot door derden. Klanten van de ING. Dat valt onder Scope III. ING dient dus plannen te maken voor haar klanten, om de broeikasgasuitstoot terug te brengen en die plannen ook uit te voeren.

Chemours PFAS

Chemours aansprakelijk voor schade door uitstoot van PFAS-stoffen[150].

[149] https://www.ftm.nl/artikelen/ftm-interviewt-roger-cox?share=tP4%2BLZleVn5qZiHsFYl54ilLFVKK3cszW0SiEsgM%2FLntRyirvsBjO5q3vL7QuA%3D%3D

Chemours is aansprakelijk voor de verontreiniging met chemische PFAS-stoffen van een groot gebied in de Drechtsteden. Het gaat om de periode tussen 1 juli 1984 tot en met 1 maart 1998. Dat is het oordeel van de Rotterdamse rechtbank woensdag in een zaak die door de gemeenten Dordrecht, Sliedrecht, Papendrecht en Molenlanden was aangespannen tegen de teflonfabriek aan de Baanhoekweg in Dordrecht.
Info over de risico's van uitstoot zijn door het bedrijf achtergehouden naar bevolking en vergunningverlener.
Uit onrechtmatige daad is het bedrijf aansprakelijk voor de schade.

Vergunningen

Chemours voerde tijdens de rechtszaak in maart aan dat het bedrijf zelf pas sinds 2017 zou weten dat PFOA en GenX-stoffen in de omgeving op de grond terechtkomen. Het dacht dat de uitstoot uit de schoorstenen in de lucht zou vervliegen. Bovendien kreeg het vergunningen van de overheid voor de PFAS-lozingen. De gemeenten stelden dat Chemours en DuPont al veel langer wisten van de milieu- en gezondheidsrisico's van geloosde PFAS en dat ze onrechtmatig hebben gehandeld.

Chemours probeerde onlangs nog om een toekomstige schadeclaim van de vier gemeenten af te kopen voor enkele miljoenen euro's. Dat bleek uit geheime notulen, die werden gelekt door het inmiddels gestopte Dordtse PvdA-commissielid Ruben Schilt. De vier gemeenten gingen niet op dat voorstel van Chemours in.

Strafrechtelijk onderzoek

Naast de rechtszaak van de gemeenten loopt een aangifte die advocaat Bénédicte Ficq begin deze maand tegen Chemours deed namens zo'n 3000 mensen, onder wie arts Diederik Gommers. Zij willen dat het chemiebedrijf, inclusief voorloper en de leidinggevenden van de afgelopen tientallen jaren, worden vervolgd voor het lozen van schadelijke PFAS-stoffen en het daarmee het in gevaar brengen van de gezondheid van mensen. Het Openbaar Ministerie moet nog besluiten of de massa-aangifte leidt tot een strafrechtelijk onderzoek.
De aangiften van Benedict Ficq tegen de leidinggevenden van Chemours zijn gebaseerd op art 173a van het wetboek van strafrecht. Dit artikel verbiedt opzettelijke en onrechtmatige vervuiling als daardoor een risico voor de openbare gezondheid ontstaat.

NOS journaal 1 juli 2026 9.10 uur.
Volgens het RIVM zit er tot 3,5 keer meer PFAS in moedermelk dan "toegestaan" (XR: wat een vreemd woord!) bij 1 op de 5 vrouwen. Het tast het immuunsysteem, de weerbaarheid van baby's aan. In flesvoeding gemaakt met kraanwater zit ook PFAS,, maar minder. Als consument kun je weinig doen. Geen zelfgevangen vis eten of eieren van kippen die je zelf houdt. Echte actie moet van de overheid en van de bedrijven komen.
De groep PFAS stoffen zijn zeer zorgwekkende stoffen, waarvoor geldt dat er "alles" aan gedaan moet worden om te voorkomen dat deze stoffen in het milieu terecht komen (XR alles is niet produceren).
Er staat een Europese regelgeving op stapel waarbij een verbod op productie van PFAS wordt ingevoerd.
https://www.rivm.nl/pfas/officiele-start-voor-europees-pfas-verbod
Het Europese verbod is vandaag officieel aangemeld bij het Europees chemicaliën agentschap (ECHA). Dit is de officiële start van een Europees verbod op PFAS waarvoor Nederland sinds 2020 samenwerkt met Duitsland, Denemarken, Zweden en Noorwegen. De landen willen de productie, de verkoop en het gebruik van PFAS aan banden te leggen om

[150] https://www.ad.nl/binnenland/rechter-chemours-aansprakelijk-voor-schade-door-uitstoot-van-pfas-stoffen~a95e84ba/?referrer=https%3A%2F%2Fduckduckgo.com%2F

ons milieu en onze gezondheid te beschermen.

https://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/een-pfas-verbodsvoorstel-met-talloze-uitzonderingen
26 aug 2025.
Essentiële toepassingen
Zes jaar geleden sprak toenmalig staatssecretaris Van Veldhoven over een totaalverbod op PFAS, ‘met uitzondering van een paar essentiële toepassingen, denk bijvoorbeeld aan medische toepassingen waar we echt nog niet zonder kunnen.’ In het finale verbodsvoorstel zijn echter veel meer vrijstellingen (derogaties) dan ‘een paar’ opgenomen, zoals inderdaad voor PFAS in medicijnen voor mens en dier, maar ook in gewasbeschermingsmiddelen, in papier, karton en gerecycled plastic dat niet voor voedsel gebruikt wordt, en in hergebruikt textiel.
Meer vrijstellingen
Talloze tijdelijke vrijstellingen zijn er bovendien voor PFAS in bijvoorbeeld beschermende kleding (tot 13,5 jaar na de ingangsdatum van het verbod), koelmiddelen (tot 6,5 jaar), isolerend schuim (tot 13,5 jaar), toevoegingen aan hydraulische vloeistoffen in transportvoertuigen (tot 6,5 jaar), in gefluoreerde gassen die de Europese Organisatie voor kernfysisch onderzoek (CERN) gebruikt (tot 13,5 jaar), de productie van halfgeleiders (tot 13,5 jaar), militaire toepassingen (tot 13,5 jaar), medische implantaten en de verpakkingen van onder meer katheters (tot 13,5 jaar), elektriciteitskabels (tot 13,5 jaar), brandstofcellen en electrolysers (13,5 jaar) en in brug- en gebouwconstructies (tot 13,5 jaar).
(XR alleen het volk redt het volk. Een compromis lost het probleem niet op.Er zijn vervangende producten, maar zelfs dat is kennelijk geen optie. Het is systemisch voor hoe problematiek wordt aangepakt door de politiek en de industrie. Je kunt dan als volk alleen nog maar voor de poorten van de fabriek gaan liggen totdat de fabriek is gesloten.)

Chemelot

Zie drinkwater bedreigd
In de laatste vergunning voor de lozing van afvalwater van het Chemelotterrein op de Maas is een verplichting opgenomen om tijdens de looptijd van de vergunning de lozing voor bepaalde stoffen te verminderen, en zijn er onderzoekverplichtingen opgenomen. Een daarvan gaat over de vermindering van de lozing van plastics.
Ook staat in de vergunning hoe de controle moet plaatsvinden: Circle moet elke dag monsters nemen van het water dat naar de zijtak van de Ur gaat en de resultaten aan ons doorgeven. Waterschap Limburg controleert onaangekondigd elke maand een week lang of Circle goed gemeten heeft en de juiste resultaten heeft doorgegeven.
Dit is voor zover bekend ook **de eerste lozingsvergunning in Nederland waarbij elke stof die geloosd mag worden met naam is genoemd.**

KLM en Schiphol

Fossielvrij[151] wint KLM zaak 20 maart 2024
De rechtbank oordeelt dat 15 van de 19 voorgelegde uitingen van KLM misleidend en daarom onrechtmatig zijn. Het gaat onder andere om KLM’s bewering dat ze op weg zijn naar ‘een duurzamere toekomst’, hun doelstelling om in lijn met Parijs te zijn en hun service waarbij klanten de klimaatimpact van hun vlucht kunnen ‘compenseren’.

[151] https://gofossilfree.org/nl/klm-rechtszaak-greenwashing/?akid=390753.5560464.uMcqtG&rd=1&t=15

De uitspraak schept een belangrijk juridisch precedent, met gevolgen voor de hele internationale luchtvaartsector. (Een precedent is een gebeurtenis waarop men zich kan beroepen als een nieuw dergelijk geval zich voordoet om er hetzelfde gevolg aan te geven.)

MOB en Schiphol, en vliegveld Rotterdam – Den Haag en Eindhoven

Grote vliegvelden voeren weer meer vluchten uit dan hun historische rechten toestaan (22/3/2023)

De vliegvelden Schiphol, Rotterdam-Den Haag en Eindhoven voeren weer meer vluchten uit dan ze wettelijk mogen. Dit wordt onderhands gedoogd. Daarom heeft MOB op 12 mei 2022 een nieuw verzoek tot handhaving ingediend voor de drie vliegvelden Schiphol, Rotterdam-Den Haag en Eindhoven.

De minister liet weten een termijn van 6 maanden te hanteren om een besluit te nemen, hetgeen in strijd is met de wettelijke termijn van 8 weken. Daar is door MOB bezwaar tegen gemaakt en zijn we meteen naar de rechter gestapt. De rechter gaf MOB gelijk in een uitspraak van 16 december 2022 waarbij de rechter een dwangsom oplegde.
Van 16 maart 2023 dateren de besluiten tot afwijzing van onze verzoeken tot handhaving m.b.t. Schiphol, Rotterdam-Den Haag en Eindhoven.
Terwijl Nederland op slot zit vanwege de stikstofproblematiek, noodzakelijke woningen niet meer kunnen worden gebouwd en boeren op de nominatie staan te worden uitgekocht, wil de minister niet weten van enige grens op de uitstoot van het vliegverkeer. Ze gedoogt waar gedogen juridisch geen mogelijkheid is. De Europese Habitatrichtlijn kent het begrip gedogen helemaal niet. De Wet natuurbescherming ook niet.

Energie

MOB en houtstook in centrales[152] sluiting centrales

SABIC
Rechter zet streep door vergunningen van de biomassacentrale van SABIC, kunststofproducent in Bergen op Zoom (16/2/2023)
Rechtbank Den Bosch **vernietigt zowel de omgevingsvergunning** (Wabo-vergunning) **als de natuurvergunning** van de nieuw te bouwen biomassacentrale van plastic producent SABIC in Bergen op Zoom. Provincie Noord-Brabant krijgt een zware draai om de oren van de Rechtbank
Vandaag zijn de vergunningen van de biomassacentrale van SABIC in Bergen op Zoom door de rechtbank Oost-Brabant vernietigd. De geplande biomassacentrale zou één van de grootste van Nederland worden en een flinke hoeveelheid stikstof uitstoten. De provincie Noord-Brabant meende dat de biomassacentrale gebouwd kon worden op basis van de 'latente ruimte'. De rechtbank denkt daar anders over en is van oordeel dat ongebruikte of slapende vergunningen niet zomaar mogen worden gebruikt voor nieuwe bedrijfsontwikkelingen. Dat is een belangrijke uitspraak, omdat veel industriële bedrijven op een stapel oude vergunningen voor ongebruikte stikstofruimte zitten. Zie hier, en hier.
Uit hetzelfde artikel: relevant voor Zuid-Holland

Bijstook hout in kolencentrales op 28 april 2021 een verzoek tot intrekking van de natuurvergunningen van de energiecentrales van Uniper en Riverstone ingediend bij de provincie Zuid-Holland. Dit verzoek vindt u hier.

Sluit alle kolen/houtstookcentrales

[152] https://mobilisation.nl/index.php?id=3 5

Steenkool is twee keer zo vervuilend als gas.
De centrales of een deel daarvan kunnen wellicht gewoon blijven bestaan, echter dienen zij over te schakelen op niet fossiele brandstoffen. De functie en het verdienmodel dienen te worden gewijzigd in het leveren van aanvullende energie wanneer er niet genoeg zon en wind is. Dat weten de overheden en energieproducenten al heel lang. Een teveel aan energie kan worden benut door het om te zetten is bijvoorbeeld waterstof. Nu wordt die energie niet benut. Ook niet midden in een energiecrisis. De ambities voor wind op zee worden door de het kabinet teruggedraaid tegen de behoefte aan groene energie in. Fossiel wordt zo gefaciliteerd en wetgeving genegeerd.

De Amerikaanse eigenaar van kolencentrale Onyx Power Plant op de Tweede Maasvlakte ontvangt 212,5 miljoen euro om dicht te gaan. Nu zijn er in Nederland nog drie kolencentrales: een in de Eemshaven van het bedrijf RWE en twee op de Maasvlakte in Rotterdam. Een daarvan is van Uniper; de centrale die nu dichtgaat is van Riverstone.

De drie bedrijven staan in de top 10 van meest vervuilende bedrijven van Nederland. Samen zijn ze goed voor zo'n 7 procent van de totale CO2-uitstoot.

Sluit niet alleen de oude AMER/RWE-centrale maar ook de drie nieuwe Nederlandse kolencentrales: RWE in Eemshaven én de beide kolen/houtstook/centrales in Rotterdam. Houtstook is de lifeline aan het worden van de nog bestaande vier kolencentrales. Kolencentrales worden momenteel omgebouwd naar houtstook/biomassacentrales waardoor de CO2-emissie in de eerstkomende decennia nog sterker zal gaan toenemen.

Daarnaast leidt dit tot langer durende emissies van NOx, SO2, fijnstof, dioxines, zware metalen. Een totaal bedrag van €11,4 miljard euro is gereserveerd voor deze ecologische waanzin. Vooraanstaande instanties als de KNAW en de EASAC (Europese Academie van Wetenschappen) hebben hierover een scherp negatief advies uitgebracht. De EASAC betitelt de subsidies als "pervers".

Alle vier kolencentrales proberen maximaal over te gaan op hout en/of andere biomassa-stook. Op deze manier ontlopen ze de CO2-belasting, die afwezig is bij hout stook. Bovendien krijgen ze nog een boel subsidie toe. Daarvoor zijn miljarden gereserveerd.
Op deze manier wordt de levensduur van deze fossiele bedrijven ook nog eens verlengd.
MOB heeft procedures lopen tegen zowel de RWE-centrale in Eemshaven als de Amercentrale, die ook eigendom is van RWE.

Een oproep van MOB aan de regering, voer het Urgenda vonnis uit, sluit de kolencentrales en stop met subsidiering van hout stook!
U kunt ook wat doen: Neem geen stroom af van RWE/Essent omdat deze deels wordt opgewekt door het stoken van roofhout uit Baltische landen en USA/Canada.

De Haagse energiecentrale[153]
29-05-2025 De eigenaar van de Haagse energiecentrale, Uniper, heeft een omgevingsvergunning aangevraagd om meer stikstofoxiden uit te mogen stoten dan de wettelijke grenswaarde van 35 mg/Nm3. Volgens Uniper is de gasturbine van de energiecentrale (zie kader), gebouwd in 2006, technisch niet in staat om Den Haag volledig te verwarmen als zij aan die voorwaarde moet voldoen. Het Zuid-Hollandse provinciebestuur verleende op 31 maart de vergunning, waardoor Uniper maximaal 50 mg/Nm3 mag uitstoten.

Waar bewoners op schonere lucht rekenen, kiest de overheid voor het tegenovergestelde. Milieuorganisatie MOB en een groep omwonenden stappen vervolgens naar de rechter.

[153] https://www.denhaagcentraal.net/nieuws/omwonenden-naar-rechter-om-uitstoot-haagse-energiecentrale/

Hoewel de vergunningverlening formeel een bevoegdheid is van de provincie, had de gemeente volgens MOB een actievere rol kunnen spelen. “De gemeente heeft een belang in het beschermen van de gezondheid van haar inwoners; zij hebben baat bij een schonere centrale.

Uniper stelt in een schriftelijke reactie dat de gasturbines momenteel ‘in goede staat verkeren’ en dat vervanging ‘op dit moment niet aan de orde is’.

Een andere insteek:
Aangifte bij het Openbaar Ministerie

Aangifte bij het Openbaar Ministerie met verzoek tot vervolging van Vattenfall wegens gesjoemel met de aanvraag voor een vergunning voor een biomassacentrale c.q. bomencrematorium in Diemen

De dwangsom

Een voorbeeld: Kansspelautoriteit en dwangsom[154]
Zie last onder dwangsom 5 december 2025.[155] Onder 7.1 Hoogte dwangsom
Ten aanzien van de hoogte van de dwangsom, bepaalt artikel 5:32b, derde lid van de Awb dat de hoogte ervan in redelijke verhouding dient te staan tot de zwaarte van het geschonden belang en tot de beoogde werking van de dwangsom. Daarnaast moet van de hoogte van de dwangsom voldoende (financiële) prikkel uitgaan voor de overtreder om de overtreding te beëindigen.
Besluit van de toezichthouder:
Na het verstrijken van de onder a genoemde begunstigingstermijn verbeurt overtreder een dwangsom van € 420.000,- per week of gedeelte van de week of constatering van een overtreding van artikel 1, eerste lid, aanhef en onder a, van de Wok tot een maximum van € 840.000,-
De maximaal op te leggen dwangsom is geregeld in de WOK
https://wetten.overheid.nl/BWBR0002469/2025-02-12#TiteldeelVIb
Art 35a lid 2 De bestuurlijke boete die voor een overtreding als bedoeld in het eerste lid kan worden opgelegd bedraagt ten hoogste het bedrag van de zesde categorie, bedoeld in artikel 23, vierde lid, van het Wetboek van Strafrecht of, indien dat meer is, 10% van de omzet in het boekjaar voorafgaande aan de beschikking. Per 1 jan 26 max 1,1 miljoen euro.
De bedragen worden elke 2 jaar bij algemene maatregel van bestuur aangepast.

Wat kunnen burgers en bedrijfsleven doen: Burgers van Diemen, Amsterdam en heel Nederland: boycot elektriciteit en warmte van Vattenfall
De dwangsom[156] ingezet

De burger, massaclaims

Uit 1 vandaag[157] 18 juli 2023
Hoogleraar en strafpleiter Geert Jan Knoops pleit voor massaclaims tegen bedrijven en overheden. Groepen mensen kunnen namens de hele bevolking een claim indienen. Vervuiling dient opgeruimd, productie van vervuilende en / of klimaatopwarming versterkende producten desnoods gestopt. Claims niet zozeer gericht op geld, maar om de bestaande

[154] https://kansspelautoriteit.nl/sanctiebesluiten
[155] https://kansspelautoriteit.nl/sites/default/files/2026-02/2025-12-05_18934_LOD%20Buscarar%20SRL_sanctiebesluit.pdf
[156] https://mobilisation.nl/index.php?id=62
[157] https://eenvandaag.avrotros.nl/item/eenvandaag-18-07-2023/

vervuiling op te ruimen, te saneren en overheden te dwingen regels op te stellen om vervuiling en klimaatschade te voorkomen.

Kan het anders, beter

Uniper zit niet alleen in kolen en gas, maar ook in groene waterstof[158] op basis van wind. Het antwoord is dus: ja.

Energie[159] In Spanje halveert de energieprijzen voor elektriciteit door de koppeling van zon en wind met olie los te laten

6 april 2026 Er is momenteel in 2026 weer een energiecrisis. Sinds de oorlog tussen Israël, de VS en Iran kunnen olietankers meer niet dan wel de straat van Hormuz gebruiken (ze kunnen ook om Afrika heen).
Inmiddels wordt 50% van de energie in Nederland met zon en wind opgewekt.
We zien dat er door de landen om ons heen heel verschillend wordt gereageerd.

Opvallend is dat Spanje de elektriciteitsprijzen halveert. In Spanje dalen de energieprijzen doordat de koppeling van zon en wind met olie[160] is losgelaten. Je zou het marktwerking kunnen noemen!
Italië en Duitsland willen tekorten opvangen met kolen en de deadline voor het sluiten van kolencentrales 13 jaar opschuiven (ook als de straat van Hormuz over 3 maanden weer open gaat?). Duitsland zit op 60% hernieuwbare energie gemiddeld.

Verbod Ethiopië verkoop nieuwe benzine- en dieselauto's

Terwijl Europa blijft discussiëren over 2035, hybrides en uitzonderingen, heeft één land de knoop al doorgehakt. Niet Noorwegen. Niet China. Niet Duitsland. Maar Ethiopië. Sinds **1 januari 2024** is de import en verkoop van nieuwe benzine- en dieselauto's in Ethiopië verboden.

Noorwegen

90% van alle nieuw verkochte auto's in Noorwegen in 2024 zijn elektrisch. De infrastructuur is op orde en van netcongestie is geen sprake.

Plantaardige brandstof verslaat elektrische auto in Brazilië

8 augustus 2023 Flex-fuel[161]
Brazilië is één van de grootste producenten van suikerriet ter wereld. Deze plant is uitermate geschikt voor het maken van ethanol, oftewel alcohol. Het is dan ook geen verrassing dat dit een belangrijke brandstof is in het Zuid-Amerikaanse land. Sterker nog, er rijden vrijwel geen auto's meer in Brazilië die alleen op benzine rijden.

---

[158] https://www.uniper.energy/projects-and-cases/hydrogen-maasvlakte
[159] https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2026/04/05/duitsland-en-italie-willen-kolencentrales-langer-open-houden/
[160] https://ember-energy.org/latest-insights/decoupled-how-spain-cut-the-link-between-gas-and-power-prices-using-renewables/
[161] https://www.dagelijksauto.nl/autonieuws/suikerriet-verslaat-elektrische-auto-in-brazilie/

De doorbraak van ethanol begon ten tijde van de energiecrisis in de jaren ‘70. Buitenlandse merken, zoals Fiat, Honda, Chrysler en Chevrolet produceerden deze auto’s speciaal voor de Braziliaanse markt. Om aan te geven hoe populair deze auto’s zijn: maar liefst 85% van de auto’s die in juni 2023 verkocht werden, reed op ethanol.
In Frankrijk is E 85 te koop aan de pomp, net zoals in de Scandinavische landen en in midden Amerika. 85% plantaardige brandstof. Niet fossiel dus. En in Frankrijk kost de E85 0,85 euro per liter.

De grootste ethanol fabriek van Europa staat in Rotterdam. Het grote punt is dat productie van ethanol niet dient te concurreren met natuur[162], denk aan landbouwgrond verkregen door het kappen van oerwoud en savannes, of voedselproductie. Het is dus een stukje van de puzzel en het geeft te denken dat het in Brazilië al sinds de jaren 70 in gebruik is met een snelle overschakeling in de energiecrisis van die tijd.

Wat we ook zien is dat de hele auto-industrie in Europa alleen richting fossiel kijkt. Elektrisch, op waterstof en ethanol zijn heel bewust al tientallen jaren links laten liggend. Pas de laatste jaren onder dwang van Chinese productie komt de industrie in beweging. Europa moet wel bijspringen met invoerbeperkingen, als je het aan de markt zou overlaten, zou de halve auto-industrie in Europa weggevaagd zijn.
Er rijden al 30 jaar lang kleine auto’s rond die de helft van de brandstof gebruiken van de grotere broertjes. Als de overheid dat zou stimuleren of de burger veel bewuster auto’s zou kopen, zou dat in theorie al 50% reductie van autobrandstoffen en uitstoot schelen. Wat we vooral zien zijn grote zware elektrische auto’s. En wederom kijken de overheden de andere kant op.

Overheden kijken eveneens al decennia lang niet naar de infrastructuur die daarvoor nodig is. Het tegendeel zien we wel: er is netcongestie bedacht.

Als we onze schouders er onder zetten……. Het kan. Maar is er een politieke meerderheid voor?

Groot Brittannië heeft op 1 oktober 2024 de laatste kolencentrale[163] gesloten

en wil vanaf 2030 alleen nog duurzame energie opwekken. België en Zweden zijn voorgegaan.

Rotterdam

Bestuur algemeen

Naast dat ook veel zaken op een goede manier worden opgepakt, hebben we wereldwijd ook te maken met een bestuurscultuur van halve waarheden, geheimhouding, onderwerpen waar niet over gesproken wordt, beeldvorming in plaats van wetenschap, uitsluiting van groepen burgers / NGO’s etc.
Problematiek dient integraal te worden bekeken. Economie staat niet op zichzelf, maar heeft ook betekenis voor gezondheid, milieu, een duurzame leefwereld voor komende generaties en strekt zich uit over alle beleidsvelden. In bestuur zien we ook dat onder meer gemeenteraden wel goede bedoelingen hebben maar dat de financiering achter blijft of dat de doelstellingen in

[162] https://www.climategate.nl/2019/10/klimaatmythe-bij-bio-methanol-in-je-tank-vooral-nuttig-voor-de-fiscus/
[163] https://nos.nl/artikel/2539128-laatste-britse-kolencentrale-van-het-net

de uitvoering blijven liggen. Dat het aan goede voorwaarden voor vergunningverlening, toezicht en handhaving schort.

Bestuur en de oude deugden[164]

Jeroen Saris interviewt Beatrice de Graaf over haar Johan Huizinga-lezing[165].
'Eigenlijk moet je bij politieke leiders kijken naar wat voor grondhouding ze hebben, wat voor deugden ze verspreiden. Dat is het enige wat hoop op de toekomst geeft', aldus de Graaf in de woorden van historicus Johan Huizinga. Ondanks dat deugd niet echt een modewoord is, stelt de Graaf: 'Meer dan 2000 jaar lang was dat de manier om jonge mensen, politici op te leiden.' Ze benoemt de kardinale deugden, beheersing, rechtvaardigheid, wijsheid, moed, vroomheid, geloof, hoop en liefde, en legt uit: 'kardinaal duidt erop dat dat het scharnierpunt is van het handelen van mensen in de publieke ruimte. Dus als je zo handelt, dan komt het goed met de gemeenschap.' Dat betekent ook kritisch naar jezelf durven kijken volgens De Graaf'.

David van Reybroeck, Tegen Verkiezingen

David van Reybroeck wijst er in zijn boekje Tegen Verkiezingen[166] op dat de democratie niet goed meer functioneert en doet een oproep voor het burgerberaad. Hij geeft aan waarom het bestuur niet goed functioneert en hoe hij denkt dat het beter kan. Ook hij komt in zijn boekje met eisen die in vroeger tijden aan bestuurders werden gesteld. Zo dienden bestuurders in het oude Athene ouder te zijn dan 50 jaar en dienden zij een opleiding in de filosofie te hebben genoten. Zij mochten het eigenbelang in bestuur niet laten prevaleren.

Bestuurders en de ambtseed

In het openbaar bestuur leggen bestuurders een eed af waarin wordt aangegeven dat zij zich houden aan de grondwet, wet en gedragscode, en dat zij het algemeen belang dienen. De eed herinnert hen eraan moreel te handelen volgens wet en ethiek, en niet het eigenbelang na te streven.

Als leiders de eed schenden door corruptie of leugens, ondermijnen ze het vertrouwen. Trouw aan wet en ethiek moet steeds worden benadrukt om machtsmisbruik tegen te gaan.
Hier de gedragscode voor tweede Kamerleden.[167] Zodra je kamerlid, raadslid, ambtenaar wordt, dien je het partijbelang of bedrijfsleven niet meer, maar het algemeen belang wat verder strekt.

Art 67 Lid 3 van de grondwet.[168] en art 27 gemeentewet: de leden stemmen zonder last (zonder druk vanuit de partij of een lobby). Lid 4 Over zaken wordt mondeling en bij hoofdelijke oproeping gestemd, wanneer één lid dit verlangt.
Fractiediscipline, partijdiscipline, coalitie-discipline, het meestemmen met de woordvoerder, wanneer de partij dat van je vraagt, maar je het niet eens bent, is tegen de grondwet. Het ondermijnt het algemeen belang en de democratie. Zet vraagtekens bij de integriteit[169] die de

[164] https://www.vpro.nl/buitenhof/lees/in-de-uitzending/2024/22-december.html
[165] https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2024/12/beatrice-de-graaf-in-huizingalezing-geschiedenis-is-noodzakelijk-in-crisistijd
[166] https://nl.wikipedia.org/wiki/Tegen_verkiezingen
[167] https://www.parlement.com/id/vlbxaxra3xpl/gedragscode_tweede_kamerleden
[168] https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vgrncuv7trxg/artikel_67_quorum_stemminghttps://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vgrncuv7trxg/artikel_67_quorum_stemming
[169] https://zoek.officielebekendmakingen.nl/gmb-2022-84069.html

gedragscode [170]vereist. Follow The Money doet onderzoek naar de integriteit[171] van politici in Nederland. In 2022 waren er 75 incidenten. Politieke integriteitsindex FTM.

Onschendbaarheid ambtenaren[172]

zie ook staatscommissie discriminatie

Discriminerende ambtenaren kunnen vanaf nu vervolgd worden, wat zijn de gevolgen? 'Gevoel van onschendbaarheid verdwijnt'

De Algemene Beginselen van Behoorlijk Bestuur

Besluiten dienen aan eisen te voldoen. We kunnen hiervoor verwijzen naar de algemene beginselen behoorlijk bestuur [173] In de wet is onder meer het zorgvuldigheids- motiverings- rechtszekerheid en 'fair play' beginsel vastgelegd.

In de jurisprudentie zijn onder andere het evenredigheidsbeginsel, het gelijkheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel ontwikkeld. Het evenredigheidsbeginsel houdt in dat de overheid moet waarborgen dat de lasten of nadelige gevolgen van een overheidsbesluit voor een burger niet zwaarder zijn dan het algemeen belang dat met het besluit gediend is (art. 3:4 lid 2 Awb).

https://nl.wikipedia.org/wiki/Algemene_beginselen_van_behoorlijk_bestuur
De algemene beginselen van behoorlijk bestuur regelen gedragsregels van de overheden naar de burger. Deze beginselen zijn zowel van toepassing als de overheid publiekrechtelijk als privaatrechtelijk handelt. Dit is dus het geval als de overheid een vergunning verleent, belasting heft of een verbintenis aangaat met bijvoorbeeld een BV. Voor 1994, toen de Algemene wet bestuursrecht in Nederland in werking trad, waren de meeste beginselen niet vastgelegd in de wet. Door middel van jurisprudentie is de verhouding tussen de overheid en de burger verduidelijkt. Vanaf 1994 is een aantal beginselen gecodificeerd.

- **Legaliteitsbeginsel**. Er is geen bevoegdheid zonder grondslag in wet of Grondwet.
- **Zorgvuldigheidsbeginsel**. De overheid moet een besluit zorgvuldig voorbereiden en nemen: correcte behandeling van de burger, zorgvuldig onderzoek naar de feiten en belangen, procedure goed volgen en deugdelijke besluitvorming (art. 3:2 Awb).
- **Motiveringsbeginsel**. De overheid moet haar besluiten goed motiveren: de feiten moeten kloppen en de motivering moet logisch en begrijpelijk zijn (art. 3:46 Awb).
- **Rechtszekerheidsbeginsel**. De overheid moet haar besluiten zó formuleren dat de burger precies weet waar hij aan toe is of wat de overheid van hem verlangt. Bovendien moet de overheid de geldende rechtsregels juist en consequent toepassen.
- **Fair-play beginsel.** Het Fair-play beginsel zorgt voor een eerlijke behandeling van een besluit. Het bestuursorgaan vervult zijn taak zonder vooringenomenheid of partijdigheid (art. 2:4 Awb).
- **Verbod op *détournement de procédure***. Er mag geen lichtere procedure worden gevolgd om tot een besluit te komen, wanneer daarvoor een met meer waarborgen omklede procedure openstaat. (art. 3:3 Awb).

[170] https://zoek.officielebekendmakingen.nl/gmb-2022-83908.html
[171] https://www.parlement.com/id/vm1fgeat68wu/nieuws/politieke_integriteitsindex_2022
[172] https://eenvandaag.avrotros.nl/artikelen/discriminerende-ambtenaren-kunnen-vanaf-nu-vervolgd-worden-wat-zijn-de-gevolgen-gevoel-van-onschendbaarheid-verdwijnt-149112
[173] https://nl.wikipedia.org/wiki/Algemene_beginselen_van_behoorlijk_bestuur

NautaDutihl: Amsterdam is juridisch verplicht is om burgers te beschermen tegen klimaatverandering. Doet de hoofdstad dat niet, dan bestaat een reële kans dat die daarmee het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens schendt.

Dat geldt natuurlijk ook voor Rotterdam.
Rapport van NautaDutihl[174]

NautaDutilh stelt dat Amsterdam juridisch verplicht is om burgers te beschermen tegen klimaatverandering, zo blijkt uit inzage van De Telegraaf. De stad moet 'het hare' bijdragen, benadrukt het advocatenkantoor meermaals. Doet de hoofdstad dat niet, dan bestaat een reële kans dat die daarmee het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens schendt. In het buitenland zijn sommige steden al bij de rechter gedwongen tot maatregelen. De verantwoordelijkheid stopt niet bij wat een gemeente zelf kan doen, maar behelst ook het toezicht op vervuilende industrieën in de stad. Juridisch gezien moet de hoofdstad tussentijdse doelstellingen formuleren en bewijs aandragen dat maatregelen effect hebben.
Bedrijven moeten al rekening houden met deze 'scope 3'-emissies, die speelden ook een grote rol in de klimaatzaak tegen Shell. Het rapport stelt dat dit ook van overheden verwacht kan worden. Het is volgens de experts goed voorstelbaar dat Amsterdam verplichtingen heeft voor die uitstoot buiten het eigen grondgebied. Een andere interessante casus is de cruiseterminal in de stad. De gemeente wil die vanuit financiële overwegingen niet eerder dan 2035 sluiten. Precies het spanningsveld waar NautaDutilh voor waarschuwt. Het rapport benadrukt dat het niet alleen bij grote idealen en mooie woorden kan blijven, maar de hoofdstad daadwerkelijk verplichtingen heeft.

De vervuiler betaalt

Decentrale overheden kunnen veroorzakers van bepaalde typen milieuvervuiling aansprakelijk stellen[175] op grond van het beginsel 'de vervuiler betaalt'.
Dit principe van het Europese milieubeleid is vastgelegd in artikel 191, lid 2 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) en is verder onder andere uitgewerkt in Richtlijn 2004/35 van het Europees Parlement en de Raad betreffende milieuaansprakelijkheid met betrekking tot het voorkomen en herstellen van milieuschade.

Principes van milieubeheer: *het 'vervuiler betaalt' beginsel*
Het milieubeleid van de Europese Unie is gebaseerd op vier basisprincipes. Volgens het voorzorgs- en het preventiebeginsel moet milieuschade zoveel mogelijk voorkomen worden. Wanneer de schade niet kan worden voorkomen, moet de schade worden hersteld. Daarbij geldt het principe 'de vervuiler betaalt'. Dit beginsel houdt in dat de vervuiler verantwoordelijk is voor de kosten van het voorkomen of bestrijden van schade aan het milieu. Vervuilers zijn dus verantwoordelijk voor de kosten van het herstellen van de schade.

16 november 2017. De gemeenteraad van Rotterdam heeft motie aangenomen voor snelle beëindiging van de kolenoverslag in de haven. De motie was ingediend door een raadslid van GroenLinks. De wethouder gaat onderzoeken hoe hij de motie zal uitvoeren.
De motie is nooit uitgevoerd en de gemeenteraad heeft dat geaccepteerd.

[174] https://archive.ph/2025.05.08-052525/https://www.telegraaf.nl/nieuws/709737610/amsterdam-probeert-kritisch-klimaatrapport-geheim-te-houden-zogenaamd-groenste-college-van-nederland-krijgt-flinke-draai-om-de-oren
[175] https://europadecentraal.nl/praktijkvraag/kan-onze-gemeente-op-basis-van-europees-recht-de-veroorzaker-van-milieuvervuiling-aansprakelijk-stellen/

Ook Amsterdam heeft in 2023 een motie[176] met deze strekking aangenomen.
We zien dat de gemeenteraad moties kan aannemen en dat die, als het burgemeester en wethouders niet uitkomt, half of niet worden uitgevoerd. Vervolgens dat de raad er, in haar controlerende taak op de uitvoering van raadsbesluiten door B&W, niets aan doet om het college van B&W bij de les te houden, omdat er geen meerderheid in de raad voor gevonden kan worden. Dezelfde systematiek zien we ook terug in de verhouding tussen parlement en regering. Het komt vooral voor in situaties dat de regering of het college in samenstelling geen afspiegeling is van het parlement of de gemeenteraad. Hier komt ook het belang van burgerberaden naar voren. Een niet politieke raad van burgers die geen last heeft het de spanningen tussen raad en college en de politiek kan adviseren.

Onderzoek naar milieu / klimaatschade[177]

30 april 2025
Klimaatzaken kansrijker nu onderzoek laat zien hoeveel schade bedrijven als Shell, Exxon en BP aanrichtten
Ruim 24 biljoen euro. Zo groot is de klimaatschade aangericht door de 111 grootste fossiele brandstofbedrijven tussen 1991 en 2020. Shell alleen is verantwoordelijk voor 1,42 biljoen. Dat becijferden wetenschappers in een grootschalig onderzoek in Nature. Volgens wetenschappers kunnen de resultaten helpen bij schadeclaims in klimaatzaken.

De vervuiler verzaakt.

Correspondent[178] 11 april
De vervuiler verzaakt. Door deze 4 fabrieken raken de klimaatdoelen uit zicht. De industrie doet vooralsnog niets. De overheid heeft geen andere keuze dan drastische maatregelen nemen, waaronder bedrijven uitfaseren. Het artikel geeft inzicht in de bedoelingen van deze grote bedrijven.

Van 111 oliebedrijven is doorberekend hoeveel klimaatschade ze hebben veroorzaakt

Trouw[179] 29 april 2025
Van 111 oliebedrijven is doorberekend hoeveel klimaatschade ze hebben veroorzaakt: samen wel 28 biljoen dollar. De resultaten leveren nieuwe juridische munitie op. Oliebedrijven kunnen aangesproken worden op de klimaatschade die ze veroorzaken omdat die nu kan worden vastgesteld.

[176] https://amsterdam.raadsinformatie.nl/document/13334165/1/557_23+Motie+Bakker+cs+inzake+eerder+dan+2030+stoppen+met+steenkool+in+de+haven
[177] https://www.change.inc/industrie/klimaatzaken-mogelijk-kansrijker-dankzij-uniek-onderzoek-naar-uitstoot-individuele-vervuilers-41675
[178] https://decorrespondent.nl/16033/de-vervuiler-verzaakt-door-deze-vier-fabrieken-raken-de-klimaatdoelen-uit-zicht/4a3713c4-bf86-0a21-2da8-a5c23cb43645
[179] https://archive.ph/r5I0T https://www.worthingtoncaron.com/documents/Carbon-majors-and-the-scientific-case.pdf

Corporate Sustainability Reporting Directive [180]

De verplichting om verslag te doen van duurzaamheidsambities

De Corporate Sustainability Reporting Directive betekent in het Nederlands de ‘richtlijn duurzaamheidsverslaggeving voor bedrijven'. De CSRD is een Europese wetgeving die alle grote bedrijven verplicht om verslag te doen van hun duurzaamheidsambities.
De CSRD geldt voor bedrijven met een omzet van 50 miljoen of hoger, met meer dan 250 medewerkers.
Er dient voor- en achteruit worden gekeken over Environment (milieu), dit gaat bijvoorbeeld over je CO2-uitstoot, Social (sociaal), en Governance (bestuur), de korte, middellange als lange termijn te beschrijven en de hele waardeketen mee te nemen.

Er zijn 12 standaarden waar over gerapporteerd moet worden. De vierde standaard gaat over het thema milieu (ESRS E4). Deze standaard heeft betrekking op biodiversiteit en ecosystemen.
Deze standaard bevat zes toelichtingsverplichtingen, onderverdeeld in vier categorieën:

1. **Governance:** over onder meer de methode voor de interne beprijzing van alles wat gerelateerd is aan biodiversiteit en ecosystemen.
2. **Strategie:** over onder meer het plan dat ertoe leidt dat er vanaf 2030 geen nettoverlies aan biodiversiteit wordt veroorzaakt, en na 2050 een nettowinst.
3. **Impact-, risico- en kansenmanagement:** over onder meer de processen waarmee materiële risico's ten aanzien van biodiversiteit en ecosystemen in kaart worden gebracht en het beleid dat is geïmplementeerd om biodiversiteit en ecosystemen te managen.
4. **Doelstellingen en prestatiemetingen:** over onder meer de financiering van projecten om risico's en schade aan biodiversiteit en ecosystemen buiten de eigen waardeketen te beperken (optioneel).

Financiering klimaatbeleid gemeenten en provincies

Financiering regie overheden bij implementatie van het klimaatakkoord. Om deze te kunnen invullen kunnen provincies en gemeenten een beroep doen op financiering door het rijk middels onderstaande ondersteuningsregeling[181]:
In totaal is er 5,6 miljard beschikbaar voor de periode tot 2030, in april kunnen gemeenten en provincies financiering aanvragen voor een eerste tranche van 1 miljard tot en met 2025. Met die middelen kunnen lagere overheden nieuwe regelingen optuigen en bestaande regelingen aan klimaattoetsen onderwerpen.

Wat kunnen gemeentelijke overheden alle doen? Welke instrumenten heeft de gemeente Rotterdam om vervuiling inclusief uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan?

De lijst is eindeloos. Op alle besluitvorming kan gestuurd worden op elk beleidsveld. Het kan variëren van aanbestedingen, omgevingsplannen (voorheen bestemmingsplannen), het

[180] https://www.pwc.nl/nl/themas/sustainability/esg/corporate-sustainability-reporting-directive.html
[181] https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/02/27/ruim%E2%82%AC1-miljard-voor-uitvoering-klimaatbeleid-gemeenten-en-provincies#:~:text=Gemeenten%20en%20provincies%20spelen%20een,en%20provincies%20hierbij%20te%20ondersteunen

toepassen van een toetsingskader besluitvorming tot…..
Je kunt bij een toetsingskader bedenken welke CO2 uitstoot besluitvorming met zich mee brengt? Welke andere vervuiling? Past het besluit binnen planetaire grenzen? Wat betekent het besluit voor toekomstige generaties. Past het binnen de SDG's (Social Development Goals).
Een voorbeeld: past het besluit om de aanbouw van een vierde LNG-tank bij de LNG-terminal te faciliteren in het beleid om broeikasgasuitstoot af te bouwen en 55% te reduceren in 2030 ten opzichte van de uitstoot in 1990?
Welke CO2 uitstoot brengt dit besluit met zich mee in scope 1,2 en 3. Wat betekent het besluit voor de duurzame leefbare wereld voor toekomstige generaties?
Via DCMR kan op het vlak van milieu gestuurd worden op vergunningverlening / aanscherping vergunningverlening, toezicht, handhaving. Via het Havenbedrijf Rotterdam en de voorwaarden ten aanzien van gronduitgifte en de algemene voorwaarden. Vestigingsbeleid, vergunningsbeleid algemeen.

DCMR

DCMR, de omgevingsdienst, voorheen milieudienst, informeert de gemeente middels de CO2 monitoring en Effect rapportages en Effect klimaat Actieplan Rotterdam.
De gemeente kan vragen de reductieplannen broeikasgassen per jaar tot 2030 van de bedrijven in het HIC op te nemen en aan te geven wat de resultaten in de loop van de tijd zijn. Of zij in lijn zijn met de landelijke doelen en waar zij uit de pas lopen.

Het Havenbedrijf Rotterdam

Naast de economische "toegevoegde waarde" van het Havenbedrijf en het industrieel havencomplex, is de haven ook een plek van gigantische vervuiling. 17% van alle Nederlandse broeikas emissies (CO2/methaan) worden uitgestoten in het Rotterdamse Havengebied. Daarnaast worden stoffen uitgestoten naar water, bodem en lucht die de gezondheid van de inwoners in de regio, natuur en biodiversiteit schaden.

Advocates for the future[182]

Rechtszaak tegen het Havenbedrijf
De Rotterdamse haven is niet alleen een lokaal industriegebied. Via olie, kolen en gas verbindt de haven Nederland met wereldwijde fossiele ketens. Uit onderzoek van CE Delft blijkt dat de uitstoot die het Havenbedrijf faciliteert vele malen groter is dan de uitstoot in de haven zelf. Daarom gaat deze zaak niet alleen over Rotterdam, maar over de verantwoordelijkheid van een van Europa's grootste fossiele poorten.

De eisen
- Breng klimaatbeleid in lijn met maximaal 1,5 graad doelstelling van het Akkoord van Parijs.
- Stel een effectief en uitvoerbaar klimaattransitieplan op.
- Het Havenbedrijf dient uiterlijk binnen zes maanden een effectief en uitvoerbaar klimaattransitieplan op te stellen.
- Het Havenbedrijf dient zijn klimaatbeleid zodanig aan te passen dat alle fossiele activiteiten in het havengebied in lijn worden gebracht met de 1,5°C doelstelling van het Akkoord van Parijs, waarbij rekening wordt gehouden met de mondiale uitstoot van de fossiele activiteiten.
- sectorspecifieke afbouwpaden voor olie, kolen en gas
- Bindende afspraken klanten over afbouw van fossiele activiteiten
- Bouw fossiele activiteiten gecontroleerd maar snel af
- Het Havenbedrijf dient zich tot het uiterste in te spannen om de fossiele activiteiten in de

[182] https://advocatesforthefuture.org/campaigns/port-of-rotterdam

haven gecontroleerd, maar snel af te bouwen met als uiteindelijk doel een volledig klimaatneutrale haven in 2050, waarbij rekening wordt gehouden met de mondiale uitstoot van de fossiele activiteiten.
- Meetbare tussendoelen voor 2030, 2035, 2040, en 2045

Havenvisie en ondernemingsstrategie

Dan stelt de gemeente de **ondernemingsstrategie van het Havenbedrijf** vast en heeft zo een belangrijke stem in het vaststellen van de **havenvisie**.
In de ondernemingsstrategie kan de gemeente richtlijnen uitzetten waar het Havenbedrijf aan dient te voldoen. Het Havenbedrijf volgt die ook op. Dat kan ook inhouden dat er reductiedoelen broeikasgassen worden ingebracht.
De kern van de Havenvisie is het creëren van economische en maatschappelijke waarde en het realiseren van duurzame groei. De Havenvisie geeft de ambitie aan voor de toekomst van de Rotterdamse haven en fungeert als kompas: de ambities staan als een stip op de horizon, ook als de omstandigheden veranderen. De Havenvisie is tot stand gekomen in samenwerking tussen Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam, het Rijk, Deltalinqs en Provincie Zuid-Holland.
In de **Voortgangsrapportage Herijkte Havenvisie**[183] editie 2024 lezen we de resultaten terug. De economische, de sociale en de attractieve regio.
– **Porthos** gaat door, opslag van CO2 in lege gasvelden.
– Neste investeert 1,9 miljard in een bioraffinaderij.
– Shell en Eneco bouwen waterstoffabrieken. (Shell is 3 sep 25 gestopt met de bouw. 12 sep 25 BP stopt, 12 jun 26 een joint venture van energiebedrijf Vattenfall en investeerder Copenhagen Infrastructure Partners (CIP) bouwen Zeevonk, een waterstoffabriek (electrolyzer) met een geplande elektrolysecapaciteit van minimaal 500 megawatt).
– In 2023 is gestart met een landelijk waterstofnetwerk.
– Met de **DeltaRineCorridor** krijgen 5 Nederlandse industriële clusters toegang tot groene waterstof en komt er ook een verbinding met Duitsland.
– **Novex,** In december 2023 is door het Rijk (I&W, EZK, BZK, LNV), provincie Zuid-Holland, gemeente Rotterdam, Havenbedrijf Rotterdam en DCMR, in het kader van het NOVEX-gebied Rotterdamse haven, **het ruimtelijk ontwikkelperspectief voor de toekomst van de haven** opgeleverd per 2030 en 2050 (met doorkijk naar 2100).

De normen voor de luchtkwaliteit worden aangescherpt.
Voor 2030 geldt een emissiereductie CO2 van 55% t.o.v. 1990.
De opstellers geven aan dat ze op koers liggen met betrekking tot de klimaat doelstellingen.

Visie

Waar moet een visie aan voldoen

Wetenschappelijke klimaatraad
https://www.wkr.nl/adviezen/klimaatbeleid/klimaatvisie
Om bij te dragen aan langetermijn-klimaatbeleid, moet deze Klimaatvisie voldoen aan drie criteria:

1. Langetermijn-tijdshorizon: een toekomstvisie schetst een beeld van de samenleving van minimaal 25 jaar vooruit, op basis van een doorkijk van tenminste 100 jaar vooruit, en maakt richtinggevende keuzes mogelijk in het hier en nu.
2. Samenhang: een toekomstvisie benut kansen en lost knelpunten op tussen mitigatie- en adaptatiedoelen en tussen klimaatdoelen en andere beleidsdoelen.

[183] https://www.portofrotterdam.com/sites/default/files/2024-04/voortgangsrapportage-herijkte-havenvisie-rotterdam-februari-2024.pdf

3. Invoelbaarheid: een toekomstvisie biedt duidelijkheid en maakt de voordelen en uitdagingen van een klimaatneutrale en klimaatbestendige samenleving invoelbaar.

De Raad doet de volgende vijf aanbevelingen om te komen tot een Klimaatvisie die bijdraagt aan langetermijn-klimaatbeleid en die wordt vastgelegd in de klimaatbeleidcyclus :
1. Geef de minister die verantwoordelijk is voor klimaatbeleid een coördinerende rol bij het opstellen en herijken van de Klimaatvisie
2. Richt een parlementaire commissie voor de toekomst op, die de Klimaatvisie bevraagt en waakt over de samenhang met toekomstvisies op andere beleidsvraagstukken
3. Stel een interdepartementale werkgroep onder verantwoordelijkheid van de ambtelijke top aan, die zorgt voor het opstellen van de Klimaatvisie en de afstemming met andere departementen en bestuurlijke niveaus.
4. Laat de coördinerend minister burgers betrekken bij het opstellen van de Klimaatvisie, om aan te sluiten bij wat leeft in de samenleving, recht te doen aan diversiteit en bij te dragen aan een breed draagvlak.
5. Zorg voor de doorwerking van de Klimaatvisie in de ontwerp-, uitvoerings- en evaluatiefase van klimaatbeleid en ander beleid dat hiermee samenhangt.

Wat zegt de gemeente zelf.

Het college van Burgemeester en Wethouders gaat over de uitvoering van het beleid dat door de raad wordt vastgesteld. Wethouder Simons gaat over de haven, economie, horeca en bestuur (kleine wijken en kernen). Wethouder Zeegers gaat over klimaat, bouwen en wonen. De raadscommissie MHEK gaat over milieu, de haven, economie en klimaat. De commissie bestaat uit raadsleden en burgerraadsleden die over deze onderwerpen gaan. Zij bereiden de gemeenteraadsbesluiten voor.

In de collegebrief [184]van 28 november 2023, kenmerk M2311-2302 23bo008863 aan het Havenbedrijf, geeft het college aan richting te willen geven als handvat bij het opstellen van de ondernemingsstrategie van het Havenbedrijf Rotterdam.

We besteden extra aandacht aan deze brief, omdat het college (2022-2026) deze brief heeft geschreven. De brief is opgesteld om vanuit de gemeente Rotterdam, als aandeelhouder met een belang van 70% in het Havenbedrijf, de belangrijkste uitgangspunten voor de toekomst van de haven met u te delen. Met is doel het Havenbedrijf richting te geven voor de uitwerking van de nieuwe ondernemingsstrategie.
Aangegeven wordt dat Rotterdam aandeelhouder is in het Havenbedrijf om het publiek belang te dienen. Dat brede welvaart en welzijn in het publiek belang centraal staan. We gaan uit van brede welvaart als pijler voor de toekomst en niet van louter economische groei.

Het college geeft aan:
– dat de CO2 uitstoot van het Haven Industrieel Complex in 2030 gedaald moet zijn met 55% ten opzichte van 1990.
– Dat de haven moet transformeren van een grotendeels fossiel en analoog aangedreven industriële mainport, naar een toekomstbestendig, digitaal gedreven en circulair regionaal cluster met een passend duurzaam energiesysteem in 2050.
– Het havenbedrijf dient te sturen op minder vervuiling.
– Het college en de raad verwachten dat deelnemingen de verantwoordelijkheid nemen voor de effecten die hun bedrijfsactiviteiten hebben op mens, maatschappij en milieu.
– Goed MVO-beleid is een belangrijke voorwaarde om lange termijn waarde creatie te garanderen en zou daarom ingebed moeten zijn in de strategie. Hierbij zijn zaken als luchtkwaliteit, de kwaliteit van de bodem en grondwater en de biodiversiteit van belang.

[184] https://gemeenteraad.rotterdam.nl/Reports/Document/3c224e99-1ed5-49e5-b64f-e531230e92c4?documentId=11a94504-6b57-4675-b487-705c8b607751

– Daarnaast verwacht de gemeente dat het Havenbedrijf zich inzet voor ketentransparantie, ofwel in de herkomst van grondstoffen en producten die door de haven komen.

Uitgangspunten die die het college aan het Havenbedrijf meegeeft:
– In de strategie dient het Havenbedrijf ook zaken als impact op klimaat, natuur, leefomgeving en veiligheid mee te nemen.
– Er zal kritisch dienen te worden gekeken naar partijen die onvoldoende verduurzamen en voldoende ruimte beschikbaar worden gemaakt voor nieuwe spelers.
– Het college verwacht, dat het havenbedrijf bij contractonderhandelingen ten aanzien van gronden, afspraken maakt o.a. over het reduceren van CO2 uitstoot in lijn met de reductiedoelstellingen 55% reductie broeikasgas 2030.

Opmerking Extinction Rebellion. Aanvullend hierop geven we aan,
dat het Havenbedrijf sinds 2004 voor de ***uitgifte van haventerreinen gebruik maakt van algemene voorwaarden.*** *Deze algemene voorwaarden zijn van toepassing op alle door het Havenbedrijf gesloten huur- en erfpachtcontracten met bedrijven in de haven. In deze algemene voorwaarden staat onder meer dat het Havenbedrijf bevoegd is om aan de huurders en erfpachters van de haventerreinen voorschriften te geven,* ***onder meer ter voorkoming van verontreiniging of aantasting van het milieu en ter voorkoming van gevaar, schade, letsel of hinder. Deze voorschriften mogen bij aanvang van het gebruiksrecht, maar mogen ook later worden gegeven.*** *De huurders en erfpachters zijn contractueel verplicht om deze voorschriften na te leven.*

De collegebrief hierboven is echter geheel in tegenspraak met de brief van wethouder Simons in het afdoeningsvoorstel over de voortgangsrapportage Havenvisie-overprogrammering[185]
De wethouder geeft aan de de klimaatdoel, 55% reductie broeikasgas in 2030, niet worden gehaald met het huidige beleid. Voorts dat aan de grootste knelpunten:
– de netcongestie zorgt er voor dat bedrijven niet op tijd kunnen elektrificeren,
– de hoge energieprijzen zorgen er voor dat de business cases niet haalbaar zijn en bedrijven de investeringen niet kunnen doen,
– dat het lang duurt om een milieuvergunning te verkrijgen, en er gebrek is aan fysieke ruimte , stikstofruimte en tekort aan personeel,
– dat de Rhine Delta Corridor vertraging oploopt

Voorts geeft de wethouder aan:
Voor zowel het Havenbedrijf als gemeente is het niet mogelijk om zelfstandig verduurzamingsprojecten bij bedrijven te initiëren of deze te versnellen. De projecten die het meeste bijdragen aan de reductiedoelstelling moeten uitgevoerd worden door private industriële bedrijven. Specifiek voor de grootste bedrijven met grote CO2-uitstoot is de Rijksoverheid aan zet om maatwerkafspraken te maken over projecten die leiden tot CO2-reductie. Op eenzelfde manier ‘overprogrammeren’ als bij het woningbouwtarget is daardoor niet mogelijk. Onze focus is het creëren van de juiste randvoorwaarden waardoor bedrijven tot snelle uitvoer van hun verduurzamingsprojecten kunnen overgaan.

Dat is heel andere koek. Gezien de hiervoor opgesomde mogelijkheden om klimaatdoelen te halen en insteek van de de collegebrief uit 2023.

Rechterlijke uitspraken en de zorgplicht

De rechters zijn duidelijk. O.a zie de zaak van de Zwitserse vereniging *KlimaSeniorinnen*[186]: landen hebben een juridische verplichting om hun beloften waar te maken en gevaarlijke klimaatverandering van meer dan 1,5℃ te voorkomen. Doen zij dit niet, dan schenden zij

[185] [24bb006014] Afdoeningsvoorstel wethouder Simons over Voortgangsrapportage Havenvisie – overprogrammering.pdf

daarmee artikel 8 van het Europese mensenrechtenverdrag (EVRM).
Het Europees Hof voor Rechten van de Mens heeft geoordeeld, dat Zwitserland enkele mensenrechten heeft geschonden door niet genoeg te doen tegen klimaatverandering. Uitspraken van het hof zijn bindend. Beroep is niet mogelijk.
De belangrijkste artikelen zijn artikel 2 en artikel 8. Artikel 2 beschermt het algemene recht op leven, terwijl artikel 8 het recht op een privé- en familieleven garandeert. Concreet betekent het dat een overheid 'redelijke en passende maatregelen' moet nemen om individuen te beschermen, bijvoorbeeld tegen milieuschade. Nederland moet zich daar ook aan houden. Rotterdam ook.

Diverse wetten geven aan dat er een zorgplicht bestaat. Onder meer de Omgevingswet. Vanuit die zorgplicht dient de gemeente de burger te beschermen tegen vervuiling en te veel uitstoot van broeikasgassen.

De klimaatverandering die mede door de haven en industrie van Rotterdam wordt veroorzaakt, leidt tot steeds verdere ernstige aantasting van het milieu en tot gevaar, schade, letsel en hinder voor omwonenden en mensen elders op onze planeet, nu en in de toekomst.
De gemeente Rotterdam dient er dus als grootaandeelhouder op toe te zien, dat het Havenbedrijf uitputtend gebruik maakt van al haar instrumenten om de gevolgen van klimaatverandering tegen te gaan en om de aantasting van het milieu en gevaar, schade, letsel en hinder door bedrijvigheid op de haventerreinen veroorzaakt te voorkomen.
De klimaatverandering die mede door de haven en industrie van Rotterdam wordt veroorzaakt, leidt tot steeds verdere ernstige aantasting van het milieu en tot gevaar, schade, letsel en hinder voor omwonenden en mensen elders op onze planeet, nu en in de toekomst.

Zie ook de rechtszaak van Greenpeace tegen te staat. Bonaire waarin de rechter tussenklimaatdoelen oplegt. Dat geldt ook voor Rotterdam.

Wat kunnen gemeenten nog meer doen? De handleiding Regulering Bestrijdingsmiddelen.

Vroege Vogels[187] 21 dec 2024 9.35u. Natuur & Milieu.[188]
Provincies zijn primair verantwoordelijk voor schoon drinkwater en herstel van natuur. Gemeenten zijn verantwoordelijkheid voor een gezonde leefomgeving voor burgers.

Burgers voelen zich niet altijd beschermd door hun overheid. Waar zij aankloppen bij hun gemeente, wijst die vaak naar de provincie of Den Haag en komt niet in actie. Gemeenten hebben een plicht om hun burgers te beschermen tegen de gevaren van het gebruik van bestrijdingsmiddelen én hebben daar juridische mogelijkheden toe. Natuur & Milieu en Urgenda bundelden alle juridische handvatten en plichten die gemeenten hierover hebben in een nieuwe gemeentelijke handleiding 'Regulering Bestrijdingsmiddelen'.

In de handleiding beschrijven ze via welke twee wegen ze dat kunnen doen: de rol als bevoegd gezag en de rol als grondeigenaar. "Via de eerste kunnen gemeenten ofwel via het omgevingsplan of op een specifieke locatie maatwerk leveren op het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal).

---

[186] https://www.urgenda.nl/baanbrekende-uitspraak-europese-hof-voor-de-rechten-van-de-mens-ehrm-in-klimaatzaak-klimaseniorinnen/?mc_cid=a7d7d5394e&mc_eid=c722631e00
[187] https://www.nporadio1.nl/nieuws/binnenland/15e83eb0-579c-4f76-b43c-b567472f7d11/gemeenten-moeten-en-kunnen-meer-tegen-landbouwgif-doen
[188] https://natuurenmilieu.nl/nieuws-artikel/nieuwe-handleiding-geeft-gemeenten-handvatten-om-burgers-te-beschermen-tegen-pesticiden/

Voorbeelden van ingrijpen zijn bufferzones, middelenverboden of teeltverboden. Zo zou bijvoorbeeld niet-biologische bollenteelt kunnen worden uitgesloten. Of de pesticiden met de hoogste milieubelastingsnormen worden verboden. In de rol als verpachter of verkoper van grond kan de gemeente extra eisen stellen aan milieu, gezondheid en waterkwaliteit (denk aan glyfosaat of neonicotinen). Hier zien we een parallel met wat de gemeente / het Havenbedrijf kan doen in de algemene voorwaarden behorende bij pacht/huurcontracten, gronduitgifte.

Opvallend is dat in vergunningverlening ook toegelaten bestrijdingsmiddelen kunnen worden verboden. Europese wetgeving en normering vormen een ondergrens, de gemeente en de provincie kunnen aanscherpen.

Hoe het ook kan

NOS journaal 21 okt 25 7.35 uur[189]
Hoe het ook kan: asfaltcentrale AsfaltNu in Deventer
PAC's en benzeen worden afgevangen met het plaatsen van een koolfilter bij de asfaltcentrale AsfaltNu in Deventer. De uitstoot gaat praktisch naar 0. Stikstofuitstoot met 50% verminderd. De gemeente legt een dwangsom op, legt boetes op bij overtreding van de eisen en stelt een strafrechtelijk onderzoek in. De GGD stelt een onderzoek in naar de gezondheidsrisico's

Hoe zou een toetsingskader besluitvorming kunnen worden ingericht, vormgegeven?

Een voorbeeld:
Er zou gebruik gemaakt kunnen worden van een memorie van toelichting op het besluit, net zoals dat bij wetgeving gebruikelijk is. De "geest" of bedoeling van de wet wordt daarin toegelicht. Daar zou een toetsingskader in de vorm van een lijstje aan toegevoegd kunnen worden.

Bijvoorbeeld met vragen en antwoorden op:

- *Welke waarden liggen ten grondslag aan het besluit?*
- *Welke 'social development goals' (SDG-doelen) zijn met het besluit gediend en hoe?*
- *Hoe sluit het besluit aan bij een leefbare wereld voor de generaties na ons? Wat zijn de positieve en negatieve gevolgen?*
- *Sluit het besluit aan bij duurzame ontwikkeling?*
- *Sluit het besluit aan bij de conclusies van de VN-commissie Brundtland uit 1987 over sociale en ecologische grenzen in besluitvorming (2009)?*
- *Wordt de biodiversiteit versterkt met het besluit?*
- *Wordt de Brede Welvaart bevorderd?*
- *Sluit het besluit aan bij het Akkoord van Parijs?*
- *Wordt de voetafdruk/CO2-uitstoot verlaagd of verhoogd?*
- *Is er alles aan gedaan om emissies te reduceren?*
- *Worden alle vervuilende stoffen meegenomen in het proces van besluitvorming?*
- *Ligt er een plan dat zorgt voor een stapsgewijze uitstoot naar bijvoorbeeld 0-uitstoot in 2030?*
- *Past het besluit in de reductielijn CO2-klimaatdoelen? Welke CO2-uitstoot brengt het besluit met zich mee?*
- *Sluit het besluit aan bij het resterende koolstofbudget van Nederland, provincies, en steden?*

[189] https://www.oost.nl/nieuws/3449980/deventer-asfaltcentrale-stoot-12x-meer-benzeen-uit-dan-is-toegestaan-hoge-boete-van-gemeente

- *Sluit het besluit aan bij 'Nederland circulair': 50% in 2030 – 100% in 2050?*
- *Sluit het besluit aan bij planetaire grenzen*
- *Is onafhankelijke wetenschap betrokken?*

Geen relatie/uitstoot... kan ook het antwoord zijn.

Een fictieve voorbeeld / motie toetsingskader

Elke politieke partij kan bij bijvoorbeeld bij gebrek aan mankracht, de hulp inroepen van het ambtenarenapparaat. Ook kan elke partij middels een motie het college of de regering verzoeken om een toetsingskader op te stellen.

Zorg er dan wel voor dat duidelijk richting wordt gegeven. Dat in de uitvoering van de motie geen (of niet te veel) geitenpaadjes bewandeld worden. Een fictief voorbeeld:
Motie toetsingskader besluitvorming gemeente Rotterdam.

De raad van de gemeente Rotterdam,
gehoord de beraadslaging,
constaterende dat een integraal toetsingskader voor besluitvorming in zijn algemeenheid ontbreekt,
dat wij van mening zijn dat democratie en besluitvorming versterkt kan worden met invoering van een toetsingskader besluitvorming
nodigt B&W uit om binnen 3 maanden een toetsingskader voor alle besluitvorming uit te werken met daarin uitgebreide aandacht voor:
1 de gevolgen van besluitvorming voor huidige en toekomstige generaties
2 de voetafdruk
3 planetaire, sociale en ecologische grenzen
4 Inclusiviteit
5 een integrale benadering van vraagstukken
6 rechtvaardigheid in al haar facetten
7 wetenschap
8 duurzaamheid naar de definitie van de VN-commissie Brundtland.
9 het betrekken van burgers langs de weg van burgerberaden / een permanent burgerberaad met brede publiekscampagnes,
de gehele keten van besluitvorming te betrekken. Van integraal advies naar beleidsvoorbereiding, besluitvorming, uitvoering, monitoring, evaluatie en herziening van beleid.

Overwegende dat de burgemeester, raadsleden en wethouders het algemeen belang dienen,
een duurzame leefbare wereld voor komende generaties nastreven,
en gaat over tot de orde van de dag.

Bijlage: essentiële informatie voor versterking van de democratie en bestuurlijke besluitvorming. Over het burgerberaad, water-bodem- en luchtvervuiling (de best beschikbare technieken dienen te worden ingezet om vervuiling te voorkomen, de uitstoot van zeer vervuilende stoffen die naar 0 dienen te worden teruggebracht.), stikstof, de aannames en de werkelijkheid in de financiering van de samenleving.

Inleiding

De transitie van een geld- en economie gestuurde samenleving naar een waarde-gestuurde samenleving vraagt om een eerlijke, rechtvaardige, inclusieve, open, transparante en samenhangende bestuurscultuur in zowel de politiek als het bedrijfsleven, waarbij de burger aan tafel zit.

Waarde-gestuurd betekent dat besluitvorming begint met het bepalen van de waarden die centraal staan. Worden deze waarden breed gedeeld? Gaat het bijvoorbeeld alleen om economische groei, of ook om menselijke waardigheid en de natuur? Wanneer de waarden duidelijk zijn, kunnen burgers gemakkelijker deelnemen aan het gesprek en beoordelen of het beleid daadwerkelijk de waarden respecteert.

Eerlijkheid houdt in dat er een zoektocht naar waarheidsvinding plaatsvindt, waarbij werkelijkheid voorop staat boven beeldvorming. Het dient helder te zijn vanuit welk wereldbeeld wordt geredeneerd en welke aannames worden gehanteerd. Belangenbehartiging moet transparant worden gepresenteerd.

Rechtvaardigheid kent vele dimensies. We kunnen denken aan sociale, klimaat-, ecologische en financiële rechtvaardigheid, evenals de rechten van de natuur en toekomstige generaties. Inclusiviteit betekent dat verschillende perspectieven en andersdenkenden aan tafel worden betrokken, zodat diverse inzichten aan bod komen.

Burgers moeten worden betrokken bij de besluitvorming, zowel in de politiek als in het bedrijfsleven. Politieke besluitvorming en productie in het bedrijfsleven zouden in principe ten dienste moeten staan van de planeet en de mensheid. Echter, zij zijn vaak niet vertegenwoordigd aan de besluitvormingstafel. Inclusiviteit vereist dat burgers in de gehele besluitvormingsketen worden betrokken door middel van brede informatieve publiekscampagnes.

De besluitvormingsketen strekt zich uit over alle beleidsvelden, van advies, beleidsvoorbereiding naar besluitvorming, uitvoering, monitoring, evaluatie en weer terug naar aanpassing van beleid. In burgerberaden vraagt de overheid doorgaans om 70-80% overeenstemming; is dat niet ook iets voor het besturen van een land, gemeente of bedrijf? Het betekent ook dat onafhankelijke wetenschap wordt gerespecteerd. Het luisteren naar wetenschappers en naar mensen met een andere visie vormt een tegenwicht voor tunnelvisie in politiek en bedrijfsleven en is een uiting van integriteit. Samenhangend betekent dat er gekeken wordt naar het geheel. Klimaat staat niet op zichzelf, zo zullen we verderop lezen. Een open en transparante bestuurscultuur houdt mede in: eerlijk, geen lobby's in achterkamertjes, geen geheugenverlies en zwartgemaakte pagina’s als resultaat van WOB-verzoeken.

Algemeen belang, privaat belang, burgerbelang, evenwicht

Algemeen belang
De overheid behartigt het algemeen belang. Zij is verantwoordelijk voor de regelgeving voor zowel bedrijven als burgers en voor de herverdeling van financiële middelen. De overheid int belastinggeld en verdeelt dit naar gebieden waar zij het noodzakelijk acht voor het algemeen belang.

Een definitie van het algemeen belang komt van de liberale staatsman Johan Rudolph Thorbecke, die dit verwoordde in zijn toespraak tijdens de parlementaire debatten (1869). 'Als het alleen gaat om wat het volk of de meerderheid wil, dan verdwijnt de vraag naar wat rechtvaardig, waarachtig, goed en uitvoerbaar is.' Het algemeen belang is dus in wezen niet

afhankelijk van de wensen van een meerderheid of van bijvoorbeeld een bestuursorgaan, maar richt zich op de fundamentele principes van de democratische rechtsstaat, waarbij ook aandacht is voor de belangen van minderheden en individuen. De basis hiervoor is te vinden in artikel 1 van de Nederlandse grondwet. Zie kopje de wet.

Privaat belang.
Het bedrijfsleven behartigt het privaat belang, het belang van het bedrijf en de aandeelhouders. De politiek heeft ervoor gekozen het bankwezen, waar geldschepping in de vorm van leningen aan is toebedeeld, ook privaat te organiseren. Winst gaat naar aandeelhouders.
Waar spanningsvelden ontstaan tussen algemeen en privaat belang, bijvoorbeeld waar overheden zich terugtrekken of aandeelhouders het beleid bepalen, kan de burger in het gedrang raken.

Het burgerbelang
Het burgerbelang heeft geen eigen plek. Eens in de vier jaar kunnen burgers kiezen welke partijen hen willen vertegenwoordigen. Met de opkomst van het al dan niet permanente burgerberaad lijkt die plek vormgegeven te kunnen worden.

Evenwicht.
Belangen dienen in evenwicht met elkaar te zijn, zodanig dat het geheel de samenleving, mens en planeet dient. We zien dat dit evenwicht ernstig is verstoord. Wereldwijd ontstaan grote spanningen en komen mensen tegenover de planeet en elkaar te staan waar zij samen dienen op te trekken.

Het Burgerberaad

Maak gebruik van de wijsheid van het volk. Dat is de kern. Besluitvorming gaat vooral over de burger en niet met de burger.

Een burgerberaad valt weliswaar niet onder het toetsingskader, maar hoort wel deel uit te maken van een een open transparante, inclusieve en eerlijke bestuurscultuur. Zonder burgerberaden blijft het vooral over de burger gaan. Daarom verdient het burgerberaad het ook om hier genoemd te worden.

In een burgerberaad buigen 100 – 150 gelote mensen (niet gekozen), die een afspiegeling vormen van de samenleving (geen representatie), zich over een open vraag. Over een probleem van maatschappelijk belang en werken aanbevelingen voor de politiek uit. Het burgerberaad is geïnspireerd op de democratie in het oude Griekenland met een gemeenteraad van Athene met 5000 gelote burgers. Elke burger nam eens in zijn leven deel aan het bestuur. Het burgerberaadproces is eerlijk en transparant, voor iedereen te volgen middels brede publiekscampagnes. Politiek en lobby blijven buiten de deur en samen maakt dat het burgerberaad interessant als aanvullende kracht naast de politiek.

Het burgerberaad is een vorm van burgerparticipatie/deelneming aan bestuur. Nergens is de positie van de burger zo sterk verankerd in de inrichting van de democratie als in Zwitserland.

In Nederland zien we het burgerberaad opkomen in alle bestuurslagen. Echter ondanks toezeggingen ontbreekt brede informatievoorziening naar- en het betrekken van de burger. In burgerberaden klimaat bijvoorbeeld zien we dat de informatie zich beperkt tot wat besturen goed uitkomt. Brede maatschappelijke dialogen blijven uit. Dat zijn 2 essentiële voorwaarden voor een goed burgerberaad. We kunnen concluderen dat burgerberaden nog te veel worden gepolitiseerd. Positief is dat er wel pogingen gewaagd worden om tot serieuze burgerberaden te komen.

Het permanente burgerberaad in Oost België.[190]

In België wordt een toetsingskader voor het burgerberaad bepleit door onder andere Youth for Climate, Grootouders voor Klimaat en vele andere organisaties. Het kader borduurt voort op Art. 7bis van de Belgische Grondwet:
"Bij de uitoefening van hun respectieve bevoegdheden streven de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten de doelstelling na van een duurzame ontwikkeling in haar sociale, economische en milieugebonden aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties."
Dit is uitgewerkt in een toetsingskader en dient als leidraad voor aanbevelingen in het burgerberaad.

Aanbevelingen dienen zich te verhouden tot planetaire grenzen[191] ((1) tot de opwarming van de aarde, (2) het verlies van de biodiversiteit, (3) de stikstof- en fosforkringloop, (4) het gat in de ozonlaag, (5) oceaanverzuring, (6) waterschaarste, (7) landgebruik, (8) chemische verontreiniging, (9) aerosolen in de atmosfeer).

Voorts dienen aanbevelingen zich te laten leiden door gidsprincipes als (1) proportionaliteit ten opzichte van de geadresseerde risico's, (2) sociale rechtvaardigheid, (3) een bewustzijn van de globale impact van productie en consumptie en (4) het voorzorgsbeginsel.

Je zou het kunnen samenvatten als een oproep voor integraal beleid, rekening houdend met planetaire grenzen en principes van ecologische, sociale en financiële rechtvaardigheid, en een duurzame leefwereld voor toekomstige generaties. Dit toetsingskader zou je ook kunnen aanhouden voor besluitvorming in de politiek en het bedrijfsleven in Nederland. Voor de hele besluitvormingsketen, van advies, beleidsvoorbereiding, besluitvorming, uitvoering, evaluatie tot aanpassing van beleid. Alle beleidsvelden doorkruisend, publieke en private belangen verenigend. Onderwijs, zorg, ruimtelijke ordening (bestemmingsplannen), vergunnings-, vestigings- en aanbestedingseisen, langetermijnstrategieën meewegend. Belangrijk hierbij is de vraag hoe we dit sociaal en rechtvaardig kunnen doen?
En tenslotte, welke positieve kansen (in termen van welvaart en welzijn) levert de noodzakelijke transitie op voor de wereld, Nederland, steden als Rotterdam en haar inwoners?

Een permanent burgerberaad is de volgende stap. In België ook wel het burgerparlement genoemd. Een burgerparlement gaat veel verder dan een burgerberaad. Het functioneert al een paar jaar naar tevredenheid van de politiek en de burger. Inmiddels hebben zo'n 16 steden in Europa zo'n burgerparlement. Is Rotterdam de volgende en eerste stad in Nederland?
Het Oost Belgische model: Dat vindt niet eenmalig plaats; het parlement blijft (al rouleren de deelnemers). Bovendien heeft het niet alleen een adviserende rol, maar hebben de deelnemers van het parlement zeggenschap; er moet ook echt iets gebeuren met de uitkomsten.
Het burgerparlement bestaat uit 24 inwoners (bijna evenveel als de 25 leden van het 'gewone', gekozen parlement). Het is de taak van het burgerparlement om een vraagstuk te kiezen dat moet worden aangepakt, maar waar de politiek vooralsnog niet uit komt of waar volgens inwoners door de politiek te weinig mee wordt gedaan; om burgerberaden te initiëren, de aanbevelingen te bespreken met de politiek en de opvolging van de aanbevelingen te monitoren.
Ieder halfjaar maken acht leden van het burgerparlement plaats voor nieuwe, gelote leden.

[190] https://decorrespondent.nl/16353/het-burgerparlement-werkt-laat-belgie-zien-waar-wachten-we-nog-op-in-nederland/8029f3ec-ede8-067e-1beb-886aefb23f72?pk_campaign=daily&mc_cid=08efe43f91&mc_eid=0da8e35c8b
[191] https://www.science.org/doi/10.1126/science.1259855

Elk lid blijft dus 1.5 jaar aan.
Het is de bedoeling dat het burgerparlement uiteindelijk zal bestaan uit oud-deelnemers van burgerberaden. De eerste keer zijn de leden geloot. Zo gaat de kennis die ze opdoen tijdens die beraden niet verloren, en is het parlement sterk gemotiveerd om scherp in de gaten te houden wat er in de politiek gebeurt met hun eerdere aanbevelingen.
Dan is er naast het permanente gedeelte nog het wisselende gedeelte: de losse burgerberaden die het burgerparlement kan initiëren met 25-50 gelote burgers, die een afspiegeling van de samenleving vormen.,. Wisselend, omdat de burgerberaden voor ieder vraagstuk opnieuw worden samengesteld – telkens met andere inwoners dus. De burgerberaden formuleren aanbevelingen aan het burgerparlement.
Dat is het Ostbelgien-model in een notendop: het burgerparlement stelt een vraag over een maatschappelijk vraagstuk, het burgerberaad zoekt daar een antwoord op, en dan ziet het burgerparlement erop toe dat de politiek daar vervolgens wat mee doet.

Voorbeelden van burgerberaden Rotterdam

Burgerberaad klimaat Rotterdam
https://mijn.rotterdam.nl/link/project/rotterdamsburgerberaadklimaat

Meer kans op werk
In Rotterdam is het burgerberaad klimaat[192] georganiseerd en nu loopt het burgerberaad van het Het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ)

https://www.rotterdam.nl/bij-het-burgerberaad-luistert-heel-zuid-naar-elkaar
Veel bewoners van Zuid hebben geen vast inkomen of werk. NPRZ wil dit samen met inwoners veranderen. Daarom is in december het Burgerberaad op Zuid gestart. De voorliggende vraag: hoe zorgen we voor meer kansen op werk waarvan je kan rondkomen als inwoner van Zuid? April 2026 brengt het burgerberaad haar aanbevelingen uit aan bestuur van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) waar de gemeente ook deel van uit maakt.
19 mei 2026 de eindrapportage, 25 adviezen file:///home/rene/Downloads/Eindrapportage-Burgerberaad-Op-Zuid.pdf

Op weg naar een nieuw toetsingskader

Naar integraal beleid

In integrale beleidsvorming wordt de problematiek vanuit meerdere perspectieven en beleidsvelden benaderd. Waar ook natuur, de planeet en de mens wordt betrokken, schuift het proces op richting ‘wellbeing’.

TNO is in 2019 gestart met het Early Research Program Policy Making. WISE[193] Hierin ontwikkelt TNO methodieken en instrumenten waarmee beleidsmakers op ministeries en in gemeenten gezamenlijk integraal beleid kunnen ontwikkelen om beter te sturen richting welzijn en brede welvaart. Onder andere Rotterdam heeft er mee geëxperimenteerd.

[192] https://www.rotterdam.nl/burgerberaad-klimaat
[193] https://www.tno.nl/nl/over-tno/organisatie/samenwerken/sturen-brede-welvaart-wise-policy-making/

Schoon en emissie-loos bouwen[194]

een initiatief van verschillende ministeries.
In het programma Schoon en Emissie-loos Bouwen (SEB) werken overheden, bedrijven en kennisinstellingen samen om de doelen voor zowel natuur, klimaat en gezondheid als woningbouw, infrastructuur en energietransitie te bereiken.

Routekaart schoon en emissie-loos bouwen: samen met de bouwsector, medeoverheden en kennisinstellingen wordt er gewerkt aan een routekaart. Deze kaart verbindt de doelstellingen op het gebied van natuur (stikstof), klimaat (CO2) en schone lucht (fijnstof en stikstof) en beschrijft hoe we deze kunnen halen door steeds slimmer en meer schoon en emissie-loos bouwmaterieel in te zetten. In een bijbehorend Convenant maken de Rijksoverheid, sectorpartijen en medeoverheden afspraken over de uitvoering van de maatregelen uit de routekaart.

De doelstellingen voor schoon en emissie-loos bouwmaterieel zijn vastgesteld in onder meer de structurele aanpak stikstof, het Schone Lucht[6] Akkoord, het Klimaatakkoord en de strategie Klimaat-neutrale en Circulaire Infraprojecten. Voor deze doelstelling is een toetsingskader[195] ontwikkeld. De eerste 2 punten:

1) Heeft het project er alles aangedaan om emissies te verminderen door emissie-reducerend te ontwerpen en een emissie-reducerende uitvoeringslogistiek toe te passen.
2) Is de ambitie van het project niet hoger dan reductielijn die hoort bij de Routekaart schoon en emissie-loos voor ‘koploperprojecten’.

Vervuiling van water- lucht en bodem

Bodem, lucht en water worden vervuild. Broeikasgasuitstoot zorgt niet alleen voor opwarming van de aarde, land en water, maar ook voor verzuring van bv zeewater.
Niet alleen dient de opwarming van de aarde onder de 1,5 graad te blijven en de biodiversiteit herstelt. Het stoppen van alle vormen van vervuiling van bodem lucht en water is een voorwaarde voor een duurzame leefbare wereld voor toekomstige generaties.

Kruisbesmetting

Een voorbeeld
Landbouwbestrijdingsmiddelen, komen via de bodem ook het grondwater vervuilen terecht. Kunnen een bedreiging zijn voor drinkwater. Vervuilt via regenwaterafvoer sloten, vaarten en andere wateren. Kan daar op de bodem neerslaan. Vluchtige stoffen in bijvoorbeeld bestrijdingsmiddelen, kunnen ook de lucht vervuilen en elders neerslaan en daar de bodem en het water vervuilen.

Landbouwbestrijdingsmiddelen vallen in de wetgeving echter niet onder bodem- lucht en/of watervervuiling en zijn als zodanig ook niet vergunningplichtig.

Mening: Stelsel op de schop. Onder burgers leeft de gedachte om water- lucht en bodemvervuiling, metingen en vergunningverlening onder 1 noemer te brengen, zodat 1 instantie verantwoordelijk is voor alle vervuiling en die vervuiling ook in samenhang met elkaar beziet. Alle vervuiling heeft met elkaar te maken. Het enige wat echt helpt is gewoon niet

[194] https://www.opwegnaarseb.nl/
[195] https://www.hwbp.nl/documenten/handreikingen/2022/09/23/toetsingskader-emissieloos-bouwen-hwbp-2022

vervuilen. Gelukkig is dat ook beleid. In 2050 zou de circulaire samenleving een feit moeten zijn. Echt grote stappen worden echter niet gemaakt, zo lijkt het.

Follow The Money laat in een onderzoek zien hoe het in zijn algemeenheid is gesteld met vergunningverlening, toezicht en handhaving. Europese uitstootcijfers deugen niet: [196] gevaarlijke stoffen blijven buiten beeld, hele sectoren registreren niets.
Samengevat: er zijn wetten, maar voor de uitvoering van die wetten zijn nauwelijks normen gesteld, zodat vergunningverlening, toezicht en handhaving achter blijft. Dat dat zo is blijkt uit de vele rechtszaken die tegen overheden, uitvoeringsinstanties en bedrijven worden aangespannen en waarin de rechter aangeeft dat het beter moet. Uiteindelijk houden overheden en bedrijven zich niet alleen niet altijd aan de wet, maar ook niet aan uitspraken van de rechter. Je hoeft geen rechtszaak te voeren als iedereen zich aan de wet houdt. Met als gevolg: enorme vervuiling.

De Europese Unie heeft de lijst met stoffen die gerapporteerd moeten worden twee decennia lang nauwelijks aangepast. Er staan momenteel slechts een beperkt aantal stoffen op.
Dat steekt schril af tegen de emissieregistratie in bijvoorbeeld de Verenigde Staten. Daar moeten bedrijven de uitstoot van liefst 770 stoffen registreren en openbaar maken, waaronder 164 verschillende PFAS. In tegenstelling tot Europa, moeten ook stoffen die in hun proces worden gebruikt of zelf worden geproduceerd, openbaar maken. Zo is er zicht op wat in het bedrijf omgaat en wat mogelijk kan lekken.

Watervervuiling

Watervervuiling oppervlaktewater, zie voor grondwater ook bodemvervuiling.

Rekenkamer kritisch op toezicht vervuilende lozingen[197]

4 maart 2026
De minister heeft slecht zicht op hoeveel schadelijke stoffen de industrie in de Nederlandse wateren loost. Zo blijkt dat er geen totaalbeeld is van wat bedrijven mogen lozen. Een centraal informatiesysteem waarin alle relevante informatie staat, is er niet. Bij de helft van de bedrijven worden geen monsters genomen. Een andere reden is dat bedrijven nauwelijks rapporteren welke stoffen ze lozen en hoeveel. Ook andere schadelijke stoffen blijven nu onopgemerkt, schrijven de onderzoekers. Dat kan doordat bedrijven zelf moeten doorgeven welke stoffen ze lozen, waarna ze in de vergunning worden opgenomen. Ook constateert de Rekenkamer dat onduidelijk is of, wanneer en welke bedrijven zijn gecontroleerd. Dat noemt de Algemene Rekenkamer "extra risicovol" omdat het gaat om de vervuilendste bedrijven van Nederland.
De minister is het niet eens met de conclusie dat het toezicht tekortschiet. Een landelijk overzicht bijhouden van alle lozingen is volgens hem niet de wettelijke taak van Rijkswaterstaat en heeft "geen toegevoegde waarde".

[196] https://www.ftm.nl/artikelen/rotterdam-antwerpen-de-gaten-in-de-europese-en-nederlandseemissieregistratie?share=29NpH02kYYRiXXg70hH7YYw4VOlHZrhkEOkx9%2FFC9zwmBIOXJUWGBhzUEuSthQ%3D%3D
[197] https://nos.nl/artikel/2604875-rekenkamer-kritisch-op-toezicht-vervuilende-lozingen-ontoereikend-en-zorgwekkend

Waterinlaat grote rivieren

NOS radio journaal[198] 21 mei 2025 scroll naar 7.50 uur (1u 50min verder scrollen) waterinlaat uit de grote rivieren. bij Zutphen in het Twentekanaal. Het water wordt gebruikt voor scheepvaart, besproeiing landbouw, dijkbewaking en voor drinkwater. Wat voor water laten we in? Hoe schoon is het. Wordt vervuiling verspreid over heel het achterland?

Zie Chemelot: de eerste lozingsvergunning in Nederland waarbij elke stof die geloosd mag worden met naam is genoemd. Daarvoor is een lijst met ruim zeshonderd stoffen gemaakt. Het is een limitatieve lijst. Circle, loost dus zo'n 600 giftige stoffen de grensmaas in, waarvan 70 er zeer schadelijk zijn. Stroomafwaarts wordt het water gefilterd voor drinkwatergebruik.

Regelgeving: wie is verantwoordelijk en wie verrichten metingen? Wie geven vergunningen af?

Regelgeving

Kaderrichtlijn water (KRW)

Europese richtlijn die op 22 december 2000 van kracht is geworden. Doelstelling is het realiseren en behouden van chemisch schoon en ecologisch gezond oppervlaktewater en grondwater. De EU-lidstaten moeten deze 'goede toestand' uiterlijk in 2027 realiseren.
Het drinkwaterplatform[199] geeft uitleg over de KRW.
Volgens een rapport van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli) gaat Nederland met het huidige beleid die deadline in 2027 niet halen. Bovendien ziet de raad dat provincies, waterschappen en gemeenten nog nauwelijks actie ondernemen om aan hun wettelijke zorgplicht te voldoen voor de bescherming van drinkwaterbronnen.

Daarom adviseert de raad het volgende:
Zorg voor een betere doorwerking van de KRW op alle relevante beleidsterreinen en tref hiervoor verplichtende maatregelen;

- Reserveer voldoende fysieke ruimte voor drinkwaterwinning;
- Verminder de nutriëntenconcentratie in grond- en oppervlaktewater;
- Laat de KRW-doelen doorwerken in de wetgeving voor bestrijdingsmiddelen, prioritaire stoffen, medicijnresten etc.

Zie voor de doorwerking in Nederlandse regelgeving Rijkswaterstaat[200].
De KRW is in Nederland verankerd in de Omgevingswet . Datzelfde geldt voor de Grondwaterrichtlijn, een dochterrichtlijn van de KRW die zich specifiek richt op de kwaliteit van grondwater én de Richtlijn Prioritaire Stoffen, die zich richt op de meest risicovolle stoffen die moeten worden uit gefaseerd.

Tussenevaluatie Kader Richtlijn Water.[201]

"Eerder richtten de zorgen zich vooral op oppervlaktewater: meren, rivieren en dergelijke. Maar de prognose is dat ons grondwater een groot probleem wordt. Door verdroging zakt het grondwaterpeil. Daarnaast vervuilt het door de chemische stoffen. Dat heeft niet alleen

---

[198] https://www.nporadio1.nl/programmas/nos-radio-1-journaal/fragmenten?date=21-05-2025
[199] https://www.drinkwaterplatform.nl/themas/wet-en-regelgeving/kaderrichtlijn-water-krw/
[200] https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/water/waterkwaliteit
[201] https://natuurenmilieu.nl/nieuws-artikel/tussenevaluatie-kader-richtlijn-water-waar-staan-we/

gevolgen voor de beschikbaarheid van voldoende drinkwater van goede kwaliteit, maar ook water voor natuurgebieden."

Nederland staat onderaan de lijst en heeft een slechte waterkwaliteit. "Wat we vooral zien is dat maatregelen die we eerder hebben genomen werken. Maar dat de verbetering stagneert. We moeten als land streven naar een verbetering die structureel is en verder gaat dan dit",

Onderzoeksplatform Investico[202] Europese Kaderrichtlijn Water

heeft onderzocht dat lozingen niet in lijn zijn met de Europese Kaderrichtlijn Water. De watervergunningen van zeker 12 bedrijven zijn niet in lijn met Europese waterregels. Deze bedrijven, waaronder staalproducent Tata Steel en chemiereus Dow Chemical, lozen giftige stoffen in wateren die nu al veel te sterk vervuild zijn. Experts waarschuwen dat hun vergunningen kwetsbaar zijn. De vergunningen blijken niet in de haak omdat hun lozingen de milieukwaliteit verslechteren[203], verplichte milieuonderzoeken niet of niet goed gedaan zijn, of omdat de vergunningen sterk verouderd[10] zijn.

De lozingen van grote bedrijven zijn openbaar en worden bijgehouden door het RIVM in de zogenoemde Emissieregistratie[18]. Die gegevens konden we vergelijken met de jaarlijkse metingen van de waterkwaliteit[19]. Zo identificeerden we de bedrijven die stoffen lozen in wateren waar die stoffen volgens de Europese normen nu al te veel voorkomen.

Verontrustend is de beperking van onderzoek van schadelijke stoffen "Aan de andere kant zijn er ruim 100 chemische stoffen waarvan de concentratie niet te hoog mag zijn, en dan staan meer recente chemische probleemstoffen zoals als de meeste PFAS-verbindingen nog niet eens op de lijst." Pesticiden die vanuit het boerenbedrijf in de bodem en via grondwater in het water terechtkomen worden niet gezien als lozing".
Vragen vanuit de samenleving komen op: onderzoek is lastig, waarom is het niet andersom en dienen alle schadelijke stoffen opgegeven te worden en publiek te zijn? En waarom vangen bedrijven alle afvalstoffen zelf niet af of verwerken zij deze zelf niet? Waarom hebben we geen 0 emissies buiten de bedrijfspoort. Net Zero, niet alleen voor CO2 uitstoot, maar geldend voor alle vervuiling?

MOB en lozingen op de Waddenzee. Het verslechteringsverbod en de verbetereis

Vroege Vogels[204] 15 okt 23 lozingen op de Waddenzee 9.10u een interview met Johan Vollenbroek van MOB:

De EU kaderrichtlijn Water, die is uit 2000. Uitstel voor Nederland loopt tot 2027. In 2015 had Nederland al aan de eisen moeten voldoen. Ze voldoen er nog steeds niet aan. **Vanaf 2009 zit er een verslechteringsverbod in. Verslechtering van de kwaliteit van water mag niet meer. Vanaf 2015 geldt een verbeteringseis.**

---

[202] https://www.platform-investico.nl/artikel/tata-dow-en-shell-riskeren-rechtszaken-met-giflozingen/
https://www.platform-investico.nl/artikel/nederlandse-industrie-in-de-knel-door-europese-waterregels/

[203] Zie op de site van Investico

[204] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/vroege-vogels/29c98a0e-91ed-493f-84be-5f5745a0dc53/2023-10-15-vroege-vogels-schadelijke-termieten-riviergrondels-en-geluid-onder-water

Daar is niets van terecht gekomen. MOB heeft:
1 Rijkswaterstaat en de noordelijke waterschappen verzocht om aan te geven wat zij hebben gedaan om te voldoen aan de norm, het verslechteringsverbod en de verbeteringseis?
2 eist dat ze alle inspectierapporten opsturen van de lozingen die plaatsvinden.
3 heeft verzocht alle vergunningen aan te scherpen.

Vroege Vogels vraagt waarom MOB geen procedures tegen die bedrijven zelf voert? Juridisch kun je de bedrijven niet aanpakken. Het privaatrecht geeft aan dat dat via het bestuursrecht moet. Vroege Vogels heeft RWS om een reactie gevraagd. RWS zegt volkomen achter MOB te staan en er alles aan te doen….. o.a. al in 2020 is RWS begonnen met het bekijken of de vergunningen nog in lijn zijn met de EU kaderrichtlijn water
Dhr. Vollenbroek. Het is een hoop bla, bla. De 1e brief is gestuurd in 2014 ivm kwiklozingen. 19 jaar is er niets aan gedaan, waarom Rijkswaterstaat dan nu wel geloven? In eieren en sommige vissoorten zit veel te veel kwik, niet alleen schadelijk voor de natuur maar ook voor de mens.

Vroege Vogels vraagt: kan dit een nieuwe stikstofcrisis worden?
Dhr. Vollenbroek: nee, maar het kan wel betekenen dat bedrijven geen vergunning meer krijgen.

Verantwoordelijk voor waterkwaliteit.

Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor de Rijkswateren. Hieronder vallen de grote rivieren, meren en het kustgebied van de Waddenzee en Noordzee.

Provincies zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van provinciale oppervlaktewateren, de grondwaterkwaliteit en specifiek voor grondwater dat gebruikt wordt om drinkwater van te maken.

Waterschappen zijn verantwoordelijk voor regionale wateren, zoals sloten, beken en kanalen en voor het (ondiepe) grondwater in landelijk gebied. Ook beheren zij rioolwaterzuiveringen, die gezuiverd afvalwater lozen op oppervlaktewater. Indirect dragen ook gemeenten verantwoordelijkheid voor de waterkwaliteit omdat zij verantwoordelijk zijn voor het grondwater in stedelijk gebied en de riolering.

Metingen[205] waterkwaliteit

De waterbeheerders zijn ook verantwoordelijk voor de monitoring van de waterkwaliteit. Drinkwaterbedrijven verrichten nog aanvullende metingen bij hun bronnen, omdat de waterkwaliteit hiervan moet voldoen aan strengere eisen, en ze geen water mogen innemen dat niet aan die strenge eisen voldoet.

Vergunningen

Alleen voor lozingen met een hoog milieurisico is een vergunning vereist.
Rijkswaterstaat is vergunningverlener voor directe lozingen op Rijkswateren.
Waterschappen zijn vergunningverlener voor directe lozingen op regionale wateren. Zie Chemelot voor de strengste vergunning afgegeven door het Waterschap Limburg.
Omgevingsdiensten zijn – namens gemeenten – vergunningsverlener voor indirecte lozingen op het riool. DCMR is de omgevingsdienst voor 13 gemeenten in de Rijnmond, waaronder Rotterdam. Provincies zijn in sommige gevallen vergunningverlener voor lozingen, zoals

[205] https://www.drinkwaterplatform.nl/themas/verontreiniging/waterkwaliteit/

lozingen op de bodem.

Industrie

Veel hangt af van hoe wordt gerekend. Uitstoot van producten van de industrie zoals benzine of diesel of productie van auto's worden niet toegerekend aan de industrie maar aan verkeer. Zie ook het Begrippenkader Klimaat Opwarming Aarde, scope 1,2 en 3. en de rechtzaak Milieudefensie-Shell.

Drinkwater bedreigd
De Groene Amsterdammer, piekbelasters in de watercrisis

Wie zijn de piekbelasters[206] ? De Industrie bedenkt namelijk steeds andere producten waarvan (o.a. drinkwaterbedrijven) niet weten wat de afvalstoffen zijn. Of ze schadelijk zijn en zo ja, hoe deze stoffen weer uit het drinkwater te halen. Drinkwaterbedrijven voeren onderzoek uit maar lopen altijd achter de feiten aan.

Er is geen norm/wet die aangeeft dat eerst helder moet zijn wat de afvalstoffen zijn bij productie. Dus
1) om welke stoffen het gaat, en
2) hoe schadelijk ze zijn. Zo zou productie pas vergund mogen worden wanneer aangetoond is dat er geen schadelijke stoffen vrijkomen bij productie.

Nu ligt de bewijslast bij de overheid en kan eigenlijk "Alles". **Wie stelt dus de vraag "of het niet omgedraaid zou moeten zijn: pas lozingen toelaten als van de afvalstoffen bekend is dat er geen aanwijzingen zijn voor schadelijke werking".**

Een aantal maanden per jaar kan geen water worden ingenomen om er drinkwater van de maken omdat de kwaliteit dat niet meer toelaat. Als het over schoon water gaat is de EU richtlijn Kaderrichtlijn Water van belang. Volgens de EU regeling dienen in 2027 de maatregelen te zijn ingevoerd om de waterkwaliteit sterk te verbeteren. 60% van het land is verontreinigd.

De Europese koepelorganisatie van drinkwaterbedrijven[207]

6 maart 2024 De Europese koepelorganisatie van drinkwaterbedrijven en waterbeheerders doet een oproep voor een volledige en snelle restrictie voor de productie, het gebruik en de import van PFAS.
EurEau, de Europese koepelorganisatie van drinkwaterbedrijven en waterbeheerders, heeft op woensdag 6 maart 2024 een dringende oproep gedaan aan Commissievoorzitter Ursula von der Leyen.
Een totaalverbod op alle PFAS-soorten de enige manier om de blootstelling hieraan te voorkomen Daarnaast is een strikte aanpak van nog bestaande (industriële) lozingen met PFAS noodzakelijk.
Volledige en snelle restrictie:
In de oproep vraagt de EurEau het voorstel te steunen voor een volledige en snelle restrictie voor de productie, het gebruik en de import van PFAS. Het voorstel is momenteel in behandeling bij het Europees Agentschap voor chemische stoffen (ECHA). EurEau vindt dat de gemeenschap en burgers niet moeten opdraaien voor de kosten en risico's verbonden aan

[206] https://www.groene.nl/artikel/dit-zijn-de-piekbelasters-in-de-nieuwe-watercrisis
[207] https://unievanwaterschappen.nl/europese-watersector-doet-dringende-oproep-aan-von-der-leyen-voor-snelle-restrictie-pfas/

de verontreiniging door PFAS, maar dat de vervuilers verantwoordelijk zijn en alternatieven moeten gebruiken. EurEau wil graag samen met EU-instellingen en andere belanghebbenden zorgen dat onze watervoorraden, het milieu en de consumenten voor de komende generaties worden beschermd.

Voorkom dweilen met de kraan open
De Unie van Waterschappen is lid van EurEau en staat achter de oproep. Elk jaar verschijnen wereldwijd miljoenen nieuwe chemische stoffen. Veel van die stoffen eindigen vroeg of laat in het water of de bodem en blijken later schadelijk. Steeds meer stoffen vormen zo een bedreiging voor de kwaliteit van oppervlakte- en grondwater en de gezondheid van mensen en dieren. **De waterschappen pleiten daarom voor bronaanpak en strenger toelatingsbeleid**: voorkom dat risicovolle stoffen in het water belanden – voorkom dweilen met de kraan open.
> Lees hier de brief van de EurEau aan Von der Leyen
10 april 2024 8.15 uur Annemarie van Wezel hoogleraar environmental ecology[208] in gesprek met Astrid Kersenboom[209]. Zij geeft aan dat de waterkwaliteit in Nederland de slechtste is van Europa. Voorts dat **als drinkwaterbedrijven de vervuiling uit het water kunnen halen bedrijven dat ook kunnen** en dat het het beste is de vervuiling er uit te halen bij de bron. Bij de bedrijven dus.

Vergunning Chemelot

Pointer 27jan24 Chemelot[210]
Chemelot is een chemische georiënteerd industrieterrein aan de Maas in Limburg met zo'n 200 bedrijven.
Circle Wastewater Services, voorheen Sitech (drinkwaterbedrijven WML, Evides en Dunea, Rijkswaterstaat, provincie Limburg) heeft van het het dagelijks bestuur van het Waterschap Limburg[211] een nieuwe vergunning gekregen voor de lozing van afvalwater van het Chemelotterrein op de Maas.
In de vergunning is een verplichting opgenomen om tijdens de looptijd van de vergunning de lozing voor bepaalde stoffen te verminderen, en zijn er onderzoekverplichtingen opgenomen. Een daarvan gaat over de vermindering van de lozing van plastics.
Ook staat in de vergunning hoe de controle moet plaatsvinden: Circle moet elke dag monsters nemen van het water dat naar de zijtak van de Ur gaat en de resultaten aan ons doorgeven. Waterschap Limburg controleert onaangekondigd elke maand een week lang of Circle goed gemeten heeft en de juiste resultaten heeft doorgegeven.
Dit is voor zover bekend ook de eerste lozingsvergunning in Nederland waarbij elke stof die geloosd mag worden met naam is genoemd. Daarvoor is een lijst met ruim zeshonderd stoffen gemaakt. Het is een limitatieve lijst. Circle, loost dus zo'n 600 giftige stoffen de grensmaas in, waarvan 70 er zeer schadelijk zijn. Stroomafwaarts wordt het water gefilterd voor drinkwatergebruik. Ook de Belgen zijn daarvan afhankelijk. Zie de problematiek voor drinkwaterbedrijven.

Luchtvervuiling

Regelgeving. Wie is verantwoordelijk? Wie verrichten metingen? Wie geven vergunningen af?

[208] https://www.uva.nl/content/nieuws/hoogleraarsbenoemingen/2019/01/annemarie-van-wezel-hoogleraar-environmental-ecology.html
[209] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/nos-radio-1-journaal/b34a5c27-0e1e-4904-9576-756c4070be78/2024-04-10-nos-radio-1-journaal
[210] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/pointer/8168b841-8947-46cd-9424-00d9146c28b9/2024-01-25-pointer-regio-de-giftige-maas
[211] https://www.waterschaplimburg.nl/actueel/achtergronden-nieuws/lozingsvergunning-chemelot-circle/

Regelgeving

De regelgeving in Nederland is gebaseerd op de Europese NEC-richtlijn[212]. De richtlijn geeft maximale waarden voor uitstoot van onder andere stikstof aan. De richtlijn is onder meer uitgewerkt in de omgevingswet.

Europese richtlijn voor luchtkwaliteit[213]

De Europese raad nam op 14 oktober 2024 de nieuwe Europese richtlijn voor luchtkwaliteit formeel aan. Vanaf 2030 gaan er strengere eisen gelden voor bijvoorbeeld fijnstof en stikstofdioxide. Binnen 2 jaar moet Nederland de Europese regels omzetten naar nationale wetgeving.
Luchtverontreiniging vormt het grootste milieurisico voor de gezondheid in Europa. Jaarlijks overlijden in Europa ongeveer 300 000 mensen vroegtijdig door luchtvervuiling. Met de aanscherpingen komen de grenswaarden dichter in de buurt van de advieswaarden van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Metingen

TNO werkt aan de nationale en Europese emissie-inventarisaties en een verificatiesysteem voor broeikasgassen, waaronder CO2 en methaan. TNO meet[214] al sinds 1992 ook in Rotterdam en hebben de stedelijke emissies in de regio Rotterdam in kaart gebracht.

Toekomst: TANGO satelliet[215]: het monitoren van broeikasgasuitstoot. Na de lancering in 2024 zal TANGO gegevens leveren in 2026, die de opsporing van bronnen van CO2 en CH4 door de ESA Sentinel-5-missie zullen verbeteren.
Het wordt een uniek Europees meetsysteem dat de uitstoot van methaan, koolstofdioxide en stikstofdioxide gaat bepalen voor afzonderlijke industriële installaties.

Het RIVM meet op 375 stoffen

Het RIVM meet en brengt rapport uit over de luchtkwaliteit[216].
Klimaatverandering en luchtkwaliteit beïnvloeden elkaar sterk. Het RIVM meet op 375 stoffen, berekent de aanwezigheid van luchtverontreiniging in Nederland en onderzoekt de gevolgen van luchtverontreiniging en klimaatverandering voor natuur en gezondheid. Luchtkwaliteit en gezondheid[217]

23 juli 2026 NOS radio 1 Er worden door de chemische industrie 400.000 nieuwe vervuilende stoffen geloosd, uiteindelijk komen die in de Noordzee terecht. We weten niet welke stoffen, ook niet wat ze met elkaar doen.

---

[212] https://iplo.nl/thema/lucht/nec/
[213] https://iplo.nl/thema/lucht/nieuws-lucht/2024/europese-raad-geeft-groen-licht-aanscherping/
[214] https://www.tno.nl/nl/duurzaam/klimaat-luchtkwaliteit/broeikasgas-emissie-monitoring/
[215] https://www.tno.nl/nl/duurzaam/ruimtevaarttechnologie/aardobservatie-onze-planeet-beeld/tango-satelliet-monitoren/
[216] https://odbn.nl/expertises/luchtkwaliteit
https://www.rivm.nl/klimaat-en-gezondheid/luchtverontreiniging
[217] https://www.rivm.nl/lucht

Omgevingsdiensten en vergunningen

De Omgevingsdiensten zijn uitvoeringsorganen van provincies en gemeenten, zoals de DCMR[218] in het Rijnmondgebied en in Brabant de ODBN[219] ondersteunen gemeenten en provincies bij het bewaken en beschermen van de luchtkwaliteit, adviseren gemeenten bij ruimtelijke plannen en vergunningaanvragen en geven vergunningen af. Het gaat vooral om de uitstoot van fijnstof, stikstofdioxide en ozon.

Andere vervuiling wordt wel gemeten, maar er (b)lijkt niets mee te worden gedaan.
Er gelden landelijke grenswaarden voor fijnstof en NO_2, maar ook voor andere stoffen in de lucht , de 'Rijksomgevingswaarden[220] (externe link)'. De concentraties van deze stoffen mogen hier niet bovenuit komen. De overheid meet en berekent elk jaar de hoeveelheid luchtvervuiling. Dit is geregeld via het Centraal Instrument Monitoring Luchtkwaliteit (externe link)(CIMLK) .

Gemeenten en provincies hebben een grote rol. Zij leggen in hun omgevingsplan vast bij welke stoffen en welke niveaus ze maatregelen nemen. De Omgevingswet (externe link) bevat instrumenten en regels om de luchtkwaliteit te bewaken en beschermen.
Atlas Leefomgeving.[221] Kennisomgeving voor schone lucht.

Het schone lucht akkoord[222]

Bij het opstellen van het Schone Lucht Akkoord is uitgegaan van de advieswaarden uit 2005 van de World Health Organization (WHO) voor de luchtkwaliteit. Doel is 50% gezondheidswinst in 2030 t.o.v. 2016.

Het Rijk, de provincies en meer dan 100 gemeenten doen mee. Het gaat over de aanpak van fijnstof (roet uit o.a. uitlaatgassen), ammoniak (o.a. kunstmestgebruik in de landbouw) en stikstofoxiden. Dat zijn gassen die vooral vrijkomen bij de verbranding van fossiele brandstoffen, zoals uitlaatgassen van voertuigen of industriële uitstoot. Deze groep gassen bestaat voornamelijk uit stikstofmonoxide (NO) en stikstofdioxide (NO 2). Rotterdam heeft het Schone Lucht Akkoord ondertekend op 12 jan 2020. In Rotterdam wordt de luchtkwaliteit op een aantal plaatsen in opdracht van de gemeente gemeten door de DCMR. Onderstaande link opent een externe pagina van het RIVM.

Het RIVM[223] lijkt alleen te rapporteren op basis van EU wetgeving over fijnstof en stikstof, ozon, benzeen, zwaveldioxine en koolmonoxide, maar hoe zit het dan met al die andere stoffen die de industrie uitstoot? Bedrijven geven zelf ook veel meer stoffen[224] op.

Bodemvervuiling[225] incl. grondwater

[218] https://www.dcmr.nl/advies-luchtkwaliteit
[219] OBDN: Omgevingsdienst Brabant Noord
[220] https://iplo.nl/thema/lucht/lucht-omgevingswaarde/
[221] https://www.atlasleefomgeving.nl/thema/schone-lucht/kennis
[222] https://www.rivm.nl/lucht/sla
[223] https://www.rivm.nl/ggd-richtlijn-medische-milieukunde-luchtkwaliteit-en-gezondheid/wet-en-regelgeving-luchtkwaliteit/europese-wetgeving-luchtverontreiniging
[224] https://data-preview.emissieregistratie.nl/reports
[225] https://www.dcmr.nl/bodemverontreiniging

Wat is bodemverontreiniging?
Door menselijk handelen, zoals werken, wonen en landbouw, kan de bodem verontreinigd raken met stoffen die van nature niet in de bodem voorkomen. De bodem is verontreinigd als er stoffen of materialen in de bodem of het grondwater terecht komen die schadelijk zijn voor mens, dier en/of plant.

EU Kaderrichtlijn bodem[226]

Samen met het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk en Malta vormde Nederland in 2014 een “blokkerende minderheid” door niet in te stemmen met de EU Kaderrichtlijn Bodem. De conceptrichtlijn werd ingetrokken.

RIVM 20009 In de concepttekst[227] van de Kaderrichtlijn Bodem van de Europese Unie worden zeven bodembedreigingen onderscheiden. Afname van het organischestofgehalte en bodemverdichting zijn de twee bedreigingen die het meest relevant zijn voor Nederland. Ze hangen samen met intensief landbouwkundig bodembeheer. Het behoud van biodiversiteit is een criterium dat een rol speelt bij alle bedreigingen van de bodem. De afname van de bodembiodiversiteit kan een factor zijn bij het aanwijzen van zogenaamde prioritaire gebieden voor deze bedreigingen.
Bij een afname van het organischestofgehalte of bij verdichting van de bodem daalt de bodembiodiversiteit. Een daling van de bodembiodiversiteit zal de bodem ook minder goed in staat stellen om zogenaamde ecosysteemdiensten te leveren, zoals agrarische productie, schoon grond- en oppervlaktewater en de regulering van het klimaat.

RIVM [228]

De Omgevingswet vervangt per 1jan24 de Wet bodembescherming (Wbb (Wet Bodembescherming)), het Besluit bodemkwaliteit, het Besluit uniforme saneringen en de Circulaire bodemsanering.

Het RIVM denkt na over een schone bodem[229] Nieuw bodembeleid moet uitgaan van de bodem als ecosysteem. Het bodembeleid in Nederland ging lang alleen over bodemvervuiling. Maar de bodem schoonhouden is te eenzijdig[230]. Het is belangrijk dat de bodem gezond is en dat belangrijke functies van de bodem behouden blijven. Alleen zo kan de bodem bijdragen aan de kwaliteit van onze leefomgeving.

Het milieu en de leefomgeving in Nederland zijn in slechte staat. De kwaliteit van de bodem, het water en de lucht die we inademen, zijn zo aangetast dat deze niet meer uit zichzelf kunnen herstellen. De gezondheid van mensen gaat hierdoor achteruit. Om het tij te keren zijn ingrijpende maatregelen nodig. Samen met inwoners en bedrijven moet de overheid zoeken naar brede en integrale oplossingen. Dat stelt het RIVM op basis van een overzicht van de op dit moment beschikbare kennis over de kwaliteit van ons milieu en de leefomgeving.

Door uitputting van de bodem en vervuiling van bodem, water en lucht, hebben de draagkracht en veerkracht van de natuurlijke systemen in Nederland hun grens bereikt. Dat leidt tot verlies van natuurlijk kapitaal, zoals bestuiving, natuurlijke

---

[226] https://www.expertisebodemenondergrond.nl/naar-een-eu-bodemrichtlijn/
[227] https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/607370001.pdf
[228] https://www.rivm.nl/ggd-richtlijn-mmk-bodemsanering/proactieve-fase/bodemwetgeving
[229] https://www.rivm.nl/nieuws/rivm-beschrijft-bouwstenen-voor-toekomstbestendige-visie-op-bodembeleid
[230] https://www.rivm.nl/nieuws/overzicht-wetenschappelijke-kennis-kwaliteit-milieu-en-leefomgeving-staat-sterk-onder-druk

plaagonderdrukking, schoon drinkwater en voedselproductie. Dit heeft gevolgen voor onze gezondheid, de leefbaarheid van onze omgeving en de economie.

Dit overzicht maakt duidelijk dat de huidige maatregelen onvoldoende zijn om de kwaliteit van het milieu en onze leefomgeving te verbeteren. **Zo komt er elke 1,4 seconde een nieuwe industriële chemische stof op de markt.** Dat is veel te snel om alle stoffen te kunnen beoordelen op hun risico's voor milieu en gezondheid. Daardoor komen er steeds meer nieuwe schadelijke stoffen bij. Dat vergroot ook de kans op mengsels van gevaarlijke stoffen, waarvan de schadelijke effecten groter kunnen zijn dan het effect per stof.
RIVM rapport milieu en achterstand[231] [232]

Het Planbureau voor de Leefomgeving[233].

Onder andere op blz. 8 van de samenvatting, geeft het planbureau blijk van onderzoek naar opkomende stoffen. Tot noch toe onbekende stoffen. Op blz. 198 wordt aangegeven dat er **de BBT (best beschikbare technieken) dienen te worden ingezet om vervuiling te voorkomen. Op blz. 204 wordt de minimaliseringsplicht van ZZS (zeer vervuilende stoffen) aangehaald. De uitstoot dient naar 0 te worden teruggebracht.** Blz. 232 Prioritair gevaarlijke stoffen: 'prioritaire stoffen' waarvoor strengere maatregelen gelden: beheerders moeten zorgen dat uiterlijk in 2027 de lozingen van deze stoffen zijn beëindigd.

Informatiepunt leefomgeving[234]
De site geeft info over de gemeentelijk op te stellen omgevingsvisie en omgevingsplan. Gemeenten kunnen in de omgevingsverordening regels voor bescherming van de kwaliteit van het grondwater opnemen.

Grondwater maakt deel uit van de bodem en ondergrond en speelt een belangrijke rol in veel maatschappelijke opgaven. Denk aan de strategische drinkwatervoorraden en behoud van drinkwatervoorzieningen.

Duurzame ontwikkelingsdoelen
De overheid werkt aan beleid voor duurzaam gebruik van de bodem, zie de pagina Gezonde bodem voor iedereen. Dat betekent dat de bodem zo wordt gebruikt dat het de mogelijkheid voor de volgende generaties om in hun behoeften te voorzien niet in gevaar brengt. Ook zij moeten de bodem kunnen gebruiken voor landbouw, natuur, drinkwater en bijvoorbeeld woningbouw. Preventie is speerpunt van het milieubeleid.

Metingen

Voor het Rijnmondgebied meet DCMR en maakt bodemrapportages[235].

Het Ministerie van LNV
https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/landbouw-en-tuinbouw/aanpak-duurzame-landbouwbodems Elke 5 jaar onderzoekt het ministerie van LNV de kwaliteit van landbouwbodems. Dit gebeurt via een landelijke steekproef de Staat van de Nederlandse Landbouwbodems. Op meer dan 1000 locaties wordt de bodemkwaliteit gemeten. Het RIVM stelt de kwaliteit van de bodem vast[236]

[231] https://www.rivm.nl/nieuws/overzicht-wetenschappelijke-kennis-kwaliteit-milieu-en-leefomgeving-staat-sterk-onder-druk
[232] https://www.rivm.nl/documenten/milieu-achterstand-en-acceleratie
[233] https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2020-nationale-analyse-waterkwaliteit-4002_0.pdf
[234] https://iplo.nl/thema/bodem/regelgeving/omgevingswet/
[235] https://www.dcmr.nl/omgeving-in-kaart
[236] https://www.rivm.nl/ecosysteemdiensten-van-bodem/bodem-in-beeld

Gezondheidsrisico

De GGD Rotterdam-Rijnmond heeft voor de beoordeling van gezondheidsrisico's bij bodemverontreiniging[237] het Toetsingskader bodem 2023 opgesteld. Het toetsingskader is uitsluitend geldig binnen het werkgebied van de GGD Rotterdam-Rijnmond. Zie tevens onder meer "Effecten van bodemverontreiniging op de menselijke gezondheid, plant en dier en het hele ecosysteem"

Wie is verantwoordelijk[238]

Wanneer de bodemvervuiling na 1 januari 1987 is ontstaan, dan geldt de zorgplicht en moet de bodem gesaneerd worden[239]. De vraag hierbij is wie er aansprakelijk is. Volgens het principe 'de vervuiler betaalt' is de oorspronkelijke vervuiler aansprakelijk wanneer de vervuiling binnen de verjaringstermijn van 30 jaar heeft plaatsgevonden en mits de vervuiler te achterhalen is. Is de verjaringstermijn verstreken of is de vervuiler niet te achterhalen, dan ben je vaak zelf verantwoordelijk volgens de 'zorgplicht' uit de wet. De verantwoordelijkheid en zorgplicht ligt bij de eigenaar van de grond.

Bevoegd gezag en vergunningen[240]

De gemeente is het bevoegd gezag. Het aanvragen van een vergunning of het doen van een melding gebeurt na inwerkingtreding van de Omgevingswet in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO). De DCMR behandelt namens de vijftien aangesloten gemeenten en de provincie Zuid-Holland de vergunningsaanvragen, neemt meldingen in behandeling en zorgt namens de gemeenten en provincies voor toezicht en handhaving. Alle bestemmingsplannen worden samengevoegd tot één Omgevingsplan. Dit is in te zien in het DSO.

Kijken we naar welke pesticiden (ook wel gewasbeschermingsmiddelen genoemd) die boeren en tuinders mogen gebruiken, zien we dat elk gewasbeschermingsmiddel gebruikt mag worden dat door het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (middelen tegen ongedierte) is toegestaan[241].

Gebruik Glyfosaat[242]

11 okt 23 In een laatste poging om landbouwminister Adema (ChrUnie, kabinet Rutte VVD)) op andere gedachten te brengen, stuurden 159 wetenschappers een brandbrief naar het demissionaire kabinet. Onder hen de Leidse hoogleraar Ecotoxicologie Martina Vijver. Demissionair landbouwminister Piet Adema onthield zich tot nu toe van stemming in Europa, hoewel de Tweede Kamer wil dat hij tegen tien jaar langer toestemming voor het gebruik van onkruidverdelger glyfosaat stemde. De onthouding van zijn stem was doorslaggevend. Het middel is nu weer voor 10 jaar toegelaten[243].

---

[237] https://sigmaearth.com/nl/bodemverontreiniging-alles-wat-u-moet-weten/

[238] https://www.milieucentraal.nl/klimaat-en-aarde/milieuproblemen/bodemverontreiniging/

[239] https://www.milieucentraal.nl/klimaat-en-aarde/milieuproblemen/bodemverontreiniging/

[240] https://www.dcmr.nl/themas/omgevingswet

[241] https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bestrijdingsmiddelen/vraag-en-antwoord/welke-gewasbeschermingsmiddelen-mag-ik-gebruiken

[242] https://www.rtl.nl/rtl-nieuws/artikel/5412665/minister-adema-weigertglyfosfaat-uit-te-voeren-tweede-kamer

Nieuw onderzoek glyfosaat[244]

Kleine hoeveelheden van de stof kunnen al kanker veroorzaken.
11 juni 2025 Er is voor het eerst hard wetenschappelijk bewijs dat glyfosaat - de werkzame stof in bepaalde bestrijdingsmiddelen - kankerverwekkend is. Toch wordt het middel nog altijd volop
gebruikt in de landbouw.
journalist bij Zembla Ton van der Ham. Kleine hoeveelheden van de stof kunnen namelijk al kanker veroorzaken. Vooral jonge ratten zijn extra vatbaar. Het gaat om verschillende vormen van kanker: onder andere leukemie, huid- en leverkanker.
Een kanttekening is wel dat het nu nog gaat om de bewezen gevolgen voor dieren en dus nog niet voor mensen. Dit zal dus nog verder onderzocht moeten worden. Maar, volgens de Europese wetgeving zou bewijs bij proefdieren alle aanleiding moeten zijn om hier opnieuw naar te kijken.
Reactie LTO https://www.trouw.nl/duurzaamheid-economie/stop-meteen-met-glyfosaat-als-resultaten-van-kankeronderzoek-kloppen-zegt-lto~b0018392/ LTO wijst erop dat boeren en tuinders werken met bestrijdingsmiddelen die ‘na zware Europese en Nederlandse toetsing’ veilig zijn verklaard op voorwaarde dat ze verantwoord worden gebruikt. Die toetsing wordt uitgevoerd door de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid Efsa en het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen (Ctgb) en biociden. LTO vraagt beide organisaties met ‘de hoogste prioriteit’ de nieuwe studie te beoordelen. Als de resultaten kloppen, dan is het voor LTO ‘zonneklaar’ dat glyfosaat niet meer kan worden gebruikt.

Het CTBG NOS radio 1 journaal 14 mei 2025 Bestrijdingsmiddelen
https://www.nporadio1.nl/fragmenten/nos-radio-1-journaal/0196cd2a-107f-7045-b76c-59f9fdcda3f4/2025-05-14-ctgb-pesticiden-moeten-strenger-worden-beoordeeld-op-kankerrisico Bestrijdingsmiddelen moeten voortaan strenger beoordeeld worden op kankerrisico's, zegt het College voor Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden (het CTGB). Eerder bleek uit onderzoek van Zembla dat het college een test gebruikt die in het voordeel is van pesticideproducenten. Het gaat onder andere om de bekende onkruidverdelger glyfosaat. Ton van der Ham van Zembla legt in het *NOS Radio 1 Journaal uit* hoe kan het dat het het CTGB jarenlang de risico's niet streng genoeg beoordeelde. Vooralsnog geeft het college aan eerdere beoordelingen niet te opnieuw te willen beoordelen.

Sjoemelsoja[245]

Vroege vogels Radio 1 25 mei 2025 Nederland is in Europa de grootste soja importeur. In de periode 2017 tot 2021 ging het gemiddeld om 8,1 miljoen ton per jaar. Het grootste deel van die soja wordt gebruikt als voer voor onze koeien en varkens. Volgens bedrijven als FrieslandCampina gaat het om duurzame soja, maar journalist Thomas Oudman van De Correspondent stelt daar grote vraagtekens bij. Hij publiceerde onlangs een groot onderzoek naar zoals hij dat noemt: ‘sjoemelsoja’. Lees meer in het gehele artikel

[243] https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2023/11/blootstelling-aan-glyfosaat-steevast-onderschat-door-europese-efsa

[244] https://www.nporadio1.nl/nieuws/onderzoek/f68e4b46-6471-4f95-9858-ab922be42aea/baanbrekend-onderzoek-glyfosaat-veroorzaakt-kanker

[245] https://www.nporadio1.nl/fragmenten/vroege-vogels/0196fdc5-3f2d-72d4-9b84-998a56cbd2bb/2025-05-25-hoe-er-met-soja-gesjoemeld-kan-worden

De hoogste bestuursrechter van het land, de Raad van State, heeft vandaag bepaald dat voor het gebruik van pesticiden een natuurvergunning nodig is.

2 april 2025 Dit geldt voor alle gebruik van middelen in alle teelten, niet specifiek voor lelieteelt nabij Natura 2000.
Raad van State geeft Milieudefensie Westerveld gelijk dat het gebruik van bestrijdingsmiddelen een significant negatief effect kan hebben op Natura 2000-gebieden, en dat mag niet. De Raad van State volgt hiermee eerdere uitspraken van de rechtbank Noord-Nederland.
Henk Baptist, jurist bij Meten=Weten[246] en gemachtigde voor de zaak: *"In feite is het gebruik van bestrijdingsmiddelen zonder vergunning een overtreding van de natuurwetgeving. De overheid is nu aan zet en zal aan het werk moeten om procedures op te stellen die moeten leiden tot het kunnen verlenen van een vergunning: de zogeheten passende beoordeling."*
Argumenten van de provincie Drenthe, waaronder bestaand gebruik, planmatig toegestaan, gebruik vóór referentiesituatie, agrarisch gebruik, of toelating door het Ctgb, hebben geen invloed op de procedure om wel of geen vergunning te verlenen.
Het is echter de vraag of provincies meteen zullen gaan handhaven.

Europa
Zero Pollution Action Plan

Op 12 mei 2021 heeft de Europese Commissie het Zero Pollution Action Plan[247] (ZPAP) gelanceerd. Het uiteindelijke doel is dat luchtverontreiniging niet langer een negatieve impact heeft op de gezondheid. De lucht-bodem en waterkwaliteitseisen in de EU richtlijnen gelden voor alle lidstaten van de Europese Unie. Ze vormen de basis voor bijvoorbeeld de grenswaarden in de nationale wetgeving. Ook bepaalt de richtlijn de eisen voor het Landelijk Meetnet.

Burgers vragen zich af

Burgers vragen zich af of het normaal is dat bedrijven geen inzicht hoeven te geven in alle stoffen die zij in het milieu uitstoten en wat hun impact is op het milieu, zodat niet adequaat kan worden opgetreden. Waarom is er geen sprake van '***zero tolerance***'? En bedrijven opleggen om geen schadelijke stoffen (meer) in het milieu te lozen?

Waarom geen verplichting invoeren om bedrijven alle vervuiling zelf op te laten ruimen (en ook geen export toestaan om vervuiling te kunnen verplaatsen naar landen zonder milieuwetgeving). Nu is het zo dat bepaalde bedrijven vervuilen en iedereen meebetaalt aan de opruiming. Is dat rechtvaardig?

Als verbetering van de waterkwaliteit de norm is in EU wetgeving, mag er dan nog geloosd worden? Mogen nieuwe onbekende stoffen eigenlijk wel worden geloosd? Er zijn geen lozingen van schadelijke stoffen die het milieu verbeteren!

Waarom kunnen zwaar vervuilende bedrijven niet tijdelijk stilgelegd worden en aangepast worden aan de eisen van deze tijd voordat ze weer opgestart worden?

---

[246] https://metenweten.nl/page/bevestiging-door-raad-van-state-gebruik-van-pesticiden-is-vergunningplichtig
[247] https://www.schoneluchtakkoord.nl/actueel/nieuws-schone-lucht-akkoord/algemeen/nieuwe-who-advieswaarden-luchtkwaliteit/

De wet vormt een minimum kader, een ondergrens. Bedrijven en overheden kunnen verder gaan en moeten dat soms ook doen vanuit hun maatschappelijke verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld wanneer de politiek er niet uitkomt.

Conclusie water- lucht- en bodemvervuiling

Milieuvervuiling is alom aanwezig. Wetgeving, vergunningverlening, toezicht en handhaving zijn een gatenkaas en een gevaar voor mens en planeet. Wetgeving, mensenrechten, uitspraken van de rechter worden genegeerd waarmee de rechtstaat wordt ondermijnd en de democratie gevaar loopt. Overheden en bedrijven krijgen het niet voor elkaar om een duurzame leefbare toekomst te schetsen voor komende generaties. Bedrijven wijzen naar de politiek. De politiek naar Europa. En Europa is verdeeld. Onder meer veto's blokkeren het besturen van Europa. Milieukundigen geven in gesprekken aan dat alle vervuilende stoffen, alle stoffen die niet in de natuur thuishoren, kunnen worden gemeten en uit afvalstromen van productie gehaald kunnen worden.

Echte keuzes: uitfasering bedrijven

Niet alle bedrijven hebben bestaansrecht in een circulaire, fossielvrije en niet vervuilende samenleving. Bedrijven dienen zich aan te passen of uitgefaseerd te worden. Er komt dan ook fysieke ruimte vrij, ruimte op het elektriciteitsnet en werknemers kunnen omgeschoold worden naar groene banen.

Groot Brittannië heeft op 1 oktober 2024 de laatste kolencentrale[248] gesloten en wil vanaf 2030 alleen nog duurzame energie opwekken. België en Zweden zijn voorgegaan. 90% van alle nieuw verkochte auto's in Noorwegen in 2024 zijn elektrisch. De infrastructuur is op orde en van netcongestie is geen sprake.

Stikstof

Vroege Vogels[249] 19 juli 2026 op 2 uur 40 minuten
Tom Brouwer, milieumodelarchitect, heeft een model ontwikkeld waarmee de stikstofdepositie van een bedrijf binnen 1 minuut kan worden berekend. Het Planburo voor de Leefomgeving doet daar weken dan wel maanden over. Tussen de 70 – 80% van het doel van de kabinetsplannen kan worden gehaald in 2035.
Generiek worden er door het kabinet maatregelen voorgesteld voor alle bedrijven en rondom natuurgebieden komen zones van 500 – 1000 m waar geen uitstoot plaats mag vinden.
Er zijn verschillende mogelijkheden voor individuele boeren. Koeien kunnen bijvoorbeeld langer in de wei staan, het voer kan worden aangepast, een luchtwasser kan worden geïnstalleerd….. Provincies mogen afwijken als zij met betere plannen komen.

Stikstof[250] (een Belgische site, omdat ie lekker duidelijk is). Niet voor niets ligt het hele land plat vanwege stikstofvervuiling. Wat is het en wie zijn de grote uitstoters? Stikstofgas is onschadelijk, maar kan zich in de lucht ook verbinden met andere elementen en dan ontstaan er verbindingen die wel schadelijk zijn. Bij hoge temperaturen, bij verbrandingsprocessen bijvoorbeeld, verbindt het zich met zuurstof en vormt dan stikstofoxiden (NOx). Het kan zich ook binden met waterstof en dan wordt ammoniak gevormd (NH3), een kleurloos gas.

---

[248] https://nos.nl/artikel/2539128-laatste-britse-kolencentrale-van-het-net
[249] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/vroege-vogels/0199a528-5e7b-73d7-883f-756bfc6444de/2026-07-19-vroege-vogels
[250] https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/03/02/stikstof-stikstofoxiden-en-ammoniak/

Wat zijn de effecten voor de natuur?

Als de stikstofdeeltjes op de grond neerslaan, zorgen ze voor bemesting. Stikstof is normaal vrij schaars in de bodem en planten hebben het nodig om te groeien. Een aantal planten is echter aangepast aan een arme bodem en als die verrijkt wordt door de neerslaande stikstof, gaan die planten weggeconcurreerd worden door soorten als netels, braambessen en grassen, die het goed doen op een voedselrijke grond.
Bijna een kwart van de planten profiteert van de rijkere bodems, de rest krijgt het moeilijk, waardoor de biodiversiteit vermindert. Ook insecten en andere levensvormen die afhankelijk zijn van de aangepaste planten, gaan er dan op achteruit en dat tast de biodiversiteit nog meer aan.

De bodem kan ook verzuren door de aanwezigheid van stikstof en ook dat leidt tot het verlies van bepaalde plantensoorten. Als de stikstofdeeltjes in zoet water terechtkomen, treedt er een proces op dat eutrofiëring genoemd wordt. Het teveel aan stikstof kan leiden tot een snelle groei van bepaalde algen, wat dan weer zuurstoftekorten en een gebrek aan licht in het water tot gevolg kan hebben. Ook dat leidt tot een verarming van de biodiversiteit. Bovendien kan ook het water verzuren en dat kan leiden tot de sterfte van bepaalde gevoelige vissen.

In 80 procent van de **Vlaamse natuurgebieden** slaat er te veel stikstof neer, wat een overtreding is van de Europese Habitat-richtlijn. Per hectare valt er jaarlijks 25 kilogram zuivere stikstof neer, terwijl dat maar gemiddeld 16 kilogram zou mogen zijn. Onder meer om deze reden beseffen politici dat ze nieuwe maatregelen niet langer mogen uitstellen.

Wat is de impact op onze gezondheid?

Stikstofdioxide in de lucht is irriterend voor de ogen, neus, keel en longen en het kan ontstekingen van de longen veroorzaken en hart- en vaatziekten.
Stikstofoxiden zijn een van de noodzakelijke bestanddelen voor het ontstaan van fotochemische smog of zomersmog, wanneer er te veel ozon in de lucht zit. De concentraties van ammoniak in de lucht zijn niet zo hoog dat ze tot gezondheidsproblemen kunnen leiden, maar ammoniak geeft dan weer milieuproblemen.

Stikstofdioxide en ozon zijn, samen met fijnstof, de drie stoffen met grootste gezondheidsimpact in Vlaanderen en leiden nog steeds tot vroegtijdige sterfte. Elk jaar zou het in België gaan om 9.000 vroegtijdige overlijdens door alle vormen van luchtvervuiling samen, waarvan 6.500 in Vlaanderen.

Hoe komt de stikstof in het milieu terecht?
Zowat de helft van de schadelijke stikstof ontstaat in Vlaanderen, en zo'n 60 procent daarvan is afkomstig uit de landbouw. Het verkeer is goed voor zo'n 8 tot 10 procent, de rest komt van de huishoudens en de industrie. Het opwekken van energie telt voor minder dan 1 procent.

Stikstofoxiden ontstaan, zoals gezegd, uit het stikstofgas in de lucht bij hoge temperaturen, bij verbrandingsprocessen in de industrie en bij het opwekken van energie en in verbrandingsmotoren voor onder meer het transport.

Ammoniak is vooral afkomstig uit de landbouw. De stof ontsnapt uit de stallen van kippen, varkens en runderen, ze komt vrij uit de opslag van mest en bij het bemesten van velden en akkers.

Nederland[251]

Het Kenniscentrum Europa Decentraal benoemd ook andere normen voor o.a. arseen, cadmium, kwik, nikkel en polycyclische aromatische koolwaterstoffen. En geeft aan dat lokale overheden een eigen rol hebben. Daarnaast is er een rol voor decentrale overheden zoals het zgn. bevoegd gezag onder de Omgevingswet (voorheen WABO & Wet Milieubeheer).
Uit artikel 5.6 lid 1 van deze wet kan een project (bijvoorbeeld een bouwproject) dat luchtverontreiniging veroorzaakt alleen doorgang vinden (=een vergunning krijgen) als het aan een of meerdere van onderstaande voorwaarden voldoet:
– Er geen overschrijding of waarschijnlijke overschrijding is van een grenswaarde (de zgn. Aerius[252] berekening);
– Er per saldo geen verslechtering optreedt van de luchtkwaliteit;
– Er alleen 'niet in betekenende mate' (NIBM) wordt bijgedragen aan luchtverontreiniging; en
– Het project is opgenomen in het *Nationaal Samenwerkingsprogramma* (NSL), *Schone Lucht Akkoord* (SLA) of andere lokale dan wel regionale plannen.

Juli 2026 de kabinetsplannen zouden de stikstofproblematiek in 2035 met ca. 70-80% hebben opgelost met emissievrije zones van 500-1000 meter rondom natuurgebieden en generieke maatregelen voor bedrijven.
Was dat nou zo moeilijk? Je zou bijna zeggen "hadden we eigenlijk wel een probleem"?

Zie ook rechtszaken MOB en Greenpeace – Staat

Hoe werkt het geldstelsel? MMT (Modern Monetary Theory) legt het uit en plaatst aannames gebruikt in politiek en economie naast de werkelijkheid.

Waar het over klimaat gaat, hoef je het eigenlijk niet over geld te hebben omdat geld het probleem niet is.

Toch besteden we er enige aandacht aan omdat:

3) Beleid voor o.a. klimaatmaatregelen om financiële redenen soms moeizaam of niet tot stand komt. Denk maar aan de jaarlijkse 100 miljard die nodig is ter ondersteuning van ontwikkelingslanden bij het opvangen van de gevolgen van klimaatverandering.
4) Als in de politiek wordt aangegeven dat er bezuinigd dient te worden, bedenk daarbij wat de MMT daarover zegt. Zie uitleg volgend hoofdstukje.
5) Zolang er winst gemaakt kan worden met fossiel, blijft er in geïnvesteerd worden.
6) Omdat inflatie beleid is en vermogen zo verdampt, worden vermogenden aangespoord om te investeren. Vermogen op peil houden is een drijfveer op zichzelf. Aantrekkelijke rendementen worden geboden op fossiel, wapens, bestrijdingsmiddelen etc. etc. waar rendement op biologisch-dynamische landbouw, herstel van regenwoud, voorkomen van vervuiling en opwarming van de aarde nihil is.
7) Omdat er 45 miljard per jaar aan voordeeltjes vanuit de staat naar de fossiele industrie gaat.

Het functioneren van het geldstelsel is een van de onderwerpen die niet of nauwelijks bespreekbaar zijn in de politiek en waar politici en burgers nauwelijks over geïnformeerd worden. Bijna niemand weet hoe het geldstelsel werkt. Geld als leidraad wakkert hebzucht aan. Dat is een groot gevaar voor de democratie en de rechtsstaat.

De rol van geld is in het politieke proces is anders dan in het bedrijfsleven. Waar afgesproken

[251] https://www.milieucentraal.nl/klimaat-en-aarde/milieuproblemen/stikstof-in-de-lucht-en-bodem/
[252] https://calculator.aerius.nl/own2000/

is dat bedrijven zich voor de financiering van productie in zijn algemeenheid dienen te beperken tot eigen vermogen en leningen, liggen er in principe geen financiële beperkingen in het politieke proces.

Art 127[253] van het Verdrag Betreffende de Werking van de Europese Unie

bepaalt: "onverminderd het doel van prijsstabiliteit, ondersteunt de ECB het algemene economische beleid in de Unie ten einde bij te dragen aan de verwezenlijking van de in artikel 3 van het Verdrag betreffende de Europese Unie, Maastricht 7 feb 1992, omschreven doelstellingen van de Unie.

Artikel 3[254] van het Verdrag betreffende de Europese Unie, Maastricht 7 feb 1992

Omschrijft de doelstellingen van de Unie. Zij variëren van volledige werkgelegenheid, veiligheid, sociale rechtvaardigheid en economische groei tot milieubescherming, innovatie... Het geeft de politiek en de ondersteuning door de Europese Centrale Bank (ECB) een oneindig aantal mogelijke doelstellingen.

Conclusie

Er is altijd genoeg geld in alle eurolanden om alle rekeningen in euro te betalen voor beleid waar het bestuur van de Europese Unie achter staat. Vinden we dat er genoeg geld in omloop is (dat is dan bijvoorbeeld genoeg geld om een ieder te laten delen in brede welvaart) maar is er nog geen sprake van brede welvaart, dan hebben we niet meer geld nodig, maar een andere verdeling. Dat doen we met belastingheffing.

The Modern Monetaty Theory (MMT), Stephanie Kelton, Stony Brook University New York. Presidential Lecture Series[255]

Stephanie Kelton was campagnemedewerkster van Bernie Sanders tijdens de presidentsverkiezingen in Amerika 2015-2016. Zij laat het verband zien tussen geldschepping en democratie / de inrichting van de samenleving. Zij geeft aan dat het politieke debat dient te gaan over sociaal- maatschappelijke- ecologische waarden, inhoud en kwaliteit en niet over geld. Het bedrijfsleven en geld zijn niet leidend, slechts middel, de planeet en de mens dienende. Helder geeft zij weer hoe het geldstelsel werkt. Zij zet aannames die gebruikt worden in de politiek en economie tegenover de werkelijkheid.

Geld in zichzelf heeft geen waarde. Niet in de zin van wat we belangrijk vinden, zoals onderwijs of voedsel…. Zolang er mensen beschikbaar zijn voor de uitvoering, kun je geld aanmaken om die mensen te betalen. Zijn er geen mensen beschikbaar, heeft het ook geen zin om geld ergens in te stoppen. Dan biedt een brede maatschappelijke waarde-dialoog wellicht uitkomst. En welke waarden spelen daarin dan een rol? Naast het marktmechanisme worden hier sociaal-maatschappelijke-ecologische elementen ingebracht en wordt op waarde gestuurd.

---

[253] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT

[254] https://wetten.overheid.nl/BWBV0001507/2013-07-01

[255] https://www.youtube.com/watch?v=WS9nP-BKa3M

VPRO Tegenlicht MMT[256]

Heeft de overheid jouw belastinggeld eigenlijk wel nodig?
Hoe de Modern Monetary Theory ons denken over overheidsgeld op zijn kop zet.

Dezelfde uitgelegd zoals Stephanie Kelton dat doet, maar dan vanuit een ander gezichtspunt. Eerst creëert de overheid een geldhoeveelheid, daarna gaat het rond in de samenleving. Bezuinigen op bijvoorbeeld gezondheidszorg, denk aan de GGZ of jeugdzorg, omdat er geen geld genoeg zou zijn, wordt louter gedaan omdat er een politieke afspraak aan ten grondslag ligt: werken binnen de begroting; tekorten mogen niet te ver oplopen…… Die afspraken worden makkelijk terzijde gelegd als omstandigheden daarom vragen, bijvoorbeeld bij een pandemie of in tijden van oorlog. Het laat ook zien dat de afzonderlijke landen in Europa de geldscheppingsbevoegdheid in handen van Europa hebben gelegd, en zo minder goed kunnen sturen op de eigen economie en geldhoeveelheid in omloop. Geld is een menselijk construct. Het ontwerp van de euro kan elk moment worden aangepast als de politieke wil daartoe er zou zijn.

Ted talk Stephanie Kelton

De link naar de 15 minutes TED talk, er is geen woord Spaans bij.
https://www.ted.com/talks/stephanie_kelton_the_big_myth_of_government_deficits

Verdienmodellen en marktwerking

Verdienmodellen, marktwerking, concurrentie, 2% inflatie. de inrichting van het geldstelsel. Het zijn allemaal menselijk constructen. Die kunnen te allen tijde worden aangepast aan nieuwe inzichten.

Verdienmodellen

Bedrijven die aankloppen bij de banken om projecten te financieren, dienen te voldoen aan verdienmodellen die door de bankenwereld worden opgelegd. Maak je niet genoeg winst of zijn er grote risico's, ook al zijn de ideeën nog zo goed, dan krijg je geen geld om je ideeën uit te voeren. Zo is jarenlang wind- en zonne-energie gedwongen geweest te concurreren met olie en is de ontwikkeling van fossielvrije energie afgeremd.
Lightyear, de beste auto ter wereld die alleen zonne-energie nodig had (Nederlands concept) is zo ten onder gegaan, ondanks dat de bijdrage aan de wereld van de toekomst hard nodig was.
De overheid is niet gebonden aan de verdienmodellen van de bankenwereld. Zie de uitleg onder MMT. Er is alleen een politieke meerderheid nodig voor besluitvorming en om geld vrij te maken voor beleid nodig voor de samenleving, maar waar moeilijk geld aan verdiend kan worden.

Marktwerking

Algemeen
Marktwerking is momenteel leidend bij de overheid en in het bedrijfsleven omdat we de economie zo hebben ingericht. In het private bedrijfsleven is, dat momenteel de norm (45 miljard subsidie per jaar voor het fossiele bedrijfsleven even daargelaten) maar dat is niet noodzakelijkerwijs onderdeel van het deel van de economie die aangestuurd wordt door de

[256] https://tegenlicht.vpro.nl/artikelen/mmt-brett-scott

overheid. Dat is in Nederland ongeveer 50% van de totale economie. Winst, concurrentie en aandeelhoudersbelang mogen overheidsbeleid niet domineren. In de uitvoering van overheidsbeleid zie je marktwerking en concurrentie ook weer terug, maar de financiering is geheel anders. Die loopt via algemene belastingheffing van bedrijven, naar de overheden en terug naar de bedrijven die overheidsbeleid uitvoeren.

De marktlogica mist aandacht voor het algemeen belang, rechtvaardigheid, waarheid, het burgerbelang, milieu, zorg, onderwijs….. Het probleem van ons economische systeem is niet de vrije markt, maar de hoeveelheid vrijheid van de markt. De regulatie.
De politiek bepaalt o.a. met belastingheffing en regelgeving, de grenzen van onder meer verdienmodellen, concurrentievermogen en marktwerking. Zij zou dat moeten doen in het publiek belang op basis van breed gedeelde waarden. Wat voor een ieder van belang is. Waar dat niet plaats vindt ontstaantmogelijk crisis. We zien dat bijvoorbeeld terug in het niet adequaat voorzien in klimaatmaatregelen en vasthouden van oude verdienmodellen in het boerenbedrijf (afhankelijkheid van banken en minder omzet in het biologische bedrijf moet concurreren met bedrijven die pesticiden gebruiken). In plaats van dat boeren in de transitie worden ondersteund, wordt het bestaansrecht van veel boeren op het spel gezet. Dat laat zien dat er in de politiek andere waarden en andere belangen een rol spelen. Er worden oplossingen voorgeschoteld met veel te veel vrijheid binnen het idee van marktwerking, ook waar die vrijheid in marktwerking bewezen heeft niet te werken.

De mens bepaalt het construct.

Het geldstelsel, rentepercentages, verdienmodellen, marktwerking, het zijn allemaal menselijke constructen. Aanpassen kan altijd. Een voorbeeld: de woningmarkt zit op slot. Vooropgesteld, dat woningen niet meer zouden mogen kosten dat de materialen en de arbeid die nodig zijn om een huis te bouwen, zou je kunnen bedenken dat hetzelfde huis dat in 30 jaar wordt afbetaald een stuk beter betaalbaar wordt, als het in 60 jaar kan worden afgelost tegen een laag rentepercentage.

Keynes versus neoliberaal

Keynes en neoliberalisme zijn ook menselijke constructen.
Keynesiaans denken gaat uit van een overheid die krachtig genoeg is om te economie te ondersteunen indien nodig. Te investeren in de economie in minder goede tijden en dat losser te laten in goede tijden. Dit was het dominante model in de opbouw na WO II.
Het neoliberale denken gaat uit van marktwerking en een overheid die zich daar niet mee bemoeit. Werkt de markt niet , dan wordt dat opgelost met meer marktwerking. Dat was de laatste 30 jaar het dominante model, met de privatisering onder meer van openbaar vervoer, energie, post en de vervanging van het ziekenfonds door zorgverzekeraars en meer marktwerking in de zorg, in onderwijs etc.
Liberalen zitten daar tussenin. Inmiddels is de koers van de VVD opgeschoven. NOS 6 nov 2020 *VVD vernieuwt en wil actieve overheid, minder marktwerking*
De overheid moet de "rafelranden van het kapitalisme actief bijschaven", vindt de VVD. "In plaats van de overheid te verkleinen, zal de komende tijd juist een sterke actieve overheid nodig zijn om ons te beschermen en onze economie en samenleving eerlijk en gezond te houden",

Ingrijpen in de markt

Zelfs de huidige regering, die je als liberaal – neoliberaal zou kunnen omschrijven vindt het af en toe te gortig en grijpt in de markt in. 2 voorbeelden:
In de coronatijd (laatste kabinet Rutte) zagen we grootschalige hulp uitgaan naar het bedrijfsleven. De schuldenpositie van het rijk was ineens een stuk minder belangrijk.
De Telegraaf Dec 19, 2024 Den Haag - Het kabinet (kabinet Schoof) grijpt per direct in op de

vrije markt om te voorkomen dat cruciale Nederlandse technologie in **buitenlandse handen** komt. Onder meer biotechnologische- en high-tech bedrijven komen op de lijst “Vitale bedrijven”.
De vrije markt bestaat dus niet. De vraag is waar reguleren we en waar niet.

Globalisering

Marktwerking zonder begeleiding of regelgeving leidt tot globalisering, monopolies. De sterkste wint. Geld en daarmee macht gaat naar de grote bedrijven en samenlevingen worden daarvan afhankelijk (je koopt alle grond, alle bedrijven, alle grondstoffen en beslist over arbeidsinzet, je wordt zo groot dat je regeringen kunt beïnvloeden). De lokale economie gaat verloren. Kennis en vaardigheden verdwijnen. De samenleving wordt steeds minder zelfredzaam. Wordt afhankelijk van big pharma, grote hightech bedrijven als Microsoft en Apple. Grote delen van de wereld zijn voor hun voedselvoorziening afhankelijk van derde landen. In Nederland zien we de prijzen van medicijnen uit de pan rijzen en worden tekorten gecreëerd daar waar we voorheen zelf veel medicijnen maakten.

Henri Polak lezing, John Ruggie[257] Markten werken alleen optimaal als ze zijn ingebed in regels, gewoonten en instellingen.

Uit de Henri Polak lezing van Donald (milieudefensie)

minuut 21.44 John Ruggie, speciaal reporteur van de VN: Markten werken alleen optimaal als ze zijn ingebed in regels, gewoonten en instellingen. De geschiedenis leert ons dat markten de grootste risico’s vormen voor de samenleving en voor het bedrijfsleven zelf, wanneer hun macht en reikwijdte die van de instituties die hun zouden moeten controleren ver overstijgt.

Aandeelhouders

Inzicht: een beetje zwart-wit ingestoken, maar het werkt verhelderend.
Grootaandeelhouders van de agro-industrie zijn dezelfde als die van kunstmestfabrieken en Bayer/Monsanto (landbouwgif) en van Volkswagen en van Shell, en van... en van……..
Aandeelhouders zitten in de hele keten. Aan alle onderdelen van de economie wordt verdiend. Wil je ergens iets veranderen, loop je tegen de hele keten op. De keten is privaat georganiseerd met winst als belangrijkst oogmerk.
Zij zitten ook in de media en informeren het publiek vanuit hun belangen.
Zij hebben hun connecties (lobby's) met de politiek (besluitvorming) en universiteiten (programma-inhoud en levering adviseurs).
De tegenkracht wordt gevormd door het algemeen belang, overheden en NGO’s. De burger, om wie het allemaal gaat, staat buitenspel.
Aandeelhouders kunnen zo veel geld laten weglekken uit een land, dat er meer geld uitgaat dan er in komt en dat kan hele landen in problemen brengen (een deel van de problematiek in Griekenland).

Een tweede munt (complementaire munt)

Zwitserland heeft 2 munten. De Swiss Franc voor nationale en internationale betalingen en de *WIR Wirtschaftsring*, voor nationale betalingen. De laatste munt doet vooral dienst als het minder goed gaat met de Franc. Zo blijft de economie een beetje in balans. Deze munt kan het land niet uit, er is dus geen sprake van weglekken van gelden in deze muntsoort.
In 2020 is in Nederland onder meer de klimaatmunt voorgesteld aan alle parlementsleden van

[257] https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=LNaXD5UZTJY

de 2e Kamercommissie financiën. Een munt niet aangemaakt op basis van schuld of een lening bij een bank, maar op basis van klimaatbeleid. Er bleek bij geen enkele politieke partij enige belangstelling. Dat is uiterst zorgwekkend. Zien we in Amerika ruimte voor MMT, in Nederland is het geen gespreksonderwerp.

Degrowth

wordt door Jason Hickel gedefinieerd als het verminderen van overmatig grondstoffen- en energieverbruik. Het grondstoffenverbruik neemt nog steeds toe. Door de CO2 uitstoot en verlies van biodiversiteit als gevolg van productie wordt de planetaire grens voor klimaatverandering overschreden. Volgens het *Circularity Gap Report* [258] 2023 moet het globale grondstoffenverbruik in 2030 met 30% afnemen om binnen planetaire grenzen te blijven.

Ginie Servant-Miklos over degrowth en economische groei in haar boek Pedagogies of Collapse blz 32
The quest for eternal growth is a more insidious component of the late modernaty that needs to be carfully unpacked, because it is not grounded in biofysical processes but in performative idiology. Any mathematican or physicist worth there salt would know that what goes up has to fall, and given the laws of nature infinite growth is mathematically impossible on a finite planet. So how did we end up with an economic "science" so divorced from physical reality, not only advocating eternal growth but actually requiring it for its models and equations to work?

Vertaald
Het streven naar eeuwige groei is een verraderlijker aspect van de late moderniteit dat zorgvuldig moet worden ontrafeld, omdat het niet is gebaseerd op biofysische processen, maar op performatieve (op gedrag aansporende) ideologie. Elke wiskundige of natuurkundige die zijn vak verstaat, weet dat wat omhoog gaat ook weer moet vallen, en gezien de natuurwetten, is oneindige groei wiskundig onmogelijk op een eindige planeet. Hoe zijn we dan terechtgekomen bij een economische 'wetenschap' die zo ver afstaat van de fysieke werkelijkheid, die niet alleen eeuwige groei voorstaat, maar deze zelfs vereist om haar modellen en vergelijkingen te laten werken?

Ginie gaat terug naar het ontstaan van het economisch denken met Adam Smith en John Stuart Mill. Smith weigert de verdeling van rijkdom en macht te verklaren in termen van goddelijke wil en beroept zich in plaats daarvan op natuurlijke, politieke, sociale, economische, juridische, ecologische en technologische factoren, evenals de interacties daartussen
Mill leverde een brede bijdrage aan de sociale theorie, de politieke theorie en de politieke economie. Hij werd door de Stanford Encyclopedia of Philosophy "de meest invloedrijke Engelstalige filosoof van de negentiende eeuw" genoemd, en zag vrijheid als een rechtvaardiging voor de individuele vrijheid in tegenstelling tot onbeperkte staats- en maatschappelijke controle.[9] Hij pleitte voor politieke en sociale hervormingen zoals evenredige vertegenwoordiging, de emancipatie van vrouwen, de ontwikkeling van vakbonden en landbouwcoöperaties. Het was een sociale economie met ruimte voor natuur, vrouwenemancipatie, vrije tijd, cultuur. De term die toen werd gebruikt was politieke economie, wat al aangeeft dat economie niet op zichzelf stond, maar vooral politiek ingegeven was.
Tussen 1879 en 1890 veranderde de "Marginalist Revolution" de gangbare opvatting over economie. Stanley Jevons verwierf faam door de economische wetenschap te beperken tot de berekening van rationele nutmaximalisatie. Leon Walras transformeerde de levendige, menselijke handelswereld in een reeks abstracte marktevenwichten, en Alfred Marshall paste deze theorie aan om rekening te houden met inflexibiliteit op de korte termijn en een hypothetische lange termijn met oneindige mogelijkheden. Dit alles in een abstracte, historische en sociale context. Het woord "politiek" viel er in 1890 af. Economie met een

[258] https://www.circularity-gap.world/2023

menselijk gezicht is zo verworden tot een economie die is “ontmenselijkt”. Modellen regeren, die niet berusten op een zo goed mogelijke weergave van de werkelijkheid, en dat wist men.

David Ricardo concludeerde dat het kapitalisme eindig is, een fenomeen dat hij de stationaire toestand noemde, omdat oneindige bevolkingsgroei en kapitaalgroei botsen met de beperking van een eindig aanbod aan land.

Ginie beschrijft dat een economische groei van 2 a 4% per jaar betekent, dat de economie elke 20 jaar verdubbeld. Dat vereist ook een verdubbeling van gebruik van grondstoffen als cement, hout, olie, zeldzame grondstoffen, producten als staal, plastic, elektriciteit, grondgebruik,……en dat op een eindige planeet. Zou de planeet 2 x zo groot zijn, zou het einde 20 jaar later worden bereikt. Dat geeft licht op uitstel van handelen. Uitstellen is zinloos.

Opmerking XR: een laag geboortecijfer is niet zozeer zorgelijk, maar zorgt voor een lagere voetafdruk en verlaagd de minimaal noodzakelijke productie.

Economische groei als onderdeel van het ontwerp van het huidige geldstelsel

Zo is ook economische groei geen doel in zichzelf. Maar is wel onderdeel van het ontwerp van het geldsysteem. Geld wordt gecreëerd in de vorm van schuld “***out of thin air***” zoals de Engelsen dat zo mooi zeggen. Dat is geld, dat in de vorm van een lening wordt aangemaakt met een druk op de knop. Geld dat voor de lening werd aangegaan niet bestond. Dus het gaat niet over bv spaargelden of gelden die de bank zelf verdiend heeft, die de bank op haar beurt weer uitleent. Het gaat over ca. 95% van het geld in omloop.

Pyramidespel

In het ontwerp van het geldstelsel is inbegrepen, dat de vergoeding voor het uitlenen van geld, de rente, niet mee wordt aangemaakt met de lening die wordt uitgegeven. De geldhoeveelheid die terugbetaald dient te worden aan de bank: alle aangegane schulden + de rente, bestaat eenvoudigweg niet. Er is niet zo veel geld in omloop. Alle schulden kunnen alleen maar worden terugbetaald als er weer nieuwe leningen worden aangegaan. De geldhoeveelheid in omloop moet dus in het systeem blijven groeien. Dat kan alleen als de economie blijft groeien. Economische groei is zo in het geldsysteem mee ontworpen.

Het is de vraag of groei in deze tijden overal in de economie nodig is. In hoeverre economische groei ook van waarde is voor mens en planeet. Het ontwerp van de euro herbergt het neoliberale gedachtengoed waarin de markt leidend is in de economie. De waarde-dialoog is daarmee in de verdrukking geraakt en verdient heroverweging.
Zoals aangegeven kan elke waarde binnen het eurostelsel financieel ondersteund worden.

Je kunt ook denken aan een ander ontwerp van het stelsel met een focus die niet meer hoeft te liggen op economische groei. Europa wordt het niet makkelijk eens over het te voeren financieel beleid. Je kunt ook de landen en regio’s versterken door naast de hoofdmunt regionale munten in te voeren, die niet op basis van schuld, maar op basis van maatschappelijke waarde worden aangemaakt en die de regio niet kunnen verlaten. Waar gekozen wordt voor groei zal dat groei moeten zijn binnen planetaire grenzen, sociaal en ecologisch rechtvaardig en rekening houdend met een leefbare wereld voor toekomstige generaties. In Zwitserland zien we bijvoorbeeld het gebruik van 2 munten naast elkaar. De WIR en de Swiss Franc.

Dat geld het probleem niet is hebben we o.a. geleerd in coronatijden en in tijden van grote internationale spanningen. In coronatijden werden vele bedrijven door overheden overeind

gehouden. Economische krimp bleek geen probleem te zijn. Beleid focuste even niet op groei, maar op menselijke behoeften. Zo kan je werken aan rechtvaardige duurzame wereld.

Waarom blijven we dan werken binnen de huidige voorstelling van het geldsysteem. Je kunt daar het belang aan aflezen waar voorrang aan wordt gegeven. Geld stroomt in dit ontwerp naar de 1% rijken. Met geld koop je grond, fabrieken en vooral zeggenschap. Geld en macht zijn zo gekoppeld.
De tegenkracht om evenwicht te bewaren bestaat uit onder meer wetgeving, om die macht te reguleren, waar nodig in te perken en zeggenschap te delen met de burger. Het burgerberaad is een interessant instrument.

Zoals gezegd. Er is genoeg geld, waar een tekort ligt, is er sprake van een verdelingsprobleem. De schoen wringt in geldcreatie, de beheersing van de waarde van de hoeveelheid geld in omloop en een sociaal rechtvaardige belastingheffing. Per land concurrerende belastingstelsels. Vetorechten in besluitvorming. Het delen van informatie over de werking van het systeem met de burger, en de aannames die politici en economen doen die niet overeenkomen met de werkelijkheid. Dat zijn politieke keuzes.

Geld voor oorlogsvoering

200 miljard dollar om de oorlog in Iran te financieren[259]

The Washington Post meldde woensdag dat het Pentagon het Witte Huis heeft gevraagd om goedkeuring voor een verzoek aan het Congres van meer dan 200 miljard dollar om de oorlog in Iran te financieren, onder verwijzing naar een hoge regeringsfunctionaris.
Het laat zien dat MMT met de stelling dat er altijd genoeg geld is om alle rekeningen in de geldsoort die je zelf aanmaakt altijd betaald kunnen worden klopt. Zie Stephanie Kelton en MMT.

800 miljard voor de Europese defensie

NPO radio NOS journaal 14 mrt 25 Astrid Kerssenboom, 7.30 – 7.45 uur.
De voorzitter van de Europese Commissie, Ursula von der Leyen stelt voor met
800 miljard de Europese defensie op te tuigen en Europa te herbewapenen.
Er wordt voorgesteld om het bedrag met eurobonds te financieren. Alle landen lenen een bedrag in eurobonds, een lening bij de ECB en een deel op de kapitaalmarkt, gezamenlijk 800 miljard. In de vorm van schuld. Aan de ene kant wordt aangegeven dat de staatsschuld niet te ver mag oplopen, aan de andere kant wordt voorgesteld, als de omstandigheden, oorlog, daar om vragen, om de staatsschuld do te hogen.

Eurobonds

Wikipedia [260] Eurobonds of stabiliteitsobligaties waren voorgestelde staatsobligaties (leningen die de staat uitschrijft, zo leent de staat op de kapitaalmarkt) die gezamenlijk in euro zouden worden uitgegeven door de 19 eurolanden van de Europese Unie. Het idee werd voor het eerst geopperd door de Barroso, Europese Commissie in 2011 tijdens de Europese staatsschuldencrisis van 2009-2012. Rijke landen staan garant voor arme landen. Er zijn nog nooit eurobonds uitgegeven. Het is nu 2026.

---

[259] https://www.msn.com/nl-nl/geldzaken/nieuws/trump-wil-meer-uitgeven-aan-oorlog-in-iran-dan-aan-onderwijs/ar-AA1YZQof

[260] https://en.wikipedia.org/wiki/Eurobond_(eurozone)

Het voorstel nu is om de defensie van Europa een boost te geven met een lening uit te geven door de ECB.

Afhankelijk van de voorwaarden krijgt geldschepping in de vorm van een lening meer of minder het karakter van geldschepping in de vorm van beleid.

Opmerkingen Extinction Rebellion. Afhankelijk van de voorwaarden krijgt geldschepping in de vorm van een lening meer of minder het karakter van geldschepping in de vorm van beleid. Bijvoorbeeld door er een heel laag (of negatief) rentepercentage aan te koppelen of rentetarieven onder het inflatiecijfer mee te geven (dan verdwijnt de schuld min of meer automatisch in de tijd). De terugbetalingstermijn op te rekken (betaal na 80 jaar pas terug, dan is er van de schuld nog maar weinig over). De regels voor de maximale hoogte van de staatsschuld worden op te rekken (dan werk je eigenlijk buiten de begrotingsregels om). Wat je boekhoudkundig als een lening kunt zien, kan in de praktijk uitpakken als het draaien van de geldpers.

Hoe verhoudt zich dat tot het Verdrag van Maastricht, het oprichtingsverdrag van de EU? Je zou het interpretatie of politieke wil kunnen noemen. In tijden van crisis kunnen begrotingstekort en staatsschuld oplopen. We zitten o.a. ook in een klimaatcrisis. Als dat politiek wordt aanvaard is er ook ruimte binnen het verdrag van Maastricht om daar geld voor vrij te maken. Kortom: het gaat om politieke wil.

De afspraak voor de staatsfinanciering (dat heet begrotingsdicipline) is om nationaal max 3% tekort op de begroting toe te staan en dat de staatsschuld niet hoger mag zijn dan max 60% van het BNP.

Het Montesquieu-instituut[261] is kritisch: welke regels hebben we?

Er is in de EU Verdragen geen regel te vinden die zegt dat lidstaten geen hoger **begrotingstekort** mogen hebben dan **3% van** het BBP. De enige regel voor de lidstaten is dat ze excessieve tekorten moeten vermijden.

Anders dan met financiering van nationaal beleid, daar waar om bv onderwijs of zorg te financieren, waar is afgesproken binnen de begroting te blijven, zien we hier dat mogelijk buiten de begroting wordt gewerkt. Er is politieke wil voor.

We kunnen hier rustig betogen dat de financiële woordvoerders doorgaans slechts halve waarheden verkopen. Dat er bezuinigd moet worden is elke dag in het nieuws, het is het argument om aan te geven dat uitgaven voor bv armoedebestrijding, ontwikkelingshulp etc. niet gedaan kunnen worden. Voor defensie / Corona etc bestaan er ineens diepe zakken. *Opmerking XR: Zie MMT Er is altijd geld genoeg om elke rekening te betalen in de geldsoort die je zelf aanmaakt.*

8 mei 2026 Polen tekent[262] als eerste EU-land in op defensielening van 43,7 miljard euro: "Kantelpunt in onze geschiedenis"

Polen heeft een overeenkomst gesloten met de Europese Unie voor een defensielening van

---

[261] https://www.montesquieu-instituut.nl/column/202212/er-stond-geen-3-regel-het-verdrag-van-maastricht

[262] https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2026/05/08/eu-europese-unie-polen-defensie-geld-miljarden/

43,7 miljard euro. Met dat geld wil het land zijn militaire capaciteiten verder versterken, onder meer met antidronesystemen, luchtafweer en extra grensbeveiliging. Polen is het eerste land dat intekent op de speciale EU-lening.

NOS journaal 29jan25 6.50 uur.[263] Astrid Kersseboom bericht over de kern van het financiële systeem. Er is verschil van mening over hoe het benodigde geld voor oorlogsvoering te genereren. Tijdens de coronacrisis en voor steun aan Oekraïne voor de oorlog tegen Rusland is geld geleend door de staat. De staatsschuld werd opgehoogd. Het geld werd aangemaakt door de ECB.
Nu speelt hetzelfde. Het defensiebudget voor de oorlog tegen Rusland moet worden opgehoogd omdat de VS (de republikeinse regering Trump) er minder geld aan wil besteden. De discussie in Nederland en in Europa gaat over waar het geld vandaan moet komen en of het geld binnen de begroting gevonden dient te worden of daarbuiten?
A) Waar het geld vandaan moet komen?
Er zijn 3 mogelijkheden:
A1) Belastingen verhogen. De staatsschuld blijft dan gelijk. Het bedrijfsleven wordt zo wereldwijd tegen elkaar uitgespeeld omdat produceren in Nederland / Europa dan duurder wordt ten opzichte van productie buiten Nederland / Europa. Met importheffingen kun je dan de positie van het bedrijfsleven in Europa ondersteunen. Dat is wat Trump doet in de VS.
A2) Geld lenen. Gaan we geld lenen en wordt de staatsschuld opgehoogd? En bij wie gaan we geld lenen? Leggen we de aflossing van de schuld bij de generaties van de toekomst neer?
Er dient er bij verteld te worden dat ook de staatsschuld uiteindelijk op het bordje van het bedrijfsleven komt. Ook de staatsschuld wordt uiteindelijk afgelost met belastinggeld, alleen later of heel veel later of met een nieuwe lening, of niet. Het ligt in ieder geval niet nu op het bord.
Van wie gaan we lenen? Op de kapitaalmarkt? Van pensioenfondsen, van rijke mensen als Elon Musk of Russische oligarchen? Van banken met goedwillende mensen en betrouwbare instituties als aandeelhouders maar waar ook durfinvesteerders als Black Rock en meer duistere figuren een grote rol spelen? Denk dan bijvoorbeeld aan oliesjeiks, oligarchen die via via, aandelen in firma X die weer aandelen heeft in firma Y, die weer aandelen heeft in Black Rock, die weer aandelen heeft in banken over de hele wereld? Met weer aandelen in alle grote bedrijven in de wereld.
A3) Geld lenen van de ECB die het op haar beurt weer leent op de markt of het aanmaakt met een druk op de knop?
In het NOS journaal wordt gesproken over eurobonds.

B) Een grote vraag is of verhoging van het defensiebudget ten koste moet gaan van onderwijs, zorg etc. Ofwel of we binnen de begroting van de overheid moeten blijven.
Onder andere Groen Links vindt dat de staatsschuld opgehoogd kan worden omdat zij zorg en onderwijs in stand willen houden. Onder andere de VVD vindt dat het binnen de staatsbegroting dient te worden opgelost. Bezuinigen dus! De oude politieke tegenstellingen worden weer actueel. De burger wordt niets gevraagd en wordt ook niet geïnformeerd over hoe het geldstelsel werkt!

Punt is dat het niet alleen gaat over oorlogsvoering, maar in de kern over de financiering van de samenleving. Ook over financiering van klimaatmaatregelen.

Een belangrijk deel van het vraagstuk blijft buiten beeld! Dat de ECB ook geld kan aanmaken in de vorm van beleid. Het hoeft niet in de vorm van een lening, een schuld die terugbetaald moet worden. Er zijn ook allerlei tussenvormen, zoals eerder vermeld: wel in de vorm van schuld, maar met een rentepercentage van 0% en een lange terugbetalingstermijn die over 30

[263] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/nos-radio-1-journaal/9d7a677a-eadd-4926-9474-645b3cf42b87/2025-01-29-nos-radio-1-journaal

jaar begint en 50 jaar duurt. Boekhoudkundig klopt het dan allemaal. Zo is ook de hulp aan Griekenland georganiseerd in de tijd dat Griekenland failliet dreigde te gaan.
Wat dus ook kan is de 100-300 miljard van rijke landen naar arme landen brengen om daar effectieve klimaatmaatregelen te kunnen nemen. Wat ook kan, is bedrijven die veel CO2 uitstoten, of anderszins sterk vervuilen, stil leggen. Ze omvormen tot toekomstbestendige bedrijven zonder uitstoot en ze dan weer opstarten. De kosten betalen aandeelhouders zelf of waar dat niet kan, en het in het algemeen belang is om bedrijven te behouden, kan de transitie met steun van de overheid / de ECB worden medegefinancierd.
Als de overheid het benodigde geld daar voor niet op de markt kan lenen, zijn er kennelijk geen commerciële partijen die hier geld aan kunnen verdienen of waarvan marktpartijen vinden dat het risico te groot is en de rente te laag.
Geld kan dan alleen door de ECB worden aangemaakt. In de vorm van een lening, schuld onder gelijksoortige voorwaarden als dat de financiële crisis in Griekenland is opgelost. Zo kan bijvoorbeeld het loon van de arbeiders door worden betaald tijdens het transitieproces van bedrijven.
Er mag in heel Europa veel beter worden samengewerkt. Is er arbeidskrapte in Nederland en grote werkeloosheid in Spanje (25% jeugdwerkeloosheid in 2024), breng je productiefaciliteiten naar Spanje en ga je natuurlijk geen nieuwe fabrieken openen in Nederland.

Opmerkingen Extinction Rebellion: Om op 2 aannames te reflecteren
1 De staatsschuld kan niet verder omhoog, dat kunnen we niet betalen. We zien dat de torenhoge staatsschuld in de VS niet leidt tot economische problemen. De maximale hoogte van de staatsschuld in Europa komt voort uit een afspraak tussen de landen onderling.
2 Geld aanmaken op basis van beleid jaagt de inflatie op. Dat zien we nergens gebeuren. Alleen daar waar geld in de economie gepompt wordt en er geen mensen zijn om het werk uit te voeren zou dat kunnen gebeuren. We zien dat daar op gereageerd wordt met renteverhogingen om de economie af te koelen. Het resultaat daar van zien we eigenlijk niet of nauwelijks terug.

Zo financieren investeerders als Allianz Israëls oorlogen[264] (en genocide).

Misschien is het verduidelijkend als het hele plaatje wordt geschetst. Al die leningen dienen te worden terugbetaald met rente. Waar komt al dit geld vandaan? Wordt dat terugbetaald met nieuwe leningen? Wordt er uiteindelijk wat geld bijgedraaid? En hoe wordt het geboekt op de balans van de staat Israël? Wordt de schuld gewoon wat opgevoerd en is dat geen probleem? Wat is de rol van de centrale bank? Het wordt nooit uitgelegd in begrijpelijke taal aan het grote publiek.

Hoe verdienen overheidsinvesteringen zich terug?[265]

Overheidsinvesteringen hoeven zichzelf niet terug te verdienen. Niemand verwacht dat de sluiswachter in Terneuzen over een aantal jaar met negenhonderd miljoen euro op de proppen komt. Een kavel op de Tweede Maasvlakte levert huur op, maar ook dat hoeft de kosten voor aanleg van dat gebied niet te dekken. Toch maken overheden voor elke investering een soort businesscase. Daarin rekenen zij niet met harde euro's maar met 'maatschappelijke baten'. Elke investering van publiek geld zou de maatschappij uiteindelijk méér moeten opleveren dan het kost.

---

[264] https://www.ftm.nl/artikelen/zo-financieren-investeerders-als-allianz-israels-oorlogen?share=HJLuOXgfpQG9EH1JA2x1eIeBpZHsrskS3JVxLxX%2FB%2FoFAH9plcGpK1LFQBvSLw%3D%3D#bijdrage462585

[265] https://www.groene.nl/artikel/het-schip-in?utm_campaign=app&utm_medium=social

System Change

System Change gaat over een transparante bestuurscultuur, achterkamertjes politiek en framing weglaten, brede informatievoorziening naar de burger, vertel de waarheid en niet de halve waarheid die politiek welgevallig is.

System Change heeft vele gezichten

Vertel de waarheid. Daar past bij: luister naar elkaar en naar wetenschap. Onafhankelijke wetenschap, niet aangestuurd door opgelegde beperkende of ontwijkende vragen die de grondslag vormen voor onderzoek. Niet gefinancierd door sturend een bedrijfsleven. Eerlijke en rechtvaardige bestuurlijke processen die de burger echt betrekken

Goede wetgeving en handel daar naar, Waar bedrijven met hun lobby niet de wet voorschrijven. Zie Minister Adema die zich tegen de wil van de kamer in, onthoudt van stemming voor een verbod van gebruik van glyfosaat in de landbouw in Europa, waardoor gebruik weer met 10 jaar is verlengd.

Rechtvaardigheid. Naleving van de wet en rechterlijke uitspraken. Rekening houdend met mensenrechten. Ook in vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH). Zoals we zien in dit document in het hoofdstukje rechtszaken aangaande het milieu, schiet VTH ernstig tekort. Het gaat hier over het behoud van de rechtstaat. Een belangrijke pijler onder onze democratische samenleving dreigt weg te vallen

Maak een duurzame leefbare wereld voor toekomstige generaties tot prioriteit in advies, beleid, uitvoering en evaluatie

Met een plek voor de burger aan tafel. Goed georganiseerde burgerberaden laten zien dat de burger met goede voorstellen komt. Ook voor problemen waar de politiek niet uitkomt of laat liggen. U hoeft het wiel niet uit te vinden. Vele burgerberaden zijn u voorgegaan. Welke aanbevelingen hebben zij gedaan? We zien ook permanente burgerberaden ontstaan in steden als Parijs en Brussel en in regio’s als Oost België. Ierland heeft het nationaal burgerberaad omarmt.
Burgerberaden vereisen een brede informatievoorziening. Met een grote rol voor de media en scholen. We zien veel te veel eenzijdige informatievoorziening, waar critici nauwelijks plaats krijgen, en geen rol in afwegingen spelen.

Burgerbewustzijn onder meer van de werking van het geldstelsel. Zolang er verdiend wordt met vervuiling en investeren in fossiel, gaan er onvoldoende prikkels uit naar het bedrijfsleven voor schone lucht, bodem en schoon water.

100-300 miljard / jaar van de rijke landen naar de arme landen.

Een economie binnen planetaire grenzen.

Landbouw en van fossiel naar plantaardig

Zie ook kaderrichtlijn bodem

Volgens de VN dreigt 90% van de beschikbare landbouwgrond gedegradeerd te zijn in 2050.
Hoe boslandbouw en regeneratieve landbouw wereldwijd een oplossing kunnen zijn voor bodemdegradatie, biodiversiteitsverlies en klimaatverandering.

Vroege Vogels 28 juni 2026[266] 2u, 10 minuten. ,

Eat More Trees[267] is een Belgische documentaire uit 2026, geregisseerd door Arne Focketyn naar een scenario van Focketyn en Louis De Jaeger. De makers van de film onderzoeken of het mogelijk is de wereld van voedsel te voorzien door middel van agroforestry, met boslandbouw / voedselbossen. De film schetst een alternatief voor het huidige landbouwsysteem, door de focus te verleggen naar bomen, meerjarige gewassen en bodemherstel, hoe boslandbouw en regeneratieve landbouw wereldwijd een oplossing kunnen zijn voor bodemdegradatie, biodiversiteitsverlies en klimaatverandering, want als we op de huidige manier met onze vorm van landbouw doorgaan, zal volgens de VN tegen het jaar 2050 maar liefst 90% van de landbouwgrond uitgeput zijn.
Vanaf 28 juni 2026 is de film te zien door heel Nederland in bioscopen en filmhuizen.

Louis De Jaeger[268] is filmmaker, auteur en landschapsontwerper. Hij is op missie om 550 miljoen hectare land te regenereren om de planeet met 2 °C af te koelen, de natuur te redden, een einde te maken aan honger en wereldvrede te creëren.

Biodynamische landbouw

Vroege vogels 10 mei 2026 https://www.nporadio1.nl/fragmenten/vroege-vogels/019e10d2-951f-70f0-aa02-a4dac1ace248/2026-05-10-lupine-om-te-verduurzamen
De vlinderbloemige plant lupine is vooral bekend als zogenoemde 'stikstofbinder'. Vlinderbloemigen hebben de bijzondere eigenschap dat ze met hulp van speciale bacteriën in hun wortelknolletjes stikstof uit de lucht opnemen. Daardoor hoeven ze niet met stikstof uit (kunst)mest geholpen te worden. "Je merkt het ook echt als je het volgende jaar een ander gewas teelt op een akker waar het jaar ervoor lupine heeft gestaan. De plant maakt de bodem echt gezonder", zegt Andre Jurrius van het biologisch-dynamische akkerbouwbedrijf De Lingehof in Randwijk.

Lupine is een zeer eiwit- en vezelrijk gewas. Je kunt er o.a. meel van maken, dus brood (gemengd met tarwe) van bakken, pasta's mee maken. Het als eiwitrijk veevoer gebruiken in plaats van bv. soja etc. en het verbetert de bodem doordat het stukstof bindt.

De top-33 van Rijk en Robuust Voedsel

Inspiratiegids Rijk & Robuust Voedsel: Toekomstbestendige voedselgewassen voor een gezond en duurzaam landbouw- en voedselsysteem in Nederland.
Het WWF en Louis Bolk Instituut[269] (het kennisinstituut voor duurzame landbouw, voeding en gezondheid).
De top-33 van Rijk en Robuust Voedsel in 2030 bestaat uit voedselgewassen die zowel duurzaam verbouwd kunnen worden én die bijdragen aan een gezond voedingspatroon, in

[266] https://www.nporadio1.nl/uitzendingen/vroege-vogels/0199a528-52a1-7180-93e4-7fa56ea8b270/2026-06-28-vroege-vogels
[267] https://www.eatmoretrees.org/
[268] https://louisdejaeger.be/
[269] https://www.louisbolk.nl/publicaties/inspiratiegids-rijk-robuust-voedsel

Nederland. Waaronder Lupine.

Urgenda.nl/landinzicht[270] Van fossiel naar plantaardig

Hoe zou een duurzaam Nederlands landbouw- en voedselsysteem eruit kunnen zien? Met ruimte om biobased materiaal voor 80.000 huizen per jaar te verbouwen.

Kijk gewoon even naar dit filmpje, 7 min https://www.youtube.com/watch?v=RtCEu3KumCg
We ontwikkelden een kwantitatief toekomstscenario voor 2030-2035.
Urgenda laat zien dat als we gezonder gaan eten (minder bewerkte producten, meer groenten en fruit en met 1/3 dierlijke eiwitten en 2/3 plantaardige eiwitten), dat we alle benodigde voedingsstoffen voor ons en voor de dieren van Nederlandse bodem kunnen telen. Tegelijkertijd kunnen we maatschappelijke doelen op gebied van water, natuur en klimaat halen. Er is ruimte genoeg om daarbovenop 200.000 hectare veenweidegebied vrij te spelen voor natuur of natte teelten en om zo'n 80.000 huizen per jaar van biobased materiaal (stro, hennep, miscanthus) te bouwen. Bij bovenstaande keuzes is er geen landbouwgrond in Nederland meer over om grondstoffen te telen voor biobased chemie, transport, energie of kleding. Dat betekent dat we keuzes moeten maken over hoe we onze landbouwgronden inzetten, want niet alles kan. We hopen dat Landinzicht voldoende inzicht geeft om een goed gesprek te voeren op basis van feiten en cijfers.

Urgenda is al begonnen met de uitvoering van Landinzicht. Zo planten we bomen, ondersteunen we boeren bij het verbeteren van de biodiversiteit, doen we onderzoek en bieden we concrete oplossingen aan overheden. Ook bieden we oplossingen om het voor boeren en maatschappij betaalbaar te houden.

Biobased bouwen

17 nov 2021 Onno Dwars,[271] directeur innovatie bij Ballast Nedam: 'We willen aanjager van de biobased economie zijn'. Bij elke uitvraag zou een vastgoedontwikkelaar zich maar één vraag moeten stellen: is dit echt duurzaam of ben ik minimaal ambitieus bezig. Om duurzamer dan de rest te zijn, lanceerde Onno Dwars daarom namens Ballast Nedam Development een eigen 'besluit' dat veel verder gaat dan de minimum eisen uit het bouwbesluit. Onno Dwars, CEO van Ballast Nedam Development, zet uiteen waarom niet verduurzamen een doodlopende weg is voor de vastgoedsector.

Urgenda: Regiotour Biobased Bouwen: wat gebeurt er al? Lees meer of bekijk de videoserie .een aantal filmpjes uit de Urgenda scope. https://www.youtube.com/playlist?list=PLKZ0-c1b7w3Yk0IzN2oH4lbErTZJ2isfl

- We plantten al miljoenen bomen met Meer Bomen Nu.
- Al 1.800 boeren experimenteren met kruidenrijk grasland dankzij kortingsactie 1001ha.
- Al 500 akkerbouwers verbeteren de bodem en besparen (kunst)mest met 1001ha groenbemestermengsels.
- Korting op 1001ha voederhagen, windsingels, noot- en fruitbomen voor boeren.

[270] https://www.urgenda.nl/visie/landinzicht/
[271] https://www.bouwwereld.nl/bouwtechniek/biobasedbouwen/onno-dwars-we-willen-aanjager-van-de-biobased-economie-zijn/

- Korting op kruidenmengsels voor 1001ha klaveronderzaai onder graan.
- Regiotour Biobased Bouwen: wat gebeurt er al? Lees meer of bekijk de videoserie.
- We starten met een nieuw project: 1.000 euro per hectare voor 10 jaar voor boeren volgens ons zeven-vinkjes-voorstel

Plastic gemaakt van planten[272]

Brightland Maastricht. Op de Brightlands Chemelot Campus in Limburg. Hier ontwikkelt Avantium technologieën die plantaardige grondstoffen omzetten in nieuwe bouwstenen voor de chemische industrie. Het bekendste voorbeeld is FDCA, de basis voor Releaf®: een volledig plantaardig en recyclebaar kunststofmateriaal dat kan worden toegepast in verpakkingen, textiel en andere alledaagse producten.
Met deze innovaties bouwt Avantium niet alleen aan nieuwe materialen, maar ook aan een nieuwe generatie industrie. Een industrie die slimmer omgaat met grondstoffen, minder afval produceert en meer waarde creëert voor mens, maatschappij en milieu.

Stoppen met gewasbescherming

7 mei 2026 Friesland waarschuwt telers die gewasbescherming gebruiken[273]
De provincie Friesland heeft 38 telers rond Natura 2000-gebieden een waarschuwing gegeven voor het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Zij moeten binnen een jaar hiermee stoppen, of aantonen dat die middelen geen negatief effect hebben op de omliggende natuur. Gebeurt dat niet, dan kan de provincie een dwangsom opleggen.

Meten=Weten, dat zich inzet voor een gezonde leefomgeving zonder bestrijdingsmiddelen, heeft handhavingsverzoeken ingediend.

Genetische modificatie

Zembla[274] legt het uit.

Het voedingscentrum[275];
Met genetische modificatie (GM) worden de eigenschappen van planten, bacteriën of gisten veranderd. Genen met positieve eigenschappen van bijvoorbeeld bacteriën of planten worden toegevoegd aan een andere organisme.
Zo maakt GM planten bijvoorbeeld ongevoelig voor onkruid- of insectenbestrijdingsmiddelen. Door GM kunnen gisten, bacteriën of schimmels nuttige stoffen maken, zoals vitamines, enzymen en aromastoffen. Of medicijnen, zoals menselijke insuline.

Als er meer dan 0,9% genetisch gemodificeerde ingrediënten in het voedsel zitten, staat dit op het etiket. De biologische sector maakt geen gebruik van genetische modificatie.

Veiligheid
Voedingsmiddelen die met genetisch gemodificeerde organismen (GGO) gemaakt zijn en in

[272] https://www.brightlands.com/plastic-van-planten
[273] https://www.bnnvara.nl/vroegevogels/artikelen/friesland-waarschuwt-telers-die-gewasbescherming-gebruiken
[274] https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/genetische-modificatie-uitgelegd-wat-wil-de-eu-veranderen
[275] https://www.voedingscentrum.nl/encyclopedie/genetische-modificatie.aspx

Nederland worden verkocht, zijn veilig verklaard door de Europese autoriteit voor voedselveiligheid (EFSA).

Bij de beoordeling let de EFSA op veiligheid en gezondheid. Het gentech-product moet minstens even gezond en veilig zijn als het originele product. Dit houdt in dat er geen schadelijke stoffen in mogen zitten. Bovendien mag het niet vaker een allergische reactie oproepen dan vergelijkbare producten.

Opmerking XR: voor Japan en de VS geldt een zero tolerance beleid. Voor Europa en Canada Voor Europa geldt dat er 0,9% GMO bestanddelen in het voedsel kunnen zitten. De EFSA is dezelfde autoriteit die pesticiden beoordeelt. Dat er voldaan wordt aan een norm wil niet zeggen dat het goed is voor mens, dier en natuur, bodem, grondwater etc.

Regelgeving. Europa
Wikipedia. Genetically modified food in the European Union. History
https://en.wikipedia.org/wiki/Genetically_modified_food_in_the_European_Union

https://food.ec.europa.eu/plants/genetically-modified-organisms/gmo-legislation_en
2001-2003 The European Union has established **a legal framework** to ensure that the development of modern biotechnology, and more specifically of GMOs, takes place in safe conditions.

Deregulering in Europa
12/04/2025 BusinessEurope
EU agrees to relax regulations around gene-edited crops
https://www.dw.com/en/eu-agrees-to-relax-regulations-around-gene- edited-crops/a-75008573
The EU has agreed allow certain foods altered using genetic engineering techniques to be sold without special labeling under a new framework. The rules distinguish between NGTs and GMOs.

https://opzoeknaarhetnieuweverhaal.nl/analyse/europese-raad-akkoord-met-genetisch-aangepaste-gewassen
De lidstaten in de Europese Raad hebben ingestemd met nieuwe regels voor zogenoemde gene-edited gewassen, ook wel “nieuwe genomische technieken” (NGT’s) genoemd.

Voor- en nadelen
https://wetenschap.infonu.nl/onderzoek/86414-de-gevaren-van-genetische-modificatie-of-manipulatie.html
V*anaf 2021 is InfoNu gestopt met het publiceren van nieuwe artikelen. Het bestaande artikelbestand blijft beschikbaar, maar wordt niet meer geactualiseerd.*
Lange termijn effecten onbekend

Een van de grootste bezwaren tegen genetische modificatie is dat de effecten op de lange termijn niet bekend zijn. Dit komt omdat de gemodificeerde gewassen al vroeg op de markt worden gebracht. Verder onderzoek kost tijd en dus geld. Of dit argument gegrond is, is te betwijfelen. In Europa geldt dat voordat voedsel op de markt gebracht mag worden eerst aangetoond moet worden dat het geen gevaar oplevert. Dit is dus voor producten die in Europa te koop zijn het geval. Echter, helemaal zeker is het niet. Er is alle reden om aan te nemen dat het geen kwaad kan, maar door gebrek aan langlopende experimenten en monitoring is het niet volledig uit te sluiten dat de gewassen ongezond of zelfs gevaarlijk zijn.

Gebrek aan diversiteit in gewassen en dieren
Dit is een sterker argument. Omdat genetisch modificeren zo duur is, wordt dit slechts met enkele zaden of embryo's gedaan. Deze worden vervolgens gekloond, er ontstaan dus exacte kopieën. De kopieën dragen alle positieve eigenschappen van het eerste genetisch gemodificeerde individu, maar ook alle negatieve eigenschappen. Er is dus sprake van een zeer gebrekkige **Genetische diversiteit** tussen de individuen. In het geval van de uitbraak van een ziekte zijn er geen individuen aanwezig die genetisch resistent zijn tegen de ziekte, want alle individuen zijn hetzelfde. Er hoeft dus maar één ziekte uit te breken en de gehele populatie kan worden aangetast.
Rijstziektes breken voortdurend uit, maar er zijn veel verschillen tussen verschillende soorten rijst en verschillende planten van dezelfde soort. Als overal genetisch gemodificeerde rijst wordt aangeplant, dan verdwijnen deze verschillen. Een ziekte kan in één keer een aanzienlijk deel van de wereldrijstproductie aantasten, wat een wereldwijde ramp zou zijn.

Gemodificeerde organismen niet in te dammen
Een ander groot bezwaar tegen genetisch gemodificeerde organismen is dat ze niet in te dammen zijn. Planten die genetisch gemodificeerd zijn verspreiden hun zaden net als andere planten. Daarbij kunnen ze kruisen met niet gemodificeerde planten, zowel landbouwgewassen als wilde planten. Hierdoor is het onmogelijk om de gemodificeerde gewassen in te dammen, en is het dus ook niet mogelijk om de gewassen weer uit te roeien indien er negatieve effecten optreden. De gemodificeerde gewassen kunnen daarbij de 'natuurlijke' gewassen wegconcurreren, wat de biologische diversiteit weer niet ten goede komt. Bij dieren is hetzelfde risico aanwezig. Een dier kan ontsnappen en zich voortplanten met wilde soortgenoten, waardoor de gemodificeerde genen in de vrije natuur komen.

Een voorbeeld is de aardappel. Er worden gemodificeerde aardappelen verbouwd om gemodificeerd zetmeel uit te winnen. Er bestaan nog wilde aardappels. Als deze 'besmet' of gecontamineerd worden met genetische gemodificeerde aardappelen, kunnen de eigenschappen van de wilde planten volledig verloren gaan. De wilde planten gelden nu als een buffer. Ze zijn resistent tegen verschillende schimmels en kunnen in het geval van een grootschalige aardappelinfectie gebruikt worden. Daarbij vormen ze een wilde soort en kan het hele ecosysteem veranderen als een genetisch gemodificeerde soort zich erin mengt. Deze heeft misschien wel een veel betere concurrentiepositie, waardoor de effecten van 'ontsnapte' aardappelen niet te overzien zijn.

Eigendomsrechten zaad
Misschien wel het sterkste argument wat wordt aangevoerd is het eigendomsrecht van de genetisch gemodificeerde planten. Genetische modificatie wordt vaak aangedragen als oplossing voor kleine boeren in arme landen. Deze kunnen moeilijk rondkomen, maar met gemodificeerde zaden hebben zij een betere kans, kunnen ze hun kinderen naar school sturen en indien nodig medicijnen kopen. In theorie. In praktijk heeft echter het bedrijf dat de genetisch gemodificeerde producten heeft ontwikkeld **eigendomsrechten**. Hierdoor moeten boeren veel geld betalen om genetisch gemodificeerde zaden te planten. Ze moeten elk jaar opnieuw betalen, waardoor de overgebleven winsten tegenvallen.

Allergieën
Bij genetische modificatie wordt doorgaans een gen van een soort ingebouwd in een andere soort. Voor mensen met allergieën kan het een ramp zijn. Iemand die allergisch is voor noten kan een allergische reactie krijgen van een ander gewas, waar een gen van een noot is ingebouwd, om een voorbeeld te noemen. Zeker bij ernstige voedselallergieën is er een

gevaar. Je zou moeten weten voor welk gen je allergisch bent en of dat gen ingebouwd is. Zelfs als alle informatie verkrijgbaar is, is dat nog een hoop gedoe. Een foutje is snel gemaakt, met mogelijk ernstige gevolgen. In elk geval kan het hinderlijk zijn. Iemand die allergisch is voor tomaten zou in theorie door genetische modificatie ook geen komkommers of bloemkool meer kunnen eten.

Tot slot
Genetische modificatie heeft duidelijk veel nadelen. Er zijn dan ook nog veel stappen te ondernemen voordat genetische modificatie op grote schaal toegepast kan worden. Of het ooit grootschalig toegepast zal worden is niet te zeggen, sommige problemen zijn niet te overkomen. Echter, de voordelen mogen niet uit het oog verloren worden. Als de problemen kunnen worden opgelost, dan kan de oplossing van het wereldvoedselprobleem nabij zijn. Er kan meer geproduceerd worden en van beter kwaliteit. Daarbij kan genetische modificatie helpen bij plaagbestrijding en het genezen van ziektes.

Britse inlichtingendiensten: klimaatverandering raakt nationale veiligheid[276]

Het rapport constateert dat nu al steeds meer oogsten mislukken, weerextremen toenemen en steeds vaker besmettelijke ziektes uitbreken.

Belangrijke ecosystemen staan wereldwijd "op het punt om in te storten". Deze waarschuwing komt dit keer niet van klimaat- en natuuronderzoekers: het zijn de Britse inlichtingendiensten die de noodklok luiden. Zij waarschuwen dat dit de nationale veiligheid van het Verenigd Koninkrijk in gevaar brengt.

Zo leidt het smelten van de gletsjers tot het opdrogen van de rivieren in het Himalayagebied, waarvan naar schatting twee miljard mensen afhankelijk zijn voor de **watervoorziening**. Dit kan **migratiestromen** vanuit Zuid-Azië richting het Verenigd Koninkrijk op gang brengen, aangezien de Britten al een grote Zuid-Aziatische gemeenschap hebben.

De mensheid is in grote mate afhankelijk van deze ecosystemen. Een scherpe afname van natuurlijke hulpbronnen leidt tot **meer internationale conflicten**, waarbij ook de Britten betrokken kunnen raken. Ook wordt de kans op pandemieën groter.

De auteurs zijn het meest bezorgd over de **voedselveiligheid** van het Verenigd Koninkrijk. De Britten zijn verre van zelfvoorzienend als het gaat om voedsel. Op dit moment halen ze 40 procent van hun voedsel uit het buitenland en importeren ze het grootste deel van kunstmest voor hun landbouw. Zonder actie kan dit in de nabije toekomst tot voedseltekorten en stijgende prijzen leiden.

George Monbiot, Regenesis over voedsel

Filosoof, zoöloog, schrijver van: Regenesis[277]. Voor Monbiot is wellicht het grootste probleem of er genoeg grond op aarde is om voldoende voedsel voor mens en vee te telen in 2050? En of dat dan kan zonder dat we de planeet “verzwelgen?”
Wereldwijd wordt 1% van het land gebruikt voor gebouwen en infrastructuur (wegen e.d.). 12% voor landbouw. Veeteelt 28%. Slechts 15% is beschermd natuurgebied. De rest van de

[276] https://nos.nl/artikel/2599454-britse-inlichtingendiensten-klimaatverandering-raakt-nationale-veiligheid
[277] https://aardeboerconsument.nl/interessant-nieuw-boek-van-geoge-monbiot-regenesis-regeneratie

aarde is onbewoonbaar en bestaat uit bergen, ijs- zoutvlakten, woestijn, onbeschermde natuur, etc.

In de UK wordt 22% van het land in gebruik voor het boerenbedrijf gebruikt voor het houden van schapen, evenveel als voor akkerbouwgewassen, maar voorziet slecht in 1% van de calorieën van ons voedsel. Met andere woorden er wordt heel veel land gebruikt om heel weinig voedsel te produceren. Hoe meer land gebruikt wordt voor voedselvoorziening, des te minder blijft er over voor natuur. Behoud van leefgebied en soortenrijkdom voor planten en dieren. Wil je soortenrijkdom behouden, zo veel mogelijk uitsterving van plant- en diersoorten voorkomen, is het noodzakelijk om zo min mogelijk grond te gebruiken voor onze voedselvoorziening.

Gemiddeld eet de mens 43 kg vlees. In de UK is dat 82 kg, in de VS 118 kg.
In 2050 verwacht men dat tussen de 9 en 10 miljard mensen de aarde bevolken. Een stijging van 1.05% per jaar. Verwacht wordt dat de hoeveelheid dieren die op aarde worden gehouden voor onze voedselvoorziening, stijgt met 2,4%. Onder andere omdat meer welvaart wordt verwacht en meer welvarende mensen meer vlees eten.
Dieren hebben voedsel nodig. Er wordt nu al genoeg voedsel geproduceerd voor 10-14 miljard mensen, maar de helft gaat naar diervoeding.

De voetafdruk of Hoeveel land is er nodig om al het voedsel te kunnen produceren?
Voor het dieet van de Brit, is 24 miljoen hectare land vereist. Maar Engeland heeft maar 17,5 miljoen hectare. Er wordt dus beslag gelegd op 6,5 miljoen hectare grond in het buitenland. Als iedereen dat zo zou doen is een planeet ter grote van Mercurius extra nodig om alle mensen op aarde te kunnen voeden. Die is er niet en dus eet de Engelsman / vrouw ten koste van de rest van de mensheid en de planeet.

Nog een voorbeeld:
Een biomassacentrale van 1 megawatt verbruikt 20-25 ton mais per jaar waar 450 – 500 hectare land voor nodig is. Een windmolenpark van 1 MW heeft ca 0,3 hectare nodig, en kan in Nederland ook op zee. Land kan gebruikt worden voor voedselvoorziening of natuur. Biobrandstoffen zijn dus geen deel van de oplossing maar vergroten het probleem van een te grote voetafdruk.

Dan is er nog sprake van bodemerosie. Wereldwijd ligt veel grond na de maisoogst braak, zodat met herfst- en winterstormen de vruchtbare toplaag verwaait. Dit wordt ook bodemerosie genoemd. Een gezond bodemleven houdt grond vast en door het gebruik van kunstmest sterft het bodemleven af, waardoor de toplaag nog meer verwaaid. Ook de in de bodem aanwezige koolstof komt vrij dat daardoor weer verder bijdraagt aan opwarming van de planeet. In de armste landen is bodemerosie de laatste 11 jaar toegenomen met 12%. 70% van de landbouwgrond in Afrika, Zuid-Amerika en Azië leidt onder bodemerosie.

Als gevolg van bodemerosie in droge gebieden zijn de oogsten in de Sub-Sahara sinds 1960 niet toegenomen waar ze in de rest van de wereld ***booming*** waren. Weer extremen zoals droogtes, te veel regen, cyclonen als gevolg van opwarming van de aarde zijn een gevaar voor de voedselvoorziening wereldwijd.

Dan wordt wereldwijd nog 41 miljoen hectare land gebruikt om van voedsel biobrandstof te maken. En dat terwijl honger in de wereld neemt weer toe.

Behalve dat er niet genoeg grond is, richt de huidige manier om in ons voedsel te voorzien veel schade aan. Er wordt vooral soja geïmporteerd uit Zuid Amerika uit voormalige regenwouden. Om 100 gram kip te kweken wordt 109 gram soja gebruikt. ¾ van de verbouwde soja is bestemd voor diervoeding, slechts 7% gaat naar producten als tofu, tempé, sojamelk etc. de rest wordt gebruikt om goedkope plantaardige olie te maken. 57 miljoen

hectare land is daar voor nodig en evenzoveel vernietiging van regenwoud, savanne en andere natuur.
Een groot verlies van biodiversiteit, afname van aantallen- en uitsterving van plant- en diersoorten.

Gebruik van pesticiden doodt niet alleen insecten, waarvan de boer vindt dat ie schade aanricht, maar alle insecten en ook het bodemleven. Daarnaast spoelen pesticiden verder uit naar de bodem, waar grondwater en oppervlaktewater, rivieren worden vervuild en komen uiteindelijk uit in zee. Dat geldt ook voor kunstmest, die uiteindelijk zorgt voor dode zones in zee, plaatsen waar niets meer kan groeien omdat alle zuurstof aan het water is onttrokken. De insectenpopulatie in Duitsland is in 27 jaar 76% afgenomen. Insecten zijn weer voedsel voor vogels. De voedselketen is duidelijk in gevaar.

Wereldwijd is het boerenbedrijf de grootste veroorzaker van vernietiging van leefgebied en daarmee van de uitsterving van plant- en diersoorten. Deze bedrijfstak is voor 80% verantwoordelijk voor verlies van regenwoud en andere natuur. Verantwoordelijk voor verlies van 68% van de populatie van dierenleven sinds 1970.

Mocht je je geweten sussen met extensieve veeteelt, en biologische landbouw, bedenk dan, dat positief is dat minder pesticiden (die ook minder giftig zijn) worden gebruikt en dat ipv kunstmest, dierlijke mest of groenbemesting wordt gebruikt, waarmee ook koolstof wordt vastgelegd in de bodem. Er wordt gewerkt aan een gezonde bodem. Het is beter voor het wilde plant- en dierenleven. Echter de opbrengsten zijn lager en daardoor wordt landgebruik groter. Schattingen lopen uiteen van + 26 tot 40%.

In de veeteelt wordt minder antibiotica gebruikt, echter broeikasgasemissies zijn hoger omdat het omzetten van gras naar eiwit minder efficiënt verloopt, het vee zo meer tijd nodig heeft om te groeien. (Er is ook meer vee nodig omdat het vee langzamer groeit en dus langer leeft. De schatting is ca 30%) De stikstofuitstoot is 2x zo hoog. In de vrije uitloop kippenboerderijen zien we vergelijkbare resultaten. De kippen hebben omdat ze meer bewegen en dus meer energie verbruiken, meer voer nodig. Dat geeft meer belasting voor ecosystemen in Zuid-Amerika. Dan vermesten zij het land waarop ze uitlopen bovenmatig, wat weer met regen uitspoelt, en vervuiling zo wordt verspreid naar bodem, waterlopen, naar zee.

Lokaal of biologisch geproduceerd vlees is dus ook geen oplossing. Kies je voor een lage productie, wordt het automatisch in onze marktsystemen elitair.
De gevolgen van het boerenbedrijf voor het klimaat. 1 kilogram rundvlees brengt een uitstoot van broeikasgas met zich mee die 119 keer hoger is dan de productie van 1 kg bonen, 190 keer meer dan 1 kg noten. Intensieve veeteelt stoot 3 tot 4 keer minder uit.
Als iedereen overstapt naar een plantaardig dieet bespaart dat 60% van de broeikasgassen die met productie van voedsel zijn gemoeid.

Er is dus maar 1 oplossing: veel minder vlees en daarmee een hoofdzakelijk plantaardig dieet. Vlees dat dan nog geproduceerd wordt dient met een zo klein mogelijke voetafdruk geproduceerd te worden. Lokaal, biologisch met aandacht voor de bodem, planetaire grenzen respecterend.

Grofweg is de landbouw en veeteelt voor ruim 30% verantwoordelijk voor de uitstoot van broeikasgassen wereldwijd. Daarvan is 70% afkomstig van landbouw en veeteelt en de rest komt van verpakken, vervoer, verkoop, koken. Als we doorgaan met de huidige manier van voedselproductie wordt het hele koolstofbudget wat nog resteert om binnen de 1,5 graden opwarming te blijven 2 tot 3 maal verbruikt voor het jaar 2100. Wil je binnen 2 graden opwarming blijven wordt nagenoeg alle koolstof verbruikt. De schade wordt nog vele malen groter als je beseft, dat grond ook gebruikt kan worden voor natuur en opname van broeikasgas.

Reken je deze mogelijkheid om koolstof op te nemen mee, kom je uit op 17 kg broeikasgas per kg eiwit op soja-basis en 1250 kg broeikasgas per kg eiwit op rundvleesbasis (ca 4kg rundvlees). Ongeveer het equivalent van een vlucht van Londen naar New York en terug.
Zou al het land dat nu ingezet wordt voor veeteelt gebruikt worden voor natuur, zou alle wereldwijde uitstoot van broeikasgas van de afgelopen 16 jaar kunnen worden opgenomen. Het zou het verschil kunnen maken om binnen 1,5 graad opwarming van de aarde te blijven.
Met andere woorden: het wilde planten- en dierenleven gaat niet samen met het boerenbedrijf. De conclusie is dat we meer voedsel moeten verbouwen op minder grond.
Het is nodig over te stappen op een plantaardig dieet, te stoppen met het houden van dieren en op radicaal andere wijze land te verbouwen. Eten we allemaal plantaardig, is 76% minder grond nodig. Monbiot pleit daarom voor stoppen met het houden van dieren en nieuwe bronnen van eiwitten en vetten aan te boren.

Hoofdstuk IV “Fruitfull” Monbiot beschrijft hoe een boer in de buurt van Londen biodynamisch boert, zonder pesticiden en kunstmest en toch met een goede opbrengst. Gebruik makend van bloemstroken, wilde planten. Hij zorgt voor groenbemesting en voorkomt zo veel mogelijk uitspoeling van voedingsstoffen door regen. Voorkomt plagen door zowel als voedsel voor predators in stand te houden. De koolstofvoetafdruk zo laag mogelijk houdend door zo min mogelijk land te gebruiken en een goed evenwicht te bewaren in de verhouding tussen koolstof en stikstof in de grond. Hij streeft naar een zelfregulerend landbouw systeem. De plant regelt zelf de voedingsstoffen die het nodig heeft.

Niet ploegen kan als resultaat geven dat pesticiden of gewasverbeteraars niet meer nodig zijn en gebruik van kunstmest wordt verminderd, de grond gezonder wordt en minder nutriënten door erosie verloren gaat. Bespaart 80% diesel.
Investeringen voor de oogst kunnen zo met ca 40% worden verminderd. Dat betekent minder verlies bij een misoogst, Minder stress. Grond die beter bestand is tegen weerextremen.
Wormen doen het ploegwerk, maken de grond zuurstof doorlatend, zorgen dat voedingsstoffen bereikbaar worden voor de plant.

Pesticiden: bacteriën in de bodem kunnen resistentie opbouwen en onderzoek laat zien dat planten ook pesticiden kunnen opnemen en dat mensen dat ook binnen krijgen met hun voedsel. De robot-onkruidmaaier kan uitkomst brengen.

Bad farmers hurt good ones.
Als het om voedselzekerheid, voedselveiligheid, gezondheid, opbrengst op de korte en lange termijn gaat, moeten we om naar een systeem dat mens en planeet dient. Niet tegen de natuur in, maar meegaand. Agro-ecologie wordt beschreven en het gebruik van meerjarige planten. Minder werk en goed voor bodemleven.

Cultuurvlees, microbieel voedsel

Cultuurvlees
Voedselproductie in de fabriek wordt besproken. Buiten de boerderij om. Onder gecontroleerde omstandigheden en met veel minder landgebruik. Elke 3 uur kunnen bacteriën zich verdubbelen. 8 maal per dag kun je oogsten. Veel meer land blijft beschikbaar voor natuur, waarmee 30% van alle sinds de industriële revolutie uitgestoten broeikasgassen kunnen worden opgenomen. Voorkomt 60% minder uitsterving van plant- en diersoorten. Kunstmest en pesticiden zijn niet meer nodig. Afvalwater kan worden hergebruikt.

Microbieel voedsel
Wordt cultuurvlees en vis in een bioreactor opgewerkt vanuit celmateriaal van dieren. Microbieel opgewerkt voedsel wordt gemaakt met bacteriën waarmee gericht bepaalde vetten

en eiwitten aangemaakt kunnen worden en allerlei smaken en texturen meegeven kunnen worden. De mogelijkheden lijken eindeloos.

De kosten van cultuurvlees blijven tot op heden hoog terwijl de kosten voor microbieel vlees veelbelovend lijken te dalen.
Ook is de klimaatimpact van plantaardige vleesvervangers veel lager dan van dierlijk vlees, is het 34% lager dan van kip door 40% minder landgebruik, 93% lager dan van rund met 98% minder landgebruik. Microbieel opgewerkt voedsel kan het verschil in klimaatimpact nog veel groter maken.

Een uitstapje naar financiering. "***The issue is finance***". Overstappen naar landbouw die past in deze tijd vereist een ander financierings- verdien- en concurrentiemodel. Nu is het moeilijk om over te stappen voor boeren omdat het huidige verdienmodel in de weg staat. Behalve dat boeren een nieuw verdienmodel nodig hebben zou voedsel voedzaam en betaalbaar voor een ieder moeten zijn.

George Monbiot legt het verband tussen honger in de wereld en geld. Er is honger in de wereld niet omdat er niet genoeg voedsel is maar omdat niet iedereen het kan betalen! Van fabrieksmatige opwerking van plantaardige en dierlijke voeding mag verwacht worden, dat de prijs ver zakt onder de prijs van huidig gangbare methoden van landbouw en veeteelt. Betaalbare voeding voor iedereen komt zo binnen bereik.

Elk jaar wordt de huidige landbouw en veeteelt die bijdraagt aan vervuiling en opwarming van de aarde wereldwijd met 500 a 600 miljard euro gesubsidieerd. De EU spendeert 40% van haar budget aan subsidies naar het boerenbedrijf. De 100 miljard die jaarlijks nodig is en van de rijke landen naar de arme landen zou moeten gaan om de klimaat crisis te bestrijden is er nog niet. Opwarming is beleid.

Als de financiering van farmfree voedsel in handen komt van de grote spelers in de huidige voedselindustrie, kan dat een belemmering zijn voor de ontwikkeling er van. Overheden dienen er op toe te zien dat de ontwikkeling kan blijven doorgaan en in te grijpen in de markt waar dat noodzakelijk blijkt. Daarnaast zouden het intellectueel eigendomsrecht, het patentrecht, waar het voedselproductie betreft afgezwakt dienen te worden naar openstaand gebruik voor iedereen (open source). De arbeiders in de voedselindustrie van nu dienen zorgvuldig begeleid te worden naar ander werk. De subsidies die nu naar de industrie gaan, kunnen daar voor worden ingezet. Veel bronvermelding verwijst naar de universiteit van Oxford "onze wereld in data[278]"

Eiwit

Spraakmakers[279] 30 april 2025
Het is niet zo dat één kilogram plantaardig eiwit gelijkstaat aan één kilogram dierlijk eiwit. Tien kilogram plantaardig levert maar één kilogram dierlijk op", legt Mes uit. Dieren die uiteindelijk door mensen worden geconsumeerd eten namelijk zelf plantaardige eiwitten. Bovendien vereist vee natuurlijk veel water en zorgen ze voor meer stikstof. "Dus dat draagt allemaal bij aan een grotere voetafdruk, dus is slechter voor het klimaat. En we kunnen beter dat plantaardige eiwit of die planten zelf rechtstreeks eten", stelt Mes.

[278] https://ourworldindata.org/
[279] https://www.nporadio1.nl/nieuws/wetenschap-techniek/b137d20e-6ead-47b3-ae78-7a69409e629a/plantaardige-eiwitten-kunnen-helpen-tegen-klimaatverandering-zonder-dat-consument-het-merkt

Redefine meat[280]

Printen van vleesproducten op plantaardige basis o.a. van kikkererwten, soja, niet uit gekapt Amazonewoud. Niet van echt vlees te onderscheiden. Dus ook de vleesliefhebbers worden hier op hun wenken bediend en kunnen makkelijk overstappen. Inmiddels behalve in de restaurants ook verkrijgbaar bij de supermarkt (op bestelling).

Toekomstperspectief 2050

Nederland is circulair. De Rotterdamse haven gaat geen olie kolen en gas meer om. Geen soja en palmolie uit voormalig regenwoud. Er staan woningen op de terreinen van voormalige havenbedrijven. Huizen zijn goed geïsoleerd. Er is maar weinig energie nodig voor verwarming. Koken doen we elektrisch. We fietsen en lopen veel. Er is prima openbaar vervoer. Elektrische auto's worden gedeeld. Werken doen we zo veel mogelijk thuis of op een plek in de buurt met lekkere koffie. Dieren worden bijna niet meer gehouden. In plaats van eindeloze grasvelden met Engels raaigras zien we veel natuur, bloeiende graslanden, bos, wateropvang gebieden. Bedrijven werken circulair en vervuilen de bodem, de lucht en ons drinkwater al lang niet meer. Boeren gebruiken geen pesticiden en geen kunstmest meer. De biodiversiteit wordt hersteld. We eten vooral plantaardig en microbieel. Elk besluit in de politiek en elke aanbeveling in de permanente burgerberaden worden getoetst aan aan planetaire grenzen en een duurzame leefbare wereld voor toekomstige generaties.

Perspectief Bhutan[281]

Bhutan laat zien dat een land klimaatneutraal of zelfs klimaatpositief kan zijn. Bhutan is CO2-negatief: enorme bossen nemen meer broeikasgas op dan het land uitstoot. Het arme land ontwikkelt zich, en daarmee neemt de uitstoot toe. Toch wil Bhutan klimaatneutraal blijven. Correspondent Aletta André ging kijken hoe ze dat willen doen.
Bhutan meet zijn vooruitgang in bruto nationaal geluk. Milieubehoud is daarin een van de vier hoofdonderdelen. De andere drie zijn: behoud van culturele waarden, bijvoorbeeld traditionele kleding en bouwstijlen; goed bestuur en duurzame ontwikkeling.
In de grondwet staat dat 60% van het land bedekt moet blijven met bos. Bos slaat CO2 op. Lokale groepen en "bos NGO's" beheren de bossen. Daarnaast wordt elektriciteit niet met fossiele brandstoffen opgewekt. Veelal met waterkracht. Toeristen betalen elke dag 100 dollar. Dat geld wordt o.a. ingezet voor gratis onderwijs en zorg en een potje voor duurzame ontwikkeling. Ook Bhutan ontwikkelt zich en er ontstaat een duurzaam spanningsveld. Auto's rijden op geïmporteerde brandstof en de bouwsector gebruikt niet duurzame materialen, maar zowel de overheid als het volk is zich bewust van en ziet de noodzaak in van een duurzaam ingerichte samenleving. Er loopt bijvoorbeeld onderzoek naar bouwen met duurzame materialen zoals hout, zodat de stad geen CO2 uitstoot, maar opneemt.

Links aanvullend

De advocaat van de aarde [282]

---

[280] https://www.nporadio1.nl/nieuws/wetenschap-techniek/b137d20e-6ead-47b3-ae78-7a69409e629a/plantaardige-eiwitten-kunnen-helpen-tegen-klimaatverandering-zonder-dat-consument-het-merkt

[281] https://nos.nl/video/2517913-het-toch-al-groene-bhutan-wil-nog-groener-worden

[282] https://www.advocaatvandeaarde.nl/waarom-advocaat-van-de-aarde.html

“Wij steunen organisaties die de kracht van de wet hanteren om een hoog niveau van kwaliteit van milieu en natuur te bevorderen.”
Europees beleidskader voor klimaat en energie (2020-2030) Specifiek een beleidskader voor energie[283].

Economie gebaseerd op breed gedeelde en geaccepteerde waarden. De waarden-economie of waardensamenleving.
Arjo Klamer (Erasmus Universiteit, economie van kunst en cultuur) 2016 Doing the right thing, A value based economy[284].

Mainstream economen richten zich vooral op geld en wat je daarvan kunt kopen, materiele waarden zoals door het private bedrijfsleven geproduceerde goederen als auto’s, tv, computer, en collectieve goederen geïnitieerd door overheden zoals wegen…. Maar zijn dat de “waarden, goederen” die het meest belangrijk zijn, waar het in het leven om gaat? Klamer beargumenteert, dat de belangrijkste waarden op een ander vlak liggen. Het thuis bijvoorbeeld, de plek waar je woont en die je deelt met je gezin. De vriendschap, kennis, kunst, die je deelt. De gemeenschap, de buurt waar je deel van uit maakt, de stad, het land, de samenleving als geheel. Karakteristiek voor deze waarden is dat je ze niet kunt kopen, maar dat we ze delen met elkaar. Je kunt er deel van worden door bij te dragen. De waarde samenleving gaat uit van wederkerigheid. Je hebt tijd nodig om na te kunnen denken, over wat van waarde is. Tijd nodig om te kunnen besteden aan wat je van belang vindt.
Het valt op dat het in de waarde dialoog / economie niet over geld gaat.

De well-being gemeenschap, de donut economie, brede welvaart, allemaal gaan ze terug naar “waarde”, waarna gemeenschap, economie en welzijn wordt ingevuld.
Alle wetgeving heeft waarde als ondergrond. We vinden de waarden en belangen terug in de memorie van toelichting. Planetaire grenzen gaan over waarden die de planeet betreffen. De Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens[285] gaat over waarden die de mens aangaan. Als we die nu eens als uitgangspunt voor beleid, productie in het bedrijfsleven nemen, kan de wereld er snel heel anders uit aan zien.

Uit de staat van het klimaat[286]: China en de VS zijn momenteel leidend in cultuurvlees ook wel kweekvlees genoemd.

Solar Food[287] Een voorbeeld van voedsel microbieel geproduceerd.
24 jan 24 De Correspondent Kweekvlees is de toekomst, kosten kweekvlees dalen[288]

How bad are bananas.[289] De koolstof voetafdruk van alles. Inzicht in de voetafdruk van een email, een banaan……..

Urgenda met praktische info over het halen van klimaatdoelen Het rapport Tussen Kolen en Parijs[290]

---

[283] https://www.europarl.europa.eu/factsheets/nl/sheet/68/energiebeleid-algemene-beginselen
[284] http://www.klamer.nl/book/doing-the-right-thing/
[285] https://www.amnesty-international.be/uvrm-volledig
[286] https://www.reuters.com/business/chinas-cellx-pilots-lab-grown-meat-production-eyes-us-market-2023-08-10/
[287] https://solarfoods.com/
[288] https://decorrespondent.nl/14912/kweekvlees-is-de-toekomst-en-nederland-kan-de-weg-wijzen/f91633e9-e5a2-0f51-2ea7-2a7756f0b8ad
[289] https://howbadarebananas.com/
[290] https://res.urgenda.nl/

Het manifest[291] van Our New Economy dat gaat ook duidelijk over de huidige en toekomstige generaties. Ook Grootouders voor Klimaat heeft ondertekend. Dit manifest kan nog steeds worden ondertekend, is al aangeboden bij het parlement. Er is alleen nog niets mee gedaan.

Revolutie met recht[292] Boek Roger Cox, Advocaat Urgenda en Milieudefensie 2011

Great green investment investigation FollowThe Money klimaat onderzoek[293]

[291] https://platformdse.org/manifest-nieuwe-economie-nu/
[292] https://www.paulussen.nl/nl/publicaties/revolutie-met-recht-revolution-justified/
[293] https://www.ftm.nl/zoeken?query=Great+green+investment+investigation